

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

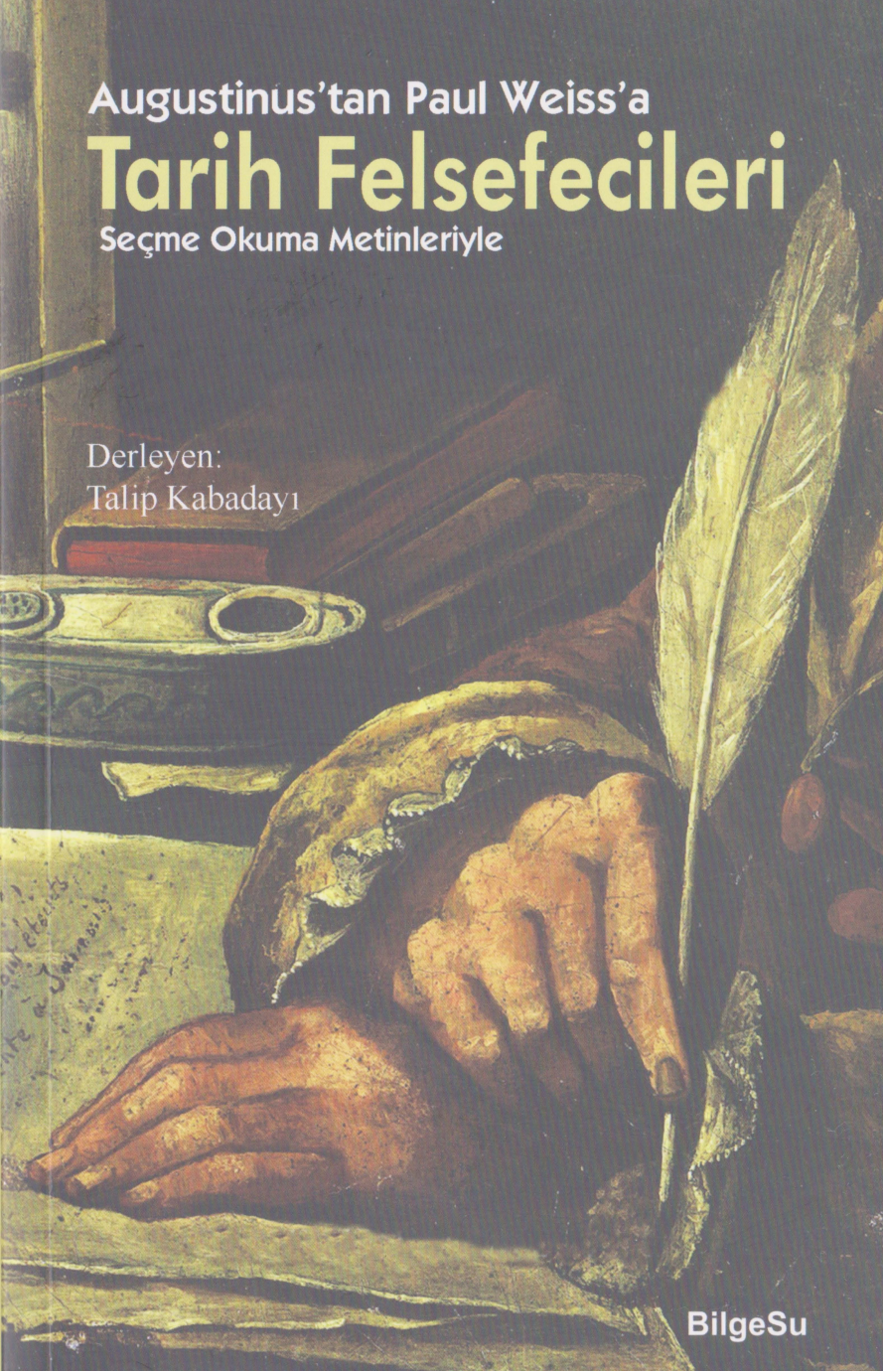
Augustinus'tan Paul Weiss'a

Tarih Felsefecileri

Seçme Okuma Metinleriyle

Derleyen:

Talip Kabadayı

BilgeSu

AUGUSTINUS'TAN PAUL WEISS'A TARİH FELSEFECİLERİ

Seçme Okuma Metinleriyle

Derleyen
Talip Kabadayı

BilgeSu

Augustinus'tan Paul Weiss'a
Tarih Felsefecileri
Seçme Okuma Metinleriyle

Editör:

Dilşen İnce Erdoğan

ISBN 978-9944-795-96-8

© BilgeSu Yayıncılık

Yayıncı Sertifikası: 19366

1. Baskı, 2017 (1000 adet)

Ata 2 Sok. 65/1

Kızılay-Ankara

Tel : 312. 425 93 76

Faks : 312. 425 93 77

e-mail: bilgesu@bilgesuyayincilik.com.tr

Kapak

Ali İmren

Dizgi

Turgut Kaya

Baskı

Ankamat Matbaacılık

Tel: 312. 394 54 94

Sertifika no: 13256

AUGUSTINUS'TAN PAUL WEISS'A TARİH FELSEFECİLERİ

Seçme Okuma Metinleriyle

**Derleyen
Talip Kabadayı**

**BilgeSu
Ankara 2017**

İÇİNDEKİLER

Tarih Felsefesine Giriş.....	7
Augustinus.....	19
R. Descartes.....	29
G. Vico.....	31
G. W. F. Hegel.....	47
K. Marx.....	59
J. S. Mill.....	71
W. Dilthey.....	79
R. G. Collingwood.....	89
K. R. Popper.....	101
P. Weiss.....	107

TARİH FELSEFESİNE GİRİŞ

Tarih Felsefesi 20.yüzyılda çok uğraşılan bir alan olmasına rağmen tarih felsefesi yapılırken ne yapılması gerektiği; nereye bakılacağı; inceleme alanının (nesnesinin) ne olduğu ya da olacağı konusunda felsefeciler ve tarihçiler arasında tam bir anlaşma yok gibi görünüyor. Bununla beraber *Tarih* sözcüğünün iki anlamı vardır: geçmiş olarak tarih (*res gestae*) ve geçmişin bir açıklaması olarak tarih (*historia rerum gestarum*). Felsefece söylemek gerekirse, ilkinde "Varlık Alanı olarak Tarih"; ikincisine de "Bilgi Alanı olarak Tarih", denir. Bilgi alanı olarak tarih, varlık alanı olarak tarihin üstüne bina edilir. Varlık alanı olarak tarihte olup bitenler saptanıp bunlar üzerine konuşulmaya başlandığında artık bilgi alanı olarak tarih söz konusudur. Şu halde tarih bilgisinin hakkında olduğu nesneler, varlık alanı olarak tarihin içerisinde. Eş deyişle, tarih sözcüğü tarih "bilimine" göndermede bulunduğu *yazılmış tarih*; geçmişte yaşanmış, olmuş bitmiş olaylara ve insan etkinliklerine göndermede bulunduğu ise *yaşanmış tarih* kastedilir. Tarihin babası Heredotos tarihten; yapılmış edilmiş şeyler ve bunların bilgisini anlar. Heredotos tarih çalışmasında yapılan savaşların ve gerçekleşen büyük olayların sebeplerini ve sonuçlarını işin içine söylenceleri katmadan aktarmayı amaçlar. İşte bu ikili ayrım; "olmuş bitmiş şeyler" ve "bunların üzerine bilgi ortaya konması" günümüze dek gelecektir. İmdi, 'Tarih Felsefesi' terimini ilk kullanan düşünür Voltaire'dir. David Hume'un *İngiltere Tarihi* adlı eseri üzerine bir yazı kaleme aldığında, bu terimi ilk defa dile getirir. Onun tarih felsefesinden anladığı ise tarihin akli bir biçimde ele alınıp yazılmasıdır; sonuçta, nasıl tarih yazılması gerektiğine; nasıl tarih bilimi yapılması gerektiğine tarih felsefesi denir.

Bu bağlamda tarih felsefesi genellikle şu soru(n)lara yanıtlar ve çözümler getirme işine girer:

Tarihin gidişinde bir örüntü ya da kalıp var mıdır? Bu soruya

verilen belli başlı yanıtlardan birisi, tarihin *döngüsel* bir yol izlediğidir. Eskiçağ¹ ve Stoa felsefelerinde öne sürülen bu *döngüsel tarih anlayışına* göre, insanlık kimi aşamalardan geçip en yüksek noktalara ulaşır ve tekrar geriye dönüş yapar. Ortaçağa gelindiğinde eskiçağın aksine *düz, çizgisel bir tarih anlayışı* egemen olur. Augustinus'un tarih görüşü bunun en iyi örneğidir. Tarih artık Adem ile Havva'dan başlayıp, tanrısal mahkemeye bitecek olan bir defalık süreçtir; eş deyişle, tarihin kendisine yöneldiği bir erek ya da hedef vardır. Batıda tarih felsefesinin kendisiyle başladığı teslim edilen özellikle Giambattista Vico ve başka bazı düşünürler, döngüsel ve çizgisel tarih anlayışlarını harmanlayarak, *sarmallar (spiraller) halinde yol alan bir tarih anlayışı* getirmişlerdir. Buna göre, tarihte bir takım tekrarlar olsa da belli bir amaca yönelik ilerlemeler de görülür (Nash, Volume I, 1969, ss. Xv-xvi).

Tarihin işleyişi (mekanığı) nedir? Bazı tarih felsefecileri tarihin gidişatındaki örüntüye işaret eden görüşlerle yetinmezler ve tarihteki değişimlerin ve/ya değişikliklerin nasıl gerçekleştiğine de açıklamalar getirme işine girerler. Bunlar arasında A. Toynbee'nin "meydan okuma" ve "yanıt verme" formülasyonu ve O. Spengler'in her kültürün bünyesinde *doğma, büyüme ve ölme* gibi biyolojik olgular taşıdığı görüşü, sayılabilir (Nash, Volume I, 1969, s. Xvi).

Tarihin amacı ve/ya değeri nedir? Örneğin bu soruya R.G. Collingwood'un verdiği yanıt şöyledir: tarihin değeri bize insanın ne yaptığını ve dolayısıyla insanın ne olduğunu öğretmesidir. (Collingwood, 1990, s. 29)

Doğa bilimlerinin tarihle ilişkisi nedir? Doğa bilimlerinin yöntemleri tarih alanına uygulanabilir mi? Yoksa Wilhelm Dilthey'-

¹ Bu noktada belirtmekte yarar var, Aristoteles tarihi edebi bir tür olarak şiirin altına yerleştirir. Şiir genel olanı, tarih tekil olanı ele aldığı için şiirdeki felsefi içerik tarihte yoktur. Tarihçi daha çok gerçekten olanı, ozansa olabilir olanı anlatır. Bundan ötürü, şiir tarih yapıtına oranla daha felsefi olduğu gibi daha üstün olarak da değerlendirilebilir.

ın Tin (tarih) Bilimleri olarak adlandırdığı konu alanları farklı baş-
ka yöntemlere mi bel bağlarlar? (Nash, Volume II, 1969, s. Xii).

Tarihçi geçmişi nasıl kavrar ve açıklar? Doğa bilimcisi açıklan-
an fenomeni daha genel yasalar altında kapsayarak açıklar.
Tarihçi aynı yöntemi işe koşmalı mıdır? Yoksa tarihçinin konu
alanı doğası gereği “kapsayıcı yasa modeli” ile açıklamaya elve-
rişli değil midir? Doğa bilimlerinde kullanılan araştırma yön-
temi ile tarihçinin araştırma yöntemi arasında önemli bir fark
var mıdır? Eş deyişle, tarihçinin olguları birbiriyle ilişkilendir-
mesi ile, doğa bilimcisinin olguları birbirine bağlama rasyonalite-
si bir ve aynı mıdır? (Nash, Volume II, 1969, s. Xii).

Tarihçi hatta tarih bilgisi nesnel olabilir mi? Tarihçiler olgu-
ların pasif gözlemcileri değildir, zira tarihçinin kaynakları yo-
rumlaması, kanıtları değerlendirmesi ve olgularını seçmesi
gerekir. Ayrıca tarihçi bir anlamda keşiften daha çok geçmiş
yeniden kurma işine girer. Gelgelelim tarihçi eğitiminden ve
kişilik özelliklerinden kaynaklanan pek çok peşin hüküm ve ön-
bilgilerden azade değildir; bu nedenle geçmiş hakkındaki de-
ğerlendirmesi ve yorumunda tarihçinin değer yargılarının etkisi
hep görülecektir. Bu durumda tarihçinin ortaya koyduğu bilgi-
nin epistemik değeri ne olacaktır? (Nash, Volume II, 1969, s. Xii).

Geçmişteki olayların bilgisi bu olayların nedenlerinin bilgi-
sini de içerir. Şu halde tarihte bir olayın nedenini oluşturan şey
nedir? Eş deyişle, tarihte neden kavramı ne anlama gelir? Fizik-
teki neden kavramı ile tarihteki neden kavramı aynı anlamda mı
kullanılır? İnsan eğilimleri, tutkuları, inançları, duyguları ve
motifleri tarihi ne şekilde etkiler? (Nash, Volume II, 1969, s. Xii).

İmdi, Tarih Felsefesi; “eleştirel” ve “spekülatif” (metafizik)
tarih felsefeleri olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Eleştirel
tarih felsefesi bilim felsefesini andırır. Bilimsel keşif ve geçmiş-
teki insan eylemleri olarak değerlendirilen, tarihin içerisine, ya-
ni tarih yazımına ilişkin felsefi bir soruşturmadır. Bu tür konu-
lara tarihi araştırmalar, tarihsel gerçeğin doğası ve bunu elde et-
menin olasılığı, tarihsel açıklamanın yapısı gibi diğer sorgulama
şekilleriyle ilişkili olarak yaklaşır. Metafizik veya spekülatif ta-

rih felsefesi geçmiş insan eylemlerinin bir bütünü olarak değerlendiren tarihin amacını ve anlamını belirlemeye çalışır. Bazı spekülatif tarih felsefecileri, bunun anlamını ve amacını gelecekte ulaşılabilecek bir amaç şeklinde veya içerisinde tespit ettikleri iddiasında bulundukları bir model içerisinde gerek manevi gerekse maddi olarak sürekli ilerleme veya döngüsel bir hareket olarak tasarlarlar. Diğerleri tarihin anlam ve amacının tamamen zamanın dışında, gerek Kıyamet Gününde veya bu hayatta "zamansızlıkla zamanın kesişim noktasında" tercih yapılarak girilen bir sonsuzluk içerisinde yattığı görüşünü sürdürürler.

Bu bağlamda, Bochenski'ye göre, genellikle doğa bilimleri ve tarih arasında iki temel fark olduğu söylenir. 1- İlkini nesnesi zihin –dışı (maddi) nesne ve olaylardır; ikincisinin nesnesi ise zihnidir. 2- Doğa bilimleri, tarihsel kaygıları umursamadan, geçici olmayan yasalar oluştururlarken, tarihin ayırt edici özelliği, geçmiş olaylarla ilgilenmesi ve bunlarla geçmiş olaylar olarak ilgilenmesidir. Gelgelelim, amaç bu iki alan arasında keskin bir ayırma gitmekse, bu ölçütlerden hiçbirisi de fayda getirmez. Zira, 1- yapıp etmeleri tarihsel bilgi dalları tarafından irdelenen insan, hem akıldan ibarettir hem de maddi bir varlıktır; hatta insanın belirli bir durumda nereye kadar zihinsel düzeyde eylediğini saptamak her zaman kolay değildir. Örneğin, insanın belli ölçüde hayvanlarla paylaştığı ekonomi meseleleri akıl alanına mı yoksa madde alanına mı aittir? Kaldı ki tarih de ekonomi olgularıyla ilgilenir. Beri taraftan, kısmen de olsa zihinsel nesnelerle oldukça açık bir biçimde ilgilenmesine karşın, ruhbilimi kesinlikle tarihten sayılmaz. 2- İkinci ölçüt de yeterli değildir: Geçmiş irdeleyen ve geçmiş geçmişi olarak irdeleyen türlü doğa bilimleri vardır. Russell, fiziğin ilgilendiği olguların daima geçmiş olgular ama sadece yakın geçmiş olgular oldukları, oysa ki tarihin daha uzak geçmişle ilgilendiği saptamasında bulunmuştur. Bundan ötürü fark yalnızca bir derece farkıdır.

Yöntemdeki farklılık daha belirgindir. Hiçbir tarihsel bilgi dalının genel önermeler getirmemesi şaşılacak bir olgudur. Tarih çalışmasında böyle önermelerden yararlanıldığı doğrudur,

fakat bunların yardımıyla oluşturulan varsayımlar ve yasalar hep tekildir: Napolyon, Rusya seferine neden bu kadar geç çıktı? Çünkü gerekli levazım ve teçhizatı yeterince hızlı toparlayamadı. İskender Hindistan'ı niçin işgal etti? Bunun açıklaması onun yetiştirilmesinde vb... bulunabilir. Burada hep bir açıkla ötsen, diyeceğim, indirgeyici bir süreçle iş görüyoruz. Hiçbir durumda tümevarım söz konusu değildir. Deyim yerindeyse, tin bilimlerinde (ki tüm tarihsel bilgi dalları belirli bir anlamda bunlara dahildir) yöntem bilgisiyle uğraşan pek çok kişi, bu bilgi dallarının hiçbir surette açıklayıcı olmadıklarını fakat sırf betimleyici olduklarını; böylece de, her ne kadar varoluş dışarıda bırakılmasa da, yarı-fenomenolojik olduklarını savunmuştur. Gelgelelim bu düpedüz yanıltır. Çağdaş beşeri (tarihsel) bilgi dalları hem betimleme hem de açıklama yaparlar. Öyle görünüyor ki, tümdengelim ve tümevarım arasında bir tercih yapmaya zorlanan yöntem bilgisiyle uğraşanlar bir çıkış yolu bulamamışlar ve belirtilen durumu kabullenmişlerdir. Ne ki, her açıklamanın zorunlu olarak tümevarıma dayalı olmadığını biliyoruz. Yöntem-bilgisel bakış açısına göre tarih, tamı tamına tümevarıma dayanmayan indirgeyici bir bilim olarak nitelendirilir.

Tarihsel bilgi dalları, deney bilimleridir. Sözcüğün "bilimsel" anlamında, yani gözlemlenebilir süreçler olan, olgular hakkında önermelere dayanırlar. Olguların geçmişe ait oldukları olgusu bu durumu değiştirmez. Doğa bilimlerinin kendilerinde bu durum hem makuldür hem de gerçekten hüküm sürer. Gelgelelim bu durum indirgeyici süreci epey zora sokar. Zira, doğa bilimci genellikle kendi kültüründen gelen araştırmacıların yorumlanması ilke olarak hiçbir güçlük çıkarmayan kesin bir dille ifade ettikleri kendi emrine verilmiş protokol önermelerine sahipken, tarihçinin anladığı şekilde protokol önermelerine hiç mi hiç benzemeyen belgelerle işe başlamak zorundadır. Çoğu kez bilinmeyen bir dilde yazılmış olan tarih kaynakları, tarihçeye son derece yabancı olan bir kültürden aktarılır. Buradaki sözcüklerin arkasında çoğunlukla tam olarak bilinmeyen bir ilksavlı ilişkiler öbeği yatar. Belgelerin inanılabilirliği de hep kuşku götürür. Bunlar, mes-

leki standartları (ve bilimsel bir kariyer yapmaları) genellikle yeterli bir dürüstlük teminatı veren uzmanların sunduğu sağlam öte tuar raporları değildir. Öyleyse, tarihte protokol önermelerine karşılık gelen şeyin başlangıçta görölmediği; fakat uzun ve genellikle güç bir yorumlama sürecinden geçerek elde edilmesi gerektiği açıktır. Olgusal önermelerin ister indirgemeli ister tümdengelimli olsun elde edilebilmesi bir tek bu yolla gerçekleşir. İşte bu tarihsel ve diğer bilimsel bilgi dalları arasındaki bir başka temel farkı oluşturur. İlişkiler bütünü řu şekilde de ifade edilebilir: Doğa bilimleri gibi tarihsel bilimler de tekil olgular ve açıklayıcı önermeler hakkında iki mantıksal evreyi içerebilir. Gelgelelim bunlarda da protokol önermeleri evresini önceleyen, doğrudan belgelerden alınmış önermeler safhasını önceleyen bir başka aşama vardır. řu halde, tarih bilimlerinin modeli şöyledir: belgeler –olgusal önermeler– açıklayıcı önermeler.

Söz konusu bilimler arasında bir başka fark daha vardır. Bunlarda kayıt altına alınmış belgeler ve olgular öylesine ele avuca sığmaz ki tarihçinin ilk görevlerinden birisi bunlar arasından akılcıca bir seçim yapmaktır. Muhakkak ki doğa bilimci de çok sayıda protokol önermesiyle hatta belki de olguların sayısından bile daha çok önermeyle karşı karşıyadır. Ne ki tümevarıma dayalı yöntemi sayesinde (yani genel önermeler oluşturma eğiliminden dolayı), doğa bilimcinin seçimi çok daha kolaydır, zira o yalnızca genelleştirilebilecek şeye ilgi duyar. Beri taraftan, tarihçi ise kendisine rehberlik edecek böyle herhangi bir ilkeden yoksun, devasa bir belgeler yığınıyla karşılaşır. Örnekse, Birinci Dünya Savaşı'nın tarihini araştırarak olursak, on binlerce raporu, diplomatlar ve genelkurmay kayıtlarını, hatıratları, ilgili kitaplar ile makaleleri vb. eş zamanlı olarak incelemenin olanaksız olduğu besbellidir. Tarihçi bunlar arasından seçim yapmak zorundadır.

Tarihe özgü iki sorun göze çarpar. Birincisi doğası gereği felsefedir. Tarihçi tümevarımı neden kullanmak istemez? Bu soruya verilmiş iki yanıt vardır: Tarih biliminin nesnesi, insan ilişkileri öyle kurulmuştur ki ilgi genelden ziyade tekil üzerine yo-

ğunlaşır. Örneğin, Napolyon veya Aziz Francis'in diğer insanlarla olan ortak yönünün konuyla ilgisi yoktur; önemli olan sadece onlara özgü kişisel özelliktir. Bundan ötürü, tarih bilimleri (yasalar oluşturan) nomothetic değil (özellikleri betimleyen) idiographic bilgi dallarıdır ve tümevarımın bunlara hiçbir faydası dokunmaz. İkinci yanıt ise, tarihsel olguların devasa karmaşıklığıyla ilgilidir ki bu genel yasalar oluşturmaya olanaksız kılar. Öyleyse, tarihin protokol önermeleri toplama ve tekil açıklamalarda bulunma düzeyi düşüktür. Gelgelelim tümevarıma dayalı bir bilim haline gelmeye de yeterlidir- sosyoloji bu gelişmeye bir örnektir- ve tarih yazıcılığının bu sıfatla sadece başlangıç safhasında olduğu düşünülebilir. Günümüzde pek çok tarihçi bu ikinci yanıtın temsil ettiği bakış açısını sert bir dille eleştirir ve yadsır. İkinci sorun doğası gereği yöntem-bilgiseldir; belgelerin seçimini hangi kural belirler? Önceden de ifade edildiği gibi tarih araştırmasının hareket noktasını belgeler oluşturur. Muhakkak ki bir varsayım öne süren ve onu doğrulamaya çalışan herhangi birisinin bir dereceye kadar yol ötsen bir ilkesi vardır; ne ki, seçim kuralıyla ilgili sorun, varsayımın kendisi için de söz konusudur. Bundan ötürü, seçim, sonuçta öznel bir değerlendirme içermektedir. Bu nedenle, doğa bilimlerinin tersine, tarihin "değer-yüklü" olduğu söylenir. Gelgelelim tarihin ürünlerinin hakikati söz konusu oldukça, bu onun öznel olarak belirlendiği anlamına gelmez. Serbest seçim yalnızca olguların seçilmesinde etkili olur. Bu seçim bir kez yapıldığında sonraki işlemler doğa bilimlerinde olduğu gibi son derece nesnel olarak yürütülür.

Çağdaş tarih çalışmasının "tarzı" serbesttir; değer daha çok sunumun güzelliğine yüklenir. Gelgelelim biçimi değil de onda somutluk kazanan düşünce yöntemlerini incelersek, belge araştırmasında imbilimsel yöntemin esas olarak ilk savdan (ilksavlaştırma) sağlanan destekle –gerçi mantık veya matematikteki sağlamlıkla aynı olmasa da– kullanıldığını görürüz. Öncelik, genellikle transkripsiyon hatalarıyla bozulmuş olan metinlerin eleştirel incelemesine verilir; amaç özgün metni ilk haline getir-

mektir. Bu kısmen çok karmaşık yöntemlerin kullanılmasını, kısmen indirgeyici, hatta kısmen tümdengelimli yöntemleri gerekli kılar. İstatistik de bunda önemli bir rol oynayabilir. Ancak bundan sonradır ki ciddi yorumlama başlayabilir ve bu hep örtük tanım kurallarının uygulanmasıyla yapılır. Veriler sözcüklerdir. Bir önermedeki bir sözcüğün anlamı, önce aynı belgede, ardından aynı yazarın diğer eserlerinde ve nihayet aynı dönemde yaşamış diğer yazarların eserlerinde söz konusu sözcükle benzer sözcükler içeren başka önermelerin karşılaştırılmasıyla belirlenir. Bu şekilde bir sözcüğün anlamı giderek yerleştirilebilir ve onun anlamıyla ilgili türlü varsayımlar tümdengelimli olarak elenebilir. Uygulamada bu salt imbilimsel işlem, bir tarihsel önermeler, varsayımlar, kurallar vb. yığını üzerinde çalışarak indirgemeyle daha da harmanlanır: bütün bunlar imin anlamını açık kılmak içindir. Gelgelelim bütün bunlarla bile tarihsel olgulara yine de erişilemez. Önermelerin, şu ya da bu biçimde en azından olanaklı bir anlam taşımaları dışında, olguları dile getirdikleri düşünülemez. Önermelerin hakikatinin so-ruşturulmasına bir tek sözcüklerin anlamı metnin yazarının kastettiği şekilde açıkça anlaşıldığında başlanabilir.

Belgenin yorumlanmasının ardından, tarihçinin yazarın demek istediği şeyi ortaya koymasının ardından, sıra deyim yerindeyse tarihsel eleştiri işine gelir. Bu esasen söz konusu önermenin doğru olup olmadığını belirleme girişiminden ibarettir. Kendisiyle bunun gerçekleştirildiği bir açıklama işlemi olduğu, tıpkı doğa bilimlerinde kullanılan işlem gibi, tam da mantıksal bakış açısından oldukça açıktır; yani, eldeki sorun incelenen önermenin ilksavlı bir dizge içerisine katılmasıyla çözülür. Muhakkak ki bu ya da başka ilişkilerde geliştirdiği ilksavlı dizgeler genellikle çok serbest biçimde oluşturulurlar, fakat düşüncenin akışı sağın dizgelerde bulunandan farklı değildir. Söz konusu dizge genellikle iki önerme sınıfı içerir. 1- İlk olarak, yazar hakkında belli bazı üstdilci ya da, daha kesin söylersek, kullanımsal önermeler vardır: Bunlar yazarın gerçek ilişkiler durumunu bilecek konumda olup olmadıklarını, durumu doğru biçimde bildirip

bildiremeyeceklerini ve bunu isteyip istemediklerini kanıtlarlar. Bu bağlamda, özel türden koyutlar kullanılır: Örneğe, bir insanın yalan söylemesi için belirli bir sebebi olmadığı sürece gerçekten kastettiği şeyi söylediği genellikle kabul edilir. 2- İkinci olarak, dizgenin geliştirilmesinde, doğrudan belgelerin yorumlanmasından elde edilen nesne dilinde önermeler olduğu gibi tarih alanındaki yeri indirgemeli yöntemlerle önceden oluşturulmuş olan önermeler de vardır. Tüm bu türden önermeler, incelenen önermeyle çelişkiye düşmeden uzlaştırılabilirlerse, bu onun doğru olduğu lehine bir kanıtlamadır. Hatta doğrulama işlemi dizge çerçevesinde ondan hareketle başka önermeler türetildikçe sürer gider.

Tarihçi ancak şimdi sahici bir açıklamaya geçebilir: şu ana dek sunulan çalışmanın tamamı yalnızca doğa bilimlerinin protokol önermelerine karşılık gelen önermeleri sağlamaya yaramıştı. Geriye kalan iş o kadar da önemli değildir: burada verilecek uğraş, tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi, geri-giden indirgeme ve doğrulamadan yararlanarak bu olgusal önermeleri indirgemeli bir biçimde açıklamaktır. Aşağıda belirtilen konu bu yöntemlerin uygulanması ve doğa bilimlerinde olan biten şeyler arasındaki en önemli ayrımlardır:

3- Önceden de ifade edildiği gibi tümevarım tarihte kullanışlı değildir, yani, açıklamanın genellemeler aracılığıyla yapılması. Bu demek değildir ki açıklamalarda hiçbir genel önermeye yer verilmez; aslına bakılırsa, çeşitli bilimlerden alınan böyle önermelerden düzenli olarak yararlanır. Gelgelelim bu durumda indirgemeye dayanarak oluşturulmuş önermeler ki bundan ötürü doğa bilimlerinin yasa ve kuramlarına karşılık gelen önermeler tekil önermelerdir.

2- Deneye başvurulamaz, zira söz konusu olgular tekildir ve geçmişte kamıştır. Bir bilim olarak tarihin nispeten gelişmemiş olma durumunun en önemli gerekçelerinden birisi büyük olasılıkla burada yatmaktadır.

3- Son olarak tarihsel açıklama neredeyse hep genettiktir. Bu yöntem, tarihsel bilgi dallarıyla sınırlı değildir, fakat diğerlerine

göre tarihsel bilgi dallarında çok daha önemli bir rolü vardır. Burada söz konusu olan şey, bir olayın nasıl meydana geldiğinin açıklanmasından ibarettir; öyle ki, açıklanacak önerme, diyelim ki **A**, önce doğrudan geçmişe göndermede bulunan bir önermeyle, **B**, açıklanır; ardından **B** üçüncü bir **C** önermesiyle açıklanır ki bu önerme de yine **B** ile ilgili olarak doğrudan geçmişe göndermede bulunur vb. Örneğin, Fransız Devriminin patlak vermesinin genetik bir açıklaması ilgili önermenin dizge çerçevesinde bu olayı hemen önceleyen ekonomik, sosyal ve dinsel koşullar hakkındaki bir önermeden türetilmesiyle doyurucu olmayacaktır ama bunları Ansiklopedistlerin etkisi hakkındaki vb. bir önermeyle sırasıyla açıklayacaktır. Tarih yazıcılığı da dizgeler oluşturur ve bundan ötürü onun da kuramları vardır. Gelgelelim bu kuramlar katiyen genel değildir. Bu ihtiyat kaydıyla, tarih çalışmasının en son çıktısı tıpkı bilimsel çalışmanın en son ürünü gibidir: Tarih önermeleri yığını bir dizge içerisinde mantıksal olarak düzenlenir ve bütün haline getirilir. Yöntemin de belirgin biçimde indirgemeli olduğu apaçıktır ve bu konuda başka söze gerek yoktur (Bochenski, 2008, ss. 148-155).

Bu bağlamda, Duhem'e göre, tarihsel hakikati (doğruluğu) açığa kavuşturmak için de bir anlamda deneysel hakikati çıkarmadaki yol izlenir. Ancak tarihin olguları metinler ve anıtlardır; işte tarih bunu metinlerin şifrelerini çözerek ve anıtları inceleyerek gerçekleştirir. Tıpkı deneysel bir araştırmada olduğu gibi tüm tarih çalışmalarının başında da "önceden tasarlanmış bir fikir ve/ya peşin hüküm" gereklidir. Tarihçi bu fikri şans eseri edinmiş olabilir; mesela, o ana dek bilinmeyen ve bir yerlerde gömülü olan bir anıtı keşfedebilir. Hatta tarihçi tesadüfen bir kütüphanenin tozlu raflarında çoktandır duran ve o ana dek fark edilmemiş bilinmeyen bir metni bulabilir (Duhem 1991: 41).

Tarihçi peşin hükmünü belgelere karşı sinayacağı için belgelerin irdelenmesi işine girişecektir; böyle bir araştırma oldukça zordur ve tarihçiye rehberlik edecek kesin kurallar yoktur. Kazı alanını ve arşivleri inceleyen araştırmacının bu işi kotarmak için çok yetenekli ve becerikli olması gerekir; tıpkı avının

izini süren burnu iyi koku alan bir av tazısı gibi (Duhem 1991: 41-42).

Tarihçi mevcut toplanmış belgeleri de didikleyecek; onların asıl, gerçek ve sağlam olup olmadıklarını da belirleyecektir. Mevcut belge ve metinlerin yazarlarına da şu sorular sorulmalıdır: Yazar hiçbir şeyi karartmadan ve eklemeler yapmadan mı yazmıştır? Başka deyişle, yazar doğru olduğunu düşündüğü şeyleri mi kaleme almıştır? Yazarın tutkuları ve çıkarları dile getirdiği olayları kısmen de olsa değiştirmesine yol açmış mıdır? Bunlar yazarın bir takım hakikatlerin üzerini örtmesine veya bir takım olayları abartmasına neden olmuş mudur?

Duhem'e göre, tarihçi önündeki metne tıpkı bir yargıcın önüne gelen davaya baktığı gibi bakmalıdır. Nasıl ki bir yargıç yalancı şahit, eksik beyan ya da gördüğünü söylemekten inatla kaçınan ya da çarpıtarak anlatan tanıklardan sebatla, sabırla ve maharetle birbiri ardına sorduğu sorularla doğru ve /ya sağlam bilgiyi alıyorsa, tarihçi de bu tutumu benimsemelidir.

Metinleri konuşmaya zorlayan tarihçinin onların sesine kulak vermesi gerekir. Hatta, (tıpkı bilimin her alanında olması gerektiği gibi) özellikle de tarih alanında hakikatin peşine düşmek bazı entelektüel yetenekler moral nitelikler gerektirir: doğru, dürüst, tam anlamıyla onurlu ve güvenilir olma, ahlaksal bakımdan sağlamlık, çıkar ve tutkulara rağmen yansız ve tarafsız olabilme gibi. Bu noktada, Duhem'e göre, en güvenilir tanık bile gördüğü her şeyi hatırlayamaz ve/ya kayıt altına alamaz. Mesela, bir sineğin rahatsız ettiği atını kontrol etmekle meşgul olan bir komutan, sorumlusu olduğu savaşın belli bir bölümünü göremeyecektir ve yazmaya değer bulduğu şeyleri kaleme alacaktır. Dolayısıyla, tarihin öznesi olan insan çok karmaşık olduğu ve hiçbir tanıma sığdırılamayacağı için tarih tündengeleme dayalı bir bilim değildir. Tarihin tündengelimli bir bilim olması için irdelediği ve araştırma yaptığı alandan elde ettiği sonuçların eldeki verilerden zorunlu olarak türetilmeleri gerekir. Aslına bakılırsa, tarihçinin en baştaki kabulü iskartaya çıktığında mevcut metin ve anıtlarla sınanabilecek yeni bir kabulden

hareket etmelidir ve bu yeni savın da yine yeni belgelerle sınanması gerekir. İşte adım adım fikirlerimizle tarihsel olguların karşılaştırılmasıyla ve bu olguların düşüncemiz üzerindeki sürekli izlenimleriyle tarihsel hakikat apaçık ortaya çıkartılacaktır (Duhem 1991: 43-44).

Bir cümleyle söylersek, tarih çalışmasının başarılı olması sezgisel bir düşünceyi ve anlamayı gerektirir.

Talip Kabadayı
Aydın, 20017

Aziz Augustinus (354-430)

Gotlar Roma'yı 410 yılında yağmalar ve Batı Roma'yı dar-madağın ederler. O dönemde henüz Hristiyan olmamış pek çok kişi başlarına gelen bu felaketin sorumlusu olarak Hristiyanlığı ve Hristiyanlığa inananları görürler. Onlara göre Roma'nın tanrılarına saygısızlık yapıldığı için onların gazabına uğramışlardır. Bu noktada Aziz Augustinus Hristiyanlığa yöneltlen eleştiri ve yapılan suçlamaları savuşturmak üzere *Civitas Dei* ("Tanrı Devleti") adlı eserle bir tür Hristiyanlık müdafaanamesi kaleme alır. Augustinus'a göre, Tanrı Devleti ve Yeryüzü (Şeytan) Devleti adlı iki tür devlet vardır. Tarih Tanrı Devleti ve Yeryüzü Devleti arasındaki savaştan ibarettir. Tanrı Devleti Tanrıya gerçekten inananların; Yeryüzü Devleti ise şeytana bağlı kalanların devletidir. Bu iki devlet arasındaki savaşta Tanrı Devleti giderek zafere yaklaşmaktadır, zira tarih Tanrının yeryüzünde ilerleyen vahyidir; insan soyunu kurtarmak için Tanrının zaman içinde gelişen bir planıdır. Augustinus bu gelişmeyi altı (6) çağa (bölüme) ayırır.

1. Adem'den Nuh'a dek olan çağ. İnsanlığın çocukluk çağı olan bu dönem büyük Tufan ile sona erer.

2. Nuh'tan İbrahim'e kadar olan çağ. Bu dönem insanlığın ilerlemiş çocukluk çağıdır. Tanrı bu dönemde insanın kendini beğenmişliğine ceza olarak Babil kulesindeki dil karmaşasını verir.

3. İbrahim'den Davut'a kadar olan çağ. İnsanlık bu dönemde delikanlılık çağına ulaşır ve yasalarla yaşamaya başlar.

4. Davut'tan Babil tutsaklığına kadar olan çağ. Bu dönem insanlığın olgunluk çağıdır ve peygamberler bu çağda ortaya çıkarlar.

5. Babil tutsaklığından İsa'nın görüldüğü güne kadar olan zamanı kapsayan çağ.

6. Son çağ İsa ile başlar ve dünya tarihinin kıyametle sona ermesiyle kapanır.

Son çözümlemede, Augustinus'a göre, dünya tarihi adı verilen dram; günah işleyen insanın düşmesinden, kurtuluşa kadar olan bir defalık süreçtir.

Seçme Okuma Metni¹

İnsanların ve meleklerin günahları, kendi arzusunu gerçekleştiren Tanrı'nın muhteşem eserlerini engelleyecek hiçbir şey yapmaz. Bu nedenle, kendi takdiri ve her şeye kadirliğiyle herkese kendi kısmetini dağıtan Tanrı sadece iyilikten değil aynı zamanda kötülükten de pekiyi istifade eder. Hem, böylece, ilk kötü iradesi nedeniyle cezalandırılmak suretiyle iyi bir şey istemekten kendisini alıkoyan bir katı yüreklilikle lanetlenen günahkâr bir melekten iyi bir şekilde faydalanmakla beraber Tanrı niçin iyi bir iradeyle yaratılmış olan ilk insanı baştan çıkarmasına izin vermemiş olsun ki? Çünkü o, o kadar inançlıydı ki, yüzünü yardım için Tanrı'ya dönse insanın iyiliğinin onun kötülüğünü yenmesi gerekirdi, oysa kibirli bir şekilde kendi kendisini affederek Tanrı'yı, kendi Yaratıcısını ve Destekçisini terk etseydi kendisinin ele geçirilmesi gerekirdi. Aslında, bunun sebebi Tanrı'nın onun ele geçirilmesi gerektiğinin farkında olmaması değildi, bunun sebebi daha ziyade kutsal bir erdemle desteklenen insan tohumuyla bu iblisin ta kendisinin azizlerin daha büyük zaferlerinin şerefine ele geçirilmesi gerektiğini Tanrı'nın önceden görmüş olmasından kaynaklanıyordu. İşte bunlar hep bir düzen içine konmuştur. Öyle ki, insanların ve melaikenin ustaca bir şekilde yaratılmaları içinde, yaratılana has varsayım ile Yaratanın koruması arasında büyük bir fark olduğunu göstermek maksadıyla ne gelecekteki bir olay Tanrı'nın öngörüsünden kaçmış ne de Tanrı'nın öngörüsü herhangi bir kimseyi günah işlemeye zorlamıştır.

Buna göre, iki devlet iki sevgiyle şekillenmiştir: dünyevi olan, Tanrı'yı küçük görmek pahasına da olsa insanın kendisine karşı olan sevgiyle, uhrevi olan da insanın kendisini küçük görmesi pahasına Tanrı'ya karşı duyduğu sevgiyle. Bunlardan ilki, bir

¹ Çev. Talip Kabadayı, Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Aydın. *City of God, Basic Writings of St. Augustine*, adlı eserden alınmıştır.

kelimeyle ifade edilirse, kendiyle övünürken; ikincisi Tanrıyla övünür. Biri mutluluğu insanlarda ararken ötekisinin en büyük mutluluğu Tanrı'dır. Birisi, kendi mutluluğundan ötürü başını dik tutarken, ötekisi Tanrıya "Benim cennetim sensin, başımı dik tut" der. Birinde prensler ve hâkimiyeti altındaki milletler yönetme aşkıyla yönetilirken, diğesinde ise prensler ve onların kulları birbirine aşkla hizmet eder, kullar prenslere itaat ederken prensler de onları kollar gözetir. Bir kişi, hükümdarların şahsında temsil edilen kendi gücüyle mutlu olurken, ötekisi Tanrı'sına şöyle söyler "Seni seveceğim, Tanrım, benim kudretim sensin". Böylece, insana göre yaşayan bir devletin bilge insanları bedenlerine veya ruhlarına ya da her ikisine birden kazanç sağlamanın yollarını ararken, Tanrıyı tanıyanlar "Onu Tanrı olarak yüceltmezler ve ona müteşekkir olmazlar, ama kendi hayallerinde beyhude çıkmazlar arasına girerler." Zira onlar, imgelere tapınan "ve her daim kutsal olan Yaratan'dan daha çok yaratılana tapan ve ona hizmet eden" bir halkın ya önderleridir ya da takipçileridir. Buna karşın, öteki devlette, insan akıllı yoktur, burada sadece gerçek Tanrı'ya ibadet etmeyi salık veren ve mükafatını Tanrı'nın her birinde kendisini gösterebileceği azizlerden, kutsal meleklerden ve kutsal insanlardan meydana gelen bir toplumda arayan Tanrısallık vardır.

İki kısma ayırdığımız insan ırkından ilki insana göre yaşayanlardan ve ikincisi ise Tanrı'ya göre yaşayanlardan meydana gelir. Bu iki devleti veya, diğer bir deyişle, bu iki insan topluluğunu mistik bir şekilde adlandırırız, bunlardan biri Tanrı ile sonsuza kadar hüküm sürerek yaşayacak, diğeri de şeytanla beraber sonsuza kadar azap görecektir. Nitekim, bu onların ve onlardan sonrakilerin sonudur. Şimdi tüm insan neslinin sona ereceği zamana kadar insan ırkını yaymaya başlayan ilk anne ve babamız zamanından itibaren onların meşgaleleri hakkında konuşmaya çalışmak yerinde olacaktır. Bunun için, içerisinde ölümün yer aldığı, yeni doğanların izlediği tüm zaman veya dünya çağı, bu iki devletin bahsettiğimiz meşgalesidir. Bu iki devlet, ölümlerle ve doğumlarla beraber kendi yolunda ilerlemeye baş-

ladığında, bu dünyanın yurttaşı ilk doğan çocuktur; ondan sonrakileri, bu dünyadaki yabancıydı, Tanrı devletinin bir yurttaşıydı, ilahi lütfun bahşedildiği ve ilahi lütufla seçilen bir kişiydi. Tanrının inayetiyle, kendisini değerlendirdiği kadarıyla aynı yığından çıkmıştı, bu yığının tamamı kökeni nedeniyle suçlanmıştır. Bununla beraber, Tanrı, tıpkı biçimsiz parçaları bir araya getiren bir çömlekçi gibi, (bu kıyaslama, düşüncesiz bir şekilde değil de akla uygun bir şekilde havariler tarafından ortaya atılmıştır) bir onur bir de onursuzluk için birer tas yapmıştır. Bu nedenle, Kabil'in bir devlet inşa ettiği, ama Habil'in bir misafir olarak hiçbir şey inşa etmediği yazılmıştır. Azizlerin devleti yukarıdadır, oysa aşağıda bu devletin yurttaşlarını yaratmaktadır. İşte burada, herkesi bir araya toplayacağı yeniden dirilme gününde kendi saltanatı başlayana kadar, oyalanır.

Yeryüzü devleti bu dünyada kendi güzelliğine sahip ve bunun içerisinde erişebildiği şeylerle zevki sefa etmekte. Fakat taraftarlarını tüm sıkıntılarından arındıran bir iyilik olmadığından, bu devlet çoğunlukla davalar, savaşlar, çekişmeler ve yaşamı kısaltan ve yok eden çeşitli utkular barındırır. Bu devletin arzuladığı şeylerin şeytani şeyler olduğunu adilane bir şekilde söylemek mümkün değildir; zira bu devlet, kendisi için ve kendi türünde tüm insani iyilerden daha iyidir. Dünyevi nimetlerin keyfini sürmek için dünyevi huzuru arzular ve bu huzuru elde etmek için savaşa girer. İmdi, zafer, daha haklı bir nedene sahip olan tarafın olduğunda, kim kazanan tarafı kutlamaktan ve istenen barışı ona vermekten çekinir ki? Bu sebepten dolayı, bunlar iyi şeylerdir ve hiç şüphesiz Tanrı'nın sunduğu nimetlerdir. Fakat, sonsuz zaferin ve hiç bitmeyen barışın güvenceye almış olduğu gökyüzü devletindeki daha iyi şeyleri göz ardı ederlerse ve böylece tek arzu edilebilecek şeyler olduklarına inandıkları mevcut iyi şeylere gıpta ederler ya da onları daha iyi olduklarına inandıkları şeylerden daha çok severlerse bedbahtlığın onların peşini bırakmaması ve hatta giderek artması gerekir.

Sezar Augustus Roma'da imparator olduğu dönemde, cumhuriyet devleti hali hazırda değiştirilmiş ve dünya kendisi tara-

fından barışa kavuşmuş, İsa Beytüllahim’de dünyaya gelmiş, insan, bakire insandan vücut bulmuş, Tanrı, Tanrı Baba’dan gizlenmişti. Kâhin önceden şöyle müjdelemişti: “Hazır olun, bir bakirenin rahminde yakında dünyaya getireceği bir Oğlan var ve onun adına İmmanuel diyecekler ve öyle ki bu Tanrı bizimdir anlamına gelecektir.” Tanrı’nın kendi içerisinde tevdi edebileceği birçok mucizeler ortaya koyduğu, İncil metinlerinde yer almaktadır. Bunlardan ilki, onun mucizevi bir şekilde doğduğu ve en sonunda bedeninin yine kendi ölümüyle cennete yükseltildiğidir.

Ve sonra yüce İsa’nın şu kehaneti gerçekleşti: “günahların affı ve tövbesi Kudüs’ten başlayarak tüm milletler içinde Onun adıyla telkin edilmeli.” Hepsinden öte, Kilise kendisini Kudüs’ten dışarı saldı ve Yahudiye ve Samarya’dakilerin büyük bölümü inandığında, Tanrı’nın Kutsal Ruhuyla tutuşan ve Onun kelamıyla pişen, İncil’i tebliğ eden insanların yardımıyla diğer milletlere erişti. İşte onlar korkudan tutulup kalmazlar, hayırseverlik ateşiyle yanmıştır onlar. En sonunda İsa’nın İncil’i tüm dünyada Onun tutkusundan önce ve Onun vücut bulmasından sonra Onu görenler, duyanlar tarafından değil aynı zamanda onların ölümlemlerinden sonra onların ardılları tarafından korkunç zulümler, eşi görülmemiş eziyetler ve şehit edilenler arasında yayılmıştır. Tanrı, hem işaretlerle hem de mucizelerle, Kutsal Ruhun türlü türlü nimetleri ve mucizeleriyle onları şahit olarak gösterir. Öyle ki kanunlarıyla Kiliseyi harap halde bırakan kralar sahte tanrılara, önceleri eziyet edilen gerçek Tanrıya inanların hatırına acı çekirtmeye başlayabilir.

Deccal’in Kilisesi dönemine kadar İsa’nın Kilisesinin daha önce çektiğinden başka bir zulüm görmeyeceğini – bu onuncusudur – ve on birincisi ile sonuncusunun Deccal tarafından çarpıtılmış olacağını bazılarının düşünmüş olacağını ya da düşünebileceğinin düşüncesizce dile getirildiğini ya da buna yine düşüncesizce inanıldığına aslında inanmıyorum. İlkinin Nero, ikincisinin Domitian, üçüncüsünün Trajan, dördüncüsünün Antoninus, beşincinin Severus, altıncısının Maximin, yedincisinin De-

cius, sekizincisinin Valeriani dokuzuncusunun Aurelian, onuncusunun Diocletian ve Maximian tarafından yapıldığını düşünürler. Tanrı'nın insanları ortaya çıkmaya başlamadan önce, Mısır'da on salgın varken, bunun on birinci salgın olarak Deccal'in son zulmü olduğu şeklinde gösterilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Ben yine de bu zulümlerin kâhince bir şekilde Mısır'da yapılan şeylerle anlamlandırıldığını, böyle düşünenler, bu ikisini ayrıntılı bir şekilde – kâhince bir Ruh yardımıyla değil de bazen gerçeği yakalayan, ama bazen de yanılan insan aklının varsayımları yardımıyla – ne kadar güzellikle ve becerikli bir şekilde mukayese ediyorlarmış gibi görünseler de, düşünmüyorum. Ama bunu düşünenler, Tanrı'nın çarmıha gerildiği zulüm hakkında ne söyleyebilirler? Bunu hangi sayıya koyabilirler? Hem hesaplaşmanın bunun için ayrıcalıklı olarak sağlandığını düşünürlerse, bedene ait olan şeyler hesaba katılacakmış gibi, Kudüs'te İsa cennete yükseltildiğinde, kutsanmış Stephen taşlandığında, buna ne anlam verebilirlerdi? Hem sonra, Kilise kendi gelişiminde, hakkında çok şey söylenebilecek en acımasız zulümlerin ortasında Nero dönemine eriştiğinde niçin Nero ile işe başlamanın uygun olacağını düşünürler? Bu ve bunun gibi konuları düşündüğümde, Kilise'nin çok sayıdaki zulüm nedeniyle yargılanması gerektiğinin açık bir şekilde dile getirilebileceğine pek inanmıyorum. Ama diğer yandan, hakkında hiçbir Hristiyan'ın şüphe duymadığı en sonuncusunun yanı sıra kralar tarafından gerçekleştirilmiş bazı zulümlerin olacağını ileri sürmek pek de acelecilik olmaz. Bu yüzden, bu hususu henüz karar verilmemiş bir şekilde bırakıyoruz. Bu sorunun hiçbir tarafını desteklemiyoruz ya da reddetmiyoruz, ancak sadece insanoğlunu bunların herhangi birini ileri sürme cesaretinden uzaklaştırıyoruz.

İnançlı bir hayat sürmeyen aileler, huzuru bu hayatın dünyevi faydaları arasında ararken; inanca olarak hayatlarını sürdüren aileler kendilerine vaat edilen sonsuz lütufların arayışına girerler, birer seyyah olarak, zamanın ve dünyanın kendilerini büyülemeyen ve Tanrı'dan uzaklaştırmayan faydalarından isti-

fade ederler. Böylece, bu fani dünya için gerekli olan şeyler, birbirine benzeyen her iki insan ve aile türü tarafından kullanılır; ama her biri bunların kullanımında kendi özel ve farklı amaçlarına sahiptir. İnançla yaşamayan yeryüzü devleti, dünyevi bir huzurun arayışı içindedir ve onun tasarladığı hedef, sivil itaat ve düzenin iyi tertip edilmiş bir uyumu içinde, insanların bu hayata yardımcı olacak şeylere erişmelerini sağlayan arzularının bir araya gelmesidir. Gökyüzü devleti veya dünyada geçici bir süre kalan ve inançla yaşayan bir kısım, bu barışı bunu gerektiren ölümcül koşul geçene kadar sadece mecbur olduğu için kullanır. Bunun sonucunda, yeryüzü devletinde bir tutsak ve bir yabancı gibi yaşar. Bu fani hayatı yaşamaya devam etmeye yönelik gerekli şeyleri idare ederken, yeryüzü devletinin kurallarına uymak herhangi bir endişe doğurmaz. Böylece, her iki devlet için bu dünyevi yaşam ortak bir unsurken, kendilerine ait olan şeyler anlamında aralarında bir uyum bulunur. Fakat yeryüzü devleti bazı filozoflara sahiptir. Bunlar, gerek kendi varsayımları, gerekse şeytanlar tarafından kandırıldıktan sonra birçok tanrının insan ilişkilerinden bir çıkar edinmek için davet edilmiş olması gerektiğini düşünürler ve bunların her birine ayrı bir işlev yükler ve bölüm tayin ederler: öte yandan, kutsal Kudüs tek bir Tanrı'ya ibadet edileceğini ve sadece bir tanrıya sunulması mümkün olan, Yunanlıların "λατρεία" (ibadet) şeklinde adlandırdığı hizmetin sadece O'na karşı olacağını, iki devletin ortak din kuralları olamayacağını, gökyüzü devletinin bu bağlamda farklı düşünmeye ve farklı düşünenlere karşı çekilmez bir tavır takınmaya ve onların kin ve nefretlerine dayanmak zorunda kalmaya mecbur olduğunu biliyordu. Bu gökyüzü devleti, yeryüzünde geçici olsa da, tüm milletlerin vatandaşlarına seslenmekte ve her dilin seyyahından meydana gelen toplumu bir araya getirmekte ve dünyevi barış ve huzurun güvenceye alındığı ve devamının sağlandığı yöntemler, kanunlar ve kurumlar üzerine ayrılıklarda tereddüde düşmemektedir. Bu yüzden, bu farklılıkları ortadan kaldırma ve görmezden gelme yaklaşımından çok uzaktadır, hatta tek yüce ve gerçek Tanrı'ya ibadet et-

meve yönelik bir engel çıkarılmadığı müddetçe bunları korur ve benimser. Böylece, gökyüzü devleti, uzun ve zorlu yolundayken kendisini yeryüzünün huzuruna adar hatta bu dünyevi huzurun kutsal huzurla alakalı olmasını sağlar; zira, bu tek başına doğru şekilde, birbirinden mükemmel bir düzen ve uyum içerisinde Tanrı'yı ve Tanrı'da insanların birbirini sevmesinde olduğu gibi, akıllı yaratıkların huzuru olarak adlandırılabilir ve bu şekilde itibar görebilir. Bu huzura eriştiğimizde, bu fani hayat yerini sonsuz olana bırakacak ve bedenimiz bu ruhumuza ağır gelen hayvani vücudu artık taşımayacak, ama ruhani beden, herhangi bir arzu duymadan ilahi isteğe tüm uzuvlarıyla boyun eğecektir.

Günümüzde, iyi insanların bile maruz kalabildiği hastalıklara sükûnetle dayanmayı ve kötülerin sahip olduğu değersiz nimetlere sarılmayı öğreniyoruz. Bunun sonucunda, Tanrı'nın adaletinin bariz olarak görünmediği durumlarda bile, O'nun öğretileri faydalıdır. Tanrı'nın bu iyi adamın fakir ve kötü adamın da zengin olduğuna hangi yargıyla vardığını bilmediğimizden bize kalırsa, ahlaksız hayatı için feci şekilde acı çekmesi gereken, takdire şayan hayatı bizi onun mutlu olduğunu düşünmeye iten o adam acılar onun peşindeyken ne diye kendisini sevmeli? Kim bu kadar çelişkiyi toplayıp ortaya dökebilir? Peki, eğer nesnelerin bu sıradışı durumu bu hayatta bir örnekse, kötü insanlar dışında hiç kimsenin dünyanın eğreti zenginliğine erişemediği, sadece iyilerin bu dünyanın ceremesini çektiği kadar bir örnekse, bu durum Tanrı'nın adil ve hatta babacan bir hükümüyle alakalı olabilir. Ama şimdi, hayatın illetlerini iyilerin çektiğini ve kötülerin de hayatın iyi tarafının tadına vardığını –bu adaletsiz bir şey gibi geliyor– görmeyiz sadece, aynı zamanda kötülüğün çoğu zaman kötü insanları yakaladığını ve iyiliğin iyileri şaşırttığını, daha çok bu bağlamda, Tanrı'nın hükümlerinin gizli olduğunu ve O'nun izlediği yolları keşfetmenin mümkün olmadığını da anlarız. Bu yüzden, bunların hangi hükme dayanarak gerçekleştirildiğini ve Tanrı tarafından gerçekleştirilmesine müsaade edildiğini bilmesek de iyi olsun, kötü olsun bu tür şeyleri öğrenmek ve yalnızca iyi insanlara ait olan bu iyi

şeyleri çokça istemek bizler için faydalıdır. Ancak, kıyamet gününü gelip çattığında, bugün özellikle yargılama günü olarak adlandırılmaktadır, hatta bazen de Tanrı'nın günü olarak adlandırılır, Tanrı'nın hükümlerinin hepsinin adaletini göreceğiz. İşte o gün, şimdiki hayatta hangi adaletle Tanrı'nın adil hükümlerinin pek çoğunun ya da neredeyse hepsinin insan duygularının ya da sezgilerinin dikkatli incelemelerine karşı meydan okuyacağını da göreceğiz, yine de bu meseleyle ilgili olarak, gizli tutulan bir şeyin adil olduğu dindar kafalardan saklı tutulmaz.

O halde, iki türlü yeniden doğuş söz konusudur. Bunlardan biri imana bağlıdır ve şimdiki hayatımızda vaftiz töreniyle gerçekleşmektedir; ikincisi ise bedenle ilgilidir, büyük ve nihai bir hesap günü aracılığıyla, bedendeki bozulmama ve ölümsüzlükle sağlanır; bu yüzden iki türlü de yeniden diriliş söz konusudur. Bunlardan ilki, bu hayatta meydana gelen ve bizi ikinci kez ölümün ellerine düşmekten koruyan ilk ve ruhani yeniden diriliş, ikincisi ise şimdi gerçekleşmeyen, ama dünyanın sonunda gerçekleşecek olan, ruhla değil de bedenle alakalı olan ve son bir hükümle bazılarını ikinci ölüme, diğerlerini de içinde ölüm olmayan bir hayata gönderecek olan bir diriliştir.

Herhangi bir kötülükle bozulmayacak, hiçbir iyilikten mahrum bırakılmayacak, Tanrı'yı zikretmek için boş zaman verecek, ve tüm bunları içinde barındıran bir mutluluk ne muhteşem bir mutluluk olurdu! Şimdilerde çeşitli kullanımlara uygun düştüğünü gördüğümüz bozulması mümkün olmayan bir bedenin tüm uzuvları ve organları Tanrı'nın zikredilmesine katkı sağlayacaktır, zira bu hayatta ihtiyaç diye bir şey bulunmayacak, ama tam, kesin, güvenli ve sonsuz bir mutluluk var olacaktır. Böyle bedenlerin nasıl bir hareket gücüne sahip olacağını hesapsız bir şekilde tarif etmeye pek cesaretim yok, aynı şekilde bunu kavrama becerisine de haiz değilim. Tek bir şey kesin, beden, ruh nereyi isterse hemen orada olacaktır ve ruh, gerek ruh gerekse beden için uygun olmayan hiçbir şey istemeyecektir. Bu Sebt Günü, Kutsal Metinde tanımlandığı gibi dönemlere uygun bir biçimde çağları gün olarak hesap edersek, daha da anlaşılır bir

şekilde ortaya çıkacaktır; böylelikle bu dönemin yedincisi olduğu ortaya çıkacaktır. İlk gün olan, ilk çağ Âdem'den Nuh tufanına kadar uzanır, ikincisi ise tufandan İbrahim'e dek gider. Zamansal uzunluk bakımından değil de nesil sayısı açısından ikincisi birincisine eşittir, ikisinde de on nesil vardır. İbrahim'den İsa'nın ortaya çıkışına kadar İncil yazarlarından biri olan Matthew'in hesabına göre üç dönem bulunmaktadır ve her birinde on dört nesil vardır: ilki İbrahim'den Davut'a, ikincisi Davut'tan tutsaklığa, üçüncüsü ise tutsaklıktan İsa'nın ete kemiğe bürünerek doğuşuna kadardır. Böylece toplamda beş adet çağ vardır. Altıncısı şimdi geçmektedir ve bunun herhangi bir nesil sayısıyla ölçmek söylendiği üzere pek mümkün değildir. "Zamanları bilmek size göre bir şey değildir, Baba onu kendi kudretinde kılmıştır." Bu dönemden sonra, Tanrı yedinci günde dinlenecektir, O'nun (kimin yedinci gün olacağını) bize aktaracağı zaman onda saklıdır. Fakat şimdi, bu çağları ele almak için yeterli yerimiz yok, o nedenle yedinci günün bizim Sebt Günü-müz olduğunu söylemekle yetinelim. Sebt Günü, geceyle değil, İsa'nın yeniden dirilişiyle kutsanmış olan sekizinci ve sonsuz gün olan Tanrı'nın günüyle, sadece ruhun değil aynı zamanda beden de sonsuz uykusunu gözler önüne sererek sona erecektir Orada bekleyip ve göreceğiz, görececek ve seveceğiz, sevecek ve şükredeceğiz. Sonu olmayan bir sonda olacak olan budur. Sonu olmayan bir krallığı elde etmekten başka kendimiz için öngörebileceğimiz başka nasıl bir son olabilir ki?

Bence, şimdi Tanrı'nın yardımıyla, bu koca eseri kaleme alma yükümlülüğümden kurtuldum. Çok az kelam ettiğimi yahut da çok fazla kelam ettiğimi düşünenler beni bağışlasın; tam karında bir kelam ettiğimi zannedenler de bana teşekkür etmesin, ama Tanrı'ya şükranlarımı sunarken bana eşlik etsin. Âmin.

Rene Descartes (1596-1650)

Descartes kendisinden asla kuşku duyulmayacak açık seçik bir önermeye ulaşmak istiyordu çünkü bilim ve felsefe ancak ve ancak açık ve seçik fikirlerle yapıldı. Ona göre açık ve seçik fikirler insan aklında doğuştan vardır; bu bağlamda zihnin iki asli fonksiyonu da sezgi ve tümdengelimdir. İşte zihnin bu temel fonksiyonlarıyla yanılma ve hata korkusu taşımadan bilgi ve bilme iddialarında bulunabiliriz. Bu bağlamda Descartes tarihe ilişkin bilgi ve açıklamaların güvenilir olmadıklarını ileri sürer, çünkü tarih bize kendisinden asla kuşku duyulmayacak açık ve seçik bilgiler vermez. Gerçeğe en sadık tarihçiler bile olayların değerini abartırlar ve/ya değiştirirler. Açık ve seçik bilginin ola-nağı konusunda matematiği ve matematik-fizik yöntemi öne çıkaran Descartes, tarihsel bilginin imkanını yadsır.

Seçme Okuma Metni¹

Okullarda hâkim olan uygulamalara saygı duyma konusunda bir hatam olmadı. Bir kişinin öğrendiği dillerin klasik eserleri anlamada gerekli olduğunu, kıssadan hisselerin cazibesinin zihni açtığını, tarihlerin hatırlanabilir eylemlerinin bunu cesaretlendirdiğini ve ihtiyatlı bir okumayla bunların yargılarımızı şekillendirmeye yardımcı olduğunu, tüm iyi kitapları okumanın bu eserlerin yazarları olan geçmiş yüzyılların en değerli insanlarıyla edilen bir sohbet olduğunu, daha doğrusu onların bizlere en iyi düşüncelerini aktardıkları iyi bir konuşma olduğunu biliyordum.

Gelgelelim, hali hazırda yabancı dillere ve hatta eski zamanların eserlerini, onların hem tarihlerini hem de kıssadan hisselerini, okumaya yeteri kadar vakit ayırdığımı düşünüyordum.

¹ Çev. Selvihan Selvi, Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Aydın. *Discourse on Method*, Rene Descartes, adlı eserden alınmıştır.

Geçmiş yüzyılların insanlarıyla konuşabilmek, tıpkı bir seyahat gibidir. Kendimizi daha bir adamakıllı yargılamak için farklı insanların adetlerinden bir şeyler bilmek iyidir. İşte bu yüzden, hiçbir şey görmeyenlerin geleneklerine göre hareket ettikleri gibi kendi adetlerimize ters gelen her şeyin saçma ve mantıksız olduğunu sanmıyorum. Gelgelelim, bir kimse seyahat için çok fazla zaman ayırdığında, kendi ülkesinin yabancıya olmaya başlar ve başka bir kimse de geçmiş yüzyılların uygulamaları hakkında çok meraklı olduğunda genellikle günümüzdeki uygulamalardan bihaberdir. Bunlara ilaveten, kıssadan hisseler, aslında anlatıldıkları gibi olmayan çeşitli olayları gerçekleşmesi mümkün olaylarmış gibi düşünmemizi sağlar. Ayrıca, en doğru tarihler, şeylerin değerini değiştirmeseler hatta artırmasalar bile bunları okunmaya değer şeyler kılmak maksadıyla, neredeyse her zaman en temel ve en ufak yanıltıcı koşulları gözler önüne sererler: bu nedenle, geriye kalan bir şeyin geçmişte olduğu gibi görünmediği ve tarihten aldıkları örneklerle kendi idarelerini gerçekleştirenlerin masallarımızdaki şövalyelerin aşırılıklarına düşme ve kendi güçlerinin ötesindeki amaçları kavrama eğilimi gösterdikleri ortaya çıkar.

Giambattista Vico (1668-1744)

Vico'nun en önemli epistemolojik formülasyonu "*verum est factum*" dur; buna göre, hakikat olguya dönüştürülür, yani, hakikat yapılmış olandır. İşte eskiçağın bilgelik anlayışının anlam ve önemi bu "*verum factum*" ilkesinde ifadesini bulmaktadır. Vico'ya göre Latinler için *verum* (hakikat) ve *factum* (yapılmış olan) birbirlerinin yerine kullanılırlar birbirlerine dönüştürülürler. İşte Kartezyen bilim yöntemine ve Kartezyen felsefeye en ciddi meydan okuma Vico'nun bu önermesidir. Vico'ya göre hakikatin ölçütü Kartezyen felsefenin dediği gibi "açık seçik fikirler" değildir; hakikatin ölçütü yapılmış olmasıdır. Buna göre Kartezyen bilim ve eğitim tabiat doğasının kesin fikirler sağlayabileceğini fakat insan doğasının, kültür dünyasının kesin olmadığını teslim etmektedir. Vico ise bunun tam tersini savunmaktadır. Ona göre doğa dünyasını tanrı yarattığı için en iyi onu tanrı bilebilir insanlar ise en iyi kendi yaratmış oldukları insan dünyası, kültür ve tarih dünyasını bilebilir. İşte Vico'nun felsefesinin temelini bu anlayış oluşturur; buna göre, bilimin asıl odak noktası doğa dünyası değil insan dünyasıdır. İnsan dünyasını insanlar yaptığı için bu insan dünyasının nedenini de yine insanlar kavrayabilir.

Bu bağlamda, Vico'nun tarih felsefesinin en büyük kaynağı *Scienza Nuova* (Yeni Bilim) adlı eseridir. *Yeni Bilim* adlı ünlü eserinin iki temel amacı vardır: Birincisi, Vico, tarihte işleyen evrensel bir ilke veya örüntü varsa -ki ona göre böyle bir şey var- onu keşfetmeyi arzu ediyor; ikincisi, bu ilkenin geçmişte belli bir takım insanları ve toplulukları nasıl etkilediğini gözler önüne sermeyi amaçlıyor. Vico amaçlarını ortaya koymak için iki yöntem kullanır: felsefe ve filoloji. Bu terimlerin anlamı birbirinden ayrılmamalıdır ancak bu terimlerin kullanım amaçlarında şöyle bir fark vardır: felsefe, tanımların ve eylemlerin temellendirilmesi iken, filoloji, edebiyat, tarih ve dil araştırmasıdır.

Vico'nun tarih için bulduğu örüntü spiral hareketli sarmal bir şeydir. Geçmişte hem tekrarlar hem de gelişmeler söz konu-

sudur. Tarihte benzer gelişmede devam eden dönemler vardır. Bu tip bir gelişme daha sonra diğer dönemlerde tekrarlanmaktadır, aynı olaylarla değil ama kesinlikle aynı genel çerçevede. Genel örüntü aynıdır ama kişisel şahsi olaylar farklılık gösterir. Vico tarih dönemlerinin gelişiminde üç safha belirlemiştir. Tanrılar çağı, kahramanlar çağı ve insanlık çağı. Bu üç çağa karşılık gelen; üç çeşit insan tipi (barbar, kibirli, makul), üç gelenek, üç din ve üç kural vardır. Vico tarihte bazı dönemlerde tanrılar çağından kahramanlar çağına, kahramanlar çağından insanlık çağına bir hareket olduğunu keşfettiği düşüncesindedir. İnsanlık tarihi zamanla her dönemde gerileme, çöküş ve barbarlığa dönüşerek yeni bir döngünün başlangıcını mümkün kılar. Tarihin itici gücü de Tanrısal inayettir.

Seçme Okuma Metni¹

119. Şimdi bazı tutarlı önkabuller ve geçerli tanımlar yanında doğası gereği felsefi ve filolojik aksiyomlar ileri süreceğim. Tıpkı bir canlıya hayat veren kanın vücutta dolaşması gibi bu ilkeler de *Yeni Bilim*'in içinde dolaşacak ve ulusların ortak doğasına dair tartışmamın her bölümüne can katacaktır.

120. İnsan zihni, doğası gereği, belirsizdir; bundan dolayı, insan ne zaman cehalet içinde kaybolursa, kendisini evrenin ölçüsü akdederek.

121. Bu aksiyom iki yaygın insani töreyi açıklar: Birincisi, söylenti yayıldıkça büyür –*fama crescit eundo*– ikincisi, söylentiyi buradalık azaltır –*minuit praesentia famam*. Söylenti, dünyanın başlangıcından beri, oldukça uzun bir yol kat etmiştir ve dolayısıyla şimdiye kadar insanlar tarafından bilinmeyen uzak ilk çağlara dair bütün abartılmış görüşlere tükenmez bir kaynak olmuştur. Bunun nedeni insan zihninin özelliğidir ki Tacitus bu

¹ Çev. Talip Kabadayı, Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Aydın. *New Science*, G. Vico, adlı eserden alınmıştır.

durumu *Life of Agricola* adlı eserinde şu aforizmayla izah etmiştir: “Bilinmeyen her şey abartılır” –*Omne ignotum pro magnifico est*.

122. İnsan zihninin bir diğer özelliği de insanların uzak ve bilinmeyen şeylere dair hiçbir şey tasarlayamadıklarında, onlar hakkında mevcut ve bilinen şeylerle hüküm vermesidir.

123. Bu aksiyom, uygarlığın başlangıçları konusunda tüm ulusların ve bilginlerin teslim ettiği bütün hatalı görüşlerin tükenmez kaynağına işaret eder. Zira, uluslar bunların kökenlerinin ilk farkına vardıklarında ve bilginler bunları ilk irdelediklerinde, bunlar hakkında kendi çağlarının bilgisine, görkemine ve kültürüne göre hüküm vermişlerdir; halbuki, işin gerçeği, bu kökenlerin doğası gereği çok daha küçük, kaba ve muğlak olmuş olması gerekir.

129. Felsefenin insanlığa faydası dokunacaksa eğer doğamızı parçalayıp bozmaktan veya bizi çürümeye terk etmekten ziyade zayıf ve düşmüş varlıklar olarak bizleri desteklemeli ve ayağa kaldırmalıdır.

130. Bu aksiyom iki okulu benim *Yeni Bilim* ekolümden uzaklaştırır: bize duyularımızın isteklerini kırmamızı öğütleyen Stoacılar ve duyuları hayatın kuralı haline getiren Epikürosçular. Her iki okul da Tanrısal İlayeti yadsır. Stoacılar kendilerini kaderin cilvesine terk ederken, Epikürosçular kendilerini talihin elinde oyuncak olmaya bırakırlar hatta insan ruhunun bedenle birlikte yok olup gittiğini ileri sürerler. Şu halde, her iki okul da *manastır* tipi veya yalnız filozoflar olarak çağrılmayı hak ediyorlar.

131. Felsefe insanı olması gerektiği gibi ele alır ve böylece Romulos’un ayaktakımının pençesine düşmektense Platon’un Devlet’inde yaşamayı arzu eden yalnızca birkaç insanın elinden tutabilir.

132. Yasama; insanları, toplumda iyi amaçlara yönlendirmek için gerçekte oldukları gibi ele alır. İnsan ırkını veba gibi saran üç şerden –gaddarlık, cimrilik ve ihtiras– asker, tüccar ve yöneten sınıf olmak üzere, üç sınıf ortaya çıkmıştır ve böylece güç, zenginlik ve devletlerin bilgeliği ortaya çıkar. Buradan hareketle, yasama; aksi halde yeryüzündeki tüm insanları kesinlikle

yok edebilecek bu üç büyük şerden, sivil mutluluk yaratır.

133. Bu aksiyom tanrısal inayetin var olduğunu ve onun ilahi bir yasama zihni olarak eylediğini kanıtlar. İnsanlar, tutkularından hareketle, vahşi ve yalnız hayvanlar gibi yaşamalarına yol açabilecek, kişisel çıkarları peşinde koşmaya meyilli oldukları için yasama insanların insanca toplum halinde yaşayabilecekleri sivil kurumlar yaratmıştır.

137. İnsanlar hakikati bilemediklerinde, kesin ve belirli şeyleri takip etmeye yeltenirler. Böylece, akılları soyut bilgiyle (*scienza*) tatmin edilmese bile en azından iradeleri ortak bilgiye (*coscienza*) ya da bilinen gerçeğe bel bağlayabilir.

138. Felsefe, kendisinden hakikatin soyut bilgisini devşirdiğimiz akıl üzerinde düşünür. Filoloji, kendisinden kesinliğin ortak bilgisini devşirdiğimiz yaratıcı yazarlık ve insan iradesinin otoritesini inceler.

139. Bu aksiyomun ikinci kısmı; halkların dilleri ve yapıp etmeleri –gerek gelenekler ve kanunlar gibi içişleri gerekse savaşlar, barışlar, antlaşmalar, seyahatler ve ticaret gibi dışişleri –konularında bilgi sahibi olmamız için çalışan dilbilimcilerin, tarihçilerin ve eleştirmenlerin hepsini birden filologlar olarak tanımlamaktadır.

140. Aynı aksiyom, filozofların, filologların uzmanlığına başvurmayıp kendi düşüncelerine kesinlik kazandırmayarak nasıl başarısız olduklarını ve benzer bir şekilde filologların da filozofların düşüncelerine danışmayıp kendi uzmanlıklarına hakikat onayı vermek konusunda dikkatli davranmayarak nasıl başarısız olduklarını ortaya koymaktadır. Eğer her ikisi de bunu gerçekleştirmiş olsaydı, kendi milletlerine daha faydalı olacaklardı ve benim Yeni Bilim kavrayışımı sezinlemiş olacaklardı.

142. Ortak duyu; tüm toplumsal düzen, bütün insanlar, bütün bir ulus hatta bütün insanlık tarafından paylaşılan hiç düşünmeyen yargı gücüdür.

144. Birörnek fikirlere, birbirini tanımayan tüm uluslarda rastlandığından, bunların ortak bir hakikat zemininin olması gerekir.

173. Eski Mısır'ın iki büyük fragmanı günümüze dek gelmiştir. Birincisi, Mısırlılar tüm dünya tarihini üç çağa ayırmışlardır: tanrılar çağı, kahramanlar çağı ve insanlar çağı. İkincisi, bu üç çağa karşılık gelen ve bu üç çağ boyunca konuşulan üç dildir: hiyeroglif ya da kutsal dil; sembolik ya da metaforik (kahramanlıkla ilgili) dil ve günlük ihtiyaçlarını iletmek için uylasım-sal işaretler kullanan insanların mektup ya da konuşma dilidir.

177. Savaş durumu bir halkı öyle canavarlaştırır ki insanın koyduğu yasalar artık yok hükmündedir. İşte bu vahşeti bastırmanın yegane güçlü aracı dindir.

178. Bu aksiyom tanrısal inayetin; insanları vahşet ve şiddetin yasa dışı durumundan kurtarıp, insanlığın uygarlığa geçişini ve ulusların kurulma sürecini başlattığını ortaya koyar. Tanrısal inayet bunu insanların zihninde bulanık haldeki ilahi ideyi uyararak yapmıştır. İnsanlar cahiliye döneminde bu tanrısallık düşüncesini alakasız nesnelere yüklemişlerdir. Yine de bu hayali tanrısallık dehşetinden geçerek yaşamlarını bir düzene koymaya başlamışlardır.

238. Fikirlerin düzeni kurumların düzenini izlemelidir.

239. İnsan kurumlarının düzeni şöyledir: önce ormanlar, sonra barakalar, bunu takiben köyler, sonrasında şehirler ve nihayet akademiler.

241. İnsanlar önce ihtiyaç duyulanı hisseder, sonrasında faydaya bakar, ardından rahatına düşkün olur, daha sonrasında eğlence ve zevke dalar, bundan sonra lüks ve sefahat içinde rezillik artar ve en sonunda çıldırıp servetlerini çarçur ederler.

242. İnsanların doğası önce kabadır, sonra haşın, daha sonra alicenap, daha sonrasında müşkülpesent ve en sonunda bozuk ahlaklıdır.

243. İnsan ırkında önce Tek gözlü devler gibi inanılmaz derecede çirkin ve kaba olanlar, sonrasında Akhilleus gibi gururlu ve asil ruhlu, daha sonrasında Aristedes ve Scipio Africanus gibi cesur ve adil olanlar; daha sonrasında, bize daha yakın bir dönemde, İskender ve Sezar gibi, halk arasında gerçek bir şan ve şerefle nam salmış, büyük ahlaksızlıklarının yanında büyük er-

demler de sergileyen, heybetli kişiler, daha sonrasında ise Tiberius gibi melankolik ve düşünceli olanlar; en sonunda da Caligula, Neron ve Domitian gibi ahlaksız ve utanmaz deliler ortaya çıkmıştır.

244. Bu aksiyom, aile devletindeki bireylerin birbirlerine itaat etmesini ve onların zuhur edecek devletin kanunlarına uymalarını sağlamak için ilk tür insanların gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Doğaları gereği akranlarına bir faydaları dokunmayan ikinci tür ise, aileler temelinde aristokratik uluslar oluşturmak için gerekliydi; üçüncü tür ise, halkın bağımsızlığına giden yolu açmak için; dördüncüsü, monarşileri getirmek için; beşincisi, bunları sağlama almak ve altıncısı da bunları devirmek için gerekliydi.

245. Bu durum bize zaman içinde her ulusun doğduğu, geliştiği, olgunlaştığı, çöktüğü ve yıkıldığı ideal sonsuz tarih ilkelinin bir parçasını sunmaktadır.

331. En eski uygarlıkları sarıp sarmalayan koyu karanlığın gecesinde, kendimizden çok uzakta, hakikatin ebedi ve bitmek tükenmek bilmez ışığı hiç kuşkusuz karşımızda parlar: sivil toplum dünyası kesinlikle insanlar tarafından meydana getirilmiştir ve bundan dolayı onun ilkelerini bize özgü insan zihnindeki değişikliklerin içinde bulmak mümkündür. Her kim bunun üzerine kafa yorarsa, filozofların tüm enerjilerini, Tanrı yarattığı için yalnızca onun bildiği doğa dünyası üzerinde çalışmak için harcamalarına hatta onların, insanlar yarattığı için insanların bilebileceği beşeri dünya ya da ulusların dünyasıyla ilgili çalışmaları göz ardı etmiş olmalarına şaşmaktan kendini alamaz.

332. İmdi, ulusların dünyasını insanlar meydana getirdiği için insanların neler üzerinde hemfikir olduğuna ve şimdiye dek nelerde hemfikir olageldiklerine bir bakalım. Zira, bunlar bizlere evrensel ve ebedi ilkeleri (kaldı ki her bilimin bunlar gibi ilkeleri olmalıdır) sunacaktır. Bütün uluslar bu ilkelere dayanarak kurulmuştur ve bu ilkeler halen muhafaza edilir.

333. İster barbar ister medeni olsun, bütün ulusların her ne kadar zaman ve mekân bakımından birbirlerine uzak bir şekilde

ortaya çıkmış olsalar da insanlara ait şu üç geleneğe sahip olduklarını saptarız: hepsi bir dine sahiptir, hepsinde dinsel evlilik akdi vardır ve hepsi de ölülerini defnederler. Hatta hiçbir ulusta, ne kadar yabani ve ilkel olursa olsunlar, başka hiçbir etkinlik din, evlilik ve defin kadar özenli törenlerle ve kutsal bir dini törenle kutlanmamaktadır. "Birbirlerini tanımayan insanlar arasında doğan benzer fikirlerin ortak bir hakikat zemininin olması gerekir" şeklindeki aksiyomla insanlığın bu üç kurumdan kaynaklandığı ve bu sebepten dolayı onların içtenlikle kendileri tarafından idrak edilmeleri ve böylece dünyanın bir daha barbarlık ve vahşetin pençesine düşmemesi gerektiği bütün uluslara anlatılmalıdır. Bu yüzden, bu üç sonsuz ve evrensel geleneği, Yeni Bilimin ilk üç ilkesi olarak benimsedim.

334. İlk ilkemiz, Brezilya, Güney Afrika halklarının ve yeni dünyanın başka milletlerinin Tanrı'dan bihaber bir şekilde, toplum içinde yaşadıklarını aktaran çağdaş seyyahlar tarafından geçersizlikle suçlanmasına izin vermeyelim. Antonie Arnauld, Antiller denilen adanın sakinlerinin içinde bulunduğu durumun da bunlarla aynı olduğuna inanmaktadır. Muhtemelen bunlarla ikna olan Bayle, insanların Tanrı ışığı olmadan da adalet içerisinde yaşayabileceklerini kuyruklu yıldızlar üzerine yazdığı denemesinde ifade eder. Bu ifade, Polybius'un alkışlarla karşılanan şu düsturundan daha iddialı bir ifadedir: "eğer dünyada, kanunlar yerine akli temel alarak adalet içerisinde yaşamayı başaran filozoflar olsaydı, dinlere gerek kalmazdı." Bunlar, kötülük alametlerini dillendirerek kitaplarının satışını artırmaya yönelik seyyah masallarıdır.

İmdi, bütün uluslar ihtiyatlı bir kutsallığa inansalar da geçen yıllardan ve bu beşeri dünyanın genişliğinden hareketle sadece dört temel dinle karşılaşmak mümkün olmuştur. Bunların ilki Yahudilerin dinidir, bundan sonra Hristiyanların dini gelir. Bunların her ikisi de sonsuzca özgür bir ruhun tanrısallığına inanırlar. Üçüncüsü ise, her biri bir bedenden ve özgür bir ruhtan meydana gelmiş gibi tahayyül edilen tanrılar çokluğunun kutsallığına inanan paganların dinidir. Paganlar, bundan ötürü,

dünyayı sevk ve idare eden hatta onu muhafaza eden tanrısal-lığı ifade etmek istediklerinde, "*dei immortales*"ten, ölümsüz tanrılardan dem vururlar. Dördüncüsü ve sonuncusu, Müslümanların dinidir. Onlar da sonsuz bir bedendeki sonsuz bir ruh olan tek bir tanrının kutsallığına inanırlar ve öte dünyada, duyuşal hazlarla ödüllendirilme beklentisi içindedirler.

336. Evlilik ilkesine bakacak olursak, bazıları, herhangi bir dinsel izdivaç olmadan özgür erkekler ve özgür kadınlar arasında kaçınılmaz olarak gerçekleşen cinsel birlikliklerin, doğa yasalarına aykırı olmadığını düşünürler. Gelgelelim, dünyanın tüm ulusları, medeni geleneklerinden ötürü, bu düşünceyi yanlış diye yaftalamışlardır. Hatta böylesi geleneklere dayanarak, evlilikleri dini bir şekilde kutsayıp kutlamışlardır ve bundan ötürü affedilebilir bir derecede bile olsa bu türden gayri meşru ilişkilerin canavarca bir günah olduğuna hükmetmişlerdir. Bunun çok basit bir sebebi vardır: hiçbir kanun bağıyla birbirlerine bağlı olmayan ebeveynler çocuklarını terk etme eğilimi gösterirler. Ebeveynler her an birbirlerinden ayrılabilceğinden, eğer her iki ebeveyn de terk ederse, çocuklar köpekler tarafından paramparça edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Toplum, bu çocuklara -kamu ya da özel hayır kurumlarıyla- sahip çıkmazsa, bu çocuklar kendilerine dinlerini, dillerini veya herhangi bir insani geleneği öğretecek kişilerden mahrum kalarak büyümek zorunda kalırlar.

337. Nihayet, benim üçüncü ilkemin, demem o ki, insanoğlunun defin işlemlerinin ne kadar önemli olduğunu takdir etmek için, insan cesetlerinin gömülmeden, kurda kuşa yem olarak bırakıldığı vahşi bir durumu kafanızda bir canlandırın hele. Elbette bu barbar geleneğe, ekilmeyen araziler ve yerleşilmeyen şehirler eşlik edecektir. İnsanoğlu, ölümlerinin kokuşmuş kalıntıları arasında bulduğu palamutları yiyen bir domuz gibi dolaşacaktır. Dolayısıyla, defin işlemleri, çok isabetli olarak, şu görkemli Latince ifadeyle tarif edilir: "*insan ırkının taahhütleri*" (*foedera humani generis*) yine bundan daha az ihtişamlı bir şekilde de Tacitus'un şu ifadesiyle dile getirilir: "*insanlığın mübadele-*

si" (*humanitatis commercia*).

338. Yeni Bilim'im için benimsediğim ilkeleri yerleşik kılmak için geriye kalan tek şey *Yeni Bilim'in* izlemesi gereken yöntemi tartışmaktır. 106 nolu aksiyomda belirtildiği gibi bu Bilim'in, konusunun başladığı noktada, başlaması gerekir. . . Ayrıca tartışmamızın, bu yaratıkların insan gibi düşünmeye başladığı noktada, başlaması gerekir. Bu yaratıkların canavarca vahşetlerini evcilleştirmenin ve barbarca özgürlükleri dizginlemenin tek bir yolu ve/ya yöntemi vardı. O da 31. aksiyomda belirtildiği gibi yabanileşmiş bir özgürlüğü sorumlu ve bilinçli bir davranışa indirgemeye yetecek kadar güçlü olan ürkütücü bir tanrı düşüncesiydi. Gerçi bu ilk insan düşüncesinin söz konusu pagan dünyada ortaya çıkış biçimini keşfederken, en az yirmi yıllık bir araştırma dönemini gerektiren çok ciddi zorluklarla karşılaştım. Günümüzün medenileşmiş insan doğasından, kafamızda tam olarak canlandıramadığımız ve ancak büyük bir çabayla idrak edebildiğimiz, bu ilk insanların vahşi ve barbar doğasının seviyesine inmem gerekiyordu.

339. Tüm bu nedenlerden ötürü, en vahşi, yabani ve korkunç insanlarda bile bulunan bir Tanrı kavramından hareketle işe başlamamız gerekir. Ortaya koymamız gereken kavram şu şekildedir. Doğanın bütün yardımları karşısında umutsuzluğa düşen insanoğlu, kendisini korumak için daha üstün bir şey arzu eder. Doğaya üstün olan şey yalnızca Tanrı'dır hatta bu Tanrı'nın tüm insanları aydınlattığı ışıktır. Bunun ispatı sıradan bir insan geleneğinde saklıdır: sefahat düşkünleri yaşlandıkça ve doğal güçlerinin kaybolduklarını hissettiklerinde, doğal olarak dine yönelirler.

341. İnsanlar, bozulmuş doğaları nedeniyle benliklerine karşı duydukları hayranlığın tahakkümü altındadır ve bu durum onları kişisel faydaların peşinden gitmeye zorlar. Dost ve arkadaşlarını yok sayarak kendileri için faydalı her şeyin peşinde koşturduklarından, tutkularını, onları uygun amaçlara yönlendirmek üzere, kontrol altına alamazlar. Bu durum şu ilkenin getirilmesine vesile olur. İnsanoğlu, barbarlık durumunda, sadece

kendi iyiliğini ister. Yine evlenip çoluk çocuğa karıştıktan sonra insan kendi refahının yanı sıra kendi ailesinin de refahını ister. Medeni hayata karışmak suretiyle kendi refahının yanı sıra kendi ülkesinin de refahını ister. Devleti, diğer halklar üzerinde hakimiyet kurdukça, kendi refahının yanı sıra ulusunun da refahını ister. Bu uluslar; savaşlar, barış antlaşmaları, ittifaklar ve ticaret ile birleştiklerinde ise insan kendi refahının yanı sıra bütün insan ırkının refahını ister. Bunların hepsinde insan evvela kendisine faydalı olanı ister. Bu yüzden, aile, devlet ve nihayet insanlıktan mürekkep bir toplumun bir ferdi olarak insanın adaletle yaşayabileceği bu toplumsal düzenler içinde kalabilmesi ancak tanrısal inayetle mümkündür. İnsan, arzuladığı tüm faydaları bu düzenler içerisinde elde edemediğinde, onun yerine kendisini hakkı olan faydaları aramakla sınırlar: işte biz buna adalet diyoruz. Böylece, tüm insani adalet tanrısal adalet tarafından sevk ve idare edilir ki tanrısal inayet de insan topluluğunu koruyup muhafaza etmek için yönetip kontrol eder.

342. İmdi, Yeni Bilim'im, ilk ilkesi bakımından, şimdiye dek felsefede eksikliği hissedilen, tanrısal inayetin rasyonel bir sivil teolojisi olmalıdır. Buna göre, Yeni Bilim'im, tarihsel olgu olarak tanrısal inayetin bir ispatı olması gerekir. Demem o ki, insanlığın bilgi ya da tavsiyesi ve çoğu zaman insan planlarına aykırı olmadan insanlığın büyük yönetimine lütufta bulunan tanrısal inayetin kurumların ve düzenlerin bir tarihini sağlaması gerekir. Dünyamız yaratılmış olduğu için geçici ve özel olsa da tanrısal inayetin burada kurmuş olduğu düzenler evrensel ve sonsuzdur.

345. Benim Bilim'im tanrısal inayete dair tam ve sağlam bir kanıt ileri sürer. Geniş bir ihtimaller dizisini kıyaslayıp çözümleyerek, burada buna müsaade edildiği kadarıyla, insan aklının bu sivil dünyanın etkilerini ortaya koyan sebeplerden farklı ya da bunlardan daha çok ya da daha az sebebi kavrayıp kavrayamayacağını göreceğiz. Okuyucu, bu kanıtlamayı takip ederken, kendi ölümlü bedeninde ilahi bir keyif duyacaktır; zira kutsal ve ideal formunda, uluslardan meydana gelen bu dünya-

nun ulaştığı her türden yerde ve çeşitli zamanda düşünceye dalacaktır. Ayrıca, okuyucu, Epiküros felsefesini benimseyenlerin talihlerinin şaşkınca ortalıkta dolanamayacağına ve her yerde bir çıkış yolu bulabileceğine hatta Stoacıların dünyayı sarıp sarmalayan sonsuz nedenler zincirinin En iyi ve En yüce Tanrı'nın her şeye kadir, bilge ve iyiliksever iradesine bağlı olduğuna gerçekten inanmış olduğunu fark edecektir.

347. İnsan kurumlarının kökenlerini ararken, benim Bilim'im, ulusların doğal hukukunun iki kalıcı kaynağı olan neyin gerekli ve/ya faydalı olduğuna ilişkin insan düşüncelerinin ciddi bir analiziyle ilerler. Bu nedenle, bir diğer ilkesi bakımından, benim Yeni Bilim'im, insan fikirlerinin bir tarihidir ki bu insan zihninin bir metafiziğini oluşturmak için temel teşkil etmektedir. Bilimlerin, ana konularının başladığı yerde, başlaması gerekir şeklindeki aksiyomdan hareketle, bilimlerin kraliçesi, metafizik, filozoflar insan fikirleri üzerinde derinlemesine düşünmeye başladıklarında değil, ilk insanlar insanca düşünmeye başladığı anda başlamıştır.

349. Böylelikle, benim Yeni Bilim'im geçmişte her ulusun tarihinin zaman içerisinde doğma, gelişme, olgunlaşma, çöküş ve yıkılış şeklinde geçirdiği ideal sonsuz tarihin izini de sürmektedir. İşte, yukarıda ifade edilen çürütülemez ilk ilkeye göre, ulusların dünyası kesinlikle insanoğlu tarafından meydana getirilmiştir hatta bu dünyanın doğası insan zihnini aksettirmiştir. Bundan dolayı, benim Bilim'im üzerinde kafa yoracak herkesin, "ideal sonsuz tarih, geçmişte var olmak zorundaydı, şimdi var olmak zorunda ve gelecekte de var olmak zorunda olacak" şeklindeki bir ölçütle onu yeniden canlandırarak, bu ideal sonsuz tarihin izini kendi adına sürebileceğini ifade etmekte bir sakınca görmüyorum. Zira, yaratıcısı ve/veya yapıcısı tarafından anlatılan tarihten daha kesin bir şey olamaz. Bu suretle, benim Bilim'im, temel unsurlarını oluşturup tasarlarken, kendine özgü ölçülebilir nicelikler dünyasını yaratan geometri gibi gelişme gösterir. İşte benim Bilim'im, içinde ne noktaların, ne çizgilerin, ne yüzeylerin ne de şekillerin bulunduğu insan ilişkileri düzen-

lerinin gerçekliğinden bile daha büyük bir gerçeklikle yol alır. Ey okuyucu, işte bu durum, ispatlarımın bir anlamda ilahi olduğuna ve sana da ilahi bir haz vermesi gerektiğine işaret eder. Zira Tanrı katında bilgi ve yaratma bir ve aynı şeydir.

351. Bu felsefi ispatlar, benim Bilim'imın temelini oluştururlar hatta bu nedenle Yeni Bilim'in amacı için olmazsa olmaz ispatlardır. Buna mukabil, filolojik-tarihsel ispatlar ikincil derecede önemlidir hatta bunlar aşağıdaki kategorilere ayrılabilir.

352. (1) Birincisi, mitolojik yorumlarım, irdelediğim kurumlarla, zorlamadan ya da çarpıtılmadan, doğrudan kolaylıkla ve doğal bir şekilde bağdaşmaktadır. Görüleceği üzere, mitoslar, doğaları gereği her yerde ozan olan ilk insanların sivil tarihleridir.

353. (2) İkincisi, duyguların bütün gerçeğiyle ve ifadelerin bütün doğruluğuyla açıklandıklarında, destansı ifadeler de bu kurumlarla uyumludur.

354. (3) Doğal dillerin etimolojileri de bu kurumlarla uyumludur, zira onlara işaret eden sözcüklerin tarihlerinin izini sürerler. Bu etimolojik tarihler onların asıl ve gerçek anlamlarından yola çıkarlar ve onların mecazi anlamlarının doğal gelişimini takip ederler. Bunun dillerin tarihini takip etmesi gerektiğinin yanı sıra fikirlerin düzenini de izlemesi lazım.

355. (4) Benim Bilim'im, insanoğlunun toplumsal kurumlarının kavramsal sözlüğünü gözler önüne serer. Bütün uluslar aynı kurumların esas özünü daima aynı tarzda kavrar fakat onları farklı görünümlerine göre farklı şekilde ifade ederler.

356. (5) Benim Bilim'im, halka ait gelenekte yüzyıllar boyunca muhafaza edilen her çeşit sahtelikten hakikati ayırma çabası güder. Zira halka ait gelenekler uzunca bir süre bütün halklar tarafından korunmuş olduğu için bunların hakikatle ilgili ortak bir temeli vardır.

357. (6) Kadim uygarlıkların büyük fragmanlarının, ihmal edilmiş, parçalanmış ve etrafa saçılmış olduklarından, evvelce bilime hiç faydaları dokunmamıştı. Gelgelelim, bu fragmanlar temizlenip, bir araya getirilip ve yerli yerine oturtulduklarında geçmiş aydınlatacaktır.

358. (7) Nihayet, belli bir tarihten öğrendiğimiz bütün olaylar onların zorunlu nedenleri olan bu kurumlara dayandırılabilir.

359. Ulusların dünyasıyla ilgili bu filolojik ispatlar, fikirler olarak tefekkür ettiğimiz bu kurumları gerçekten de görmemizi sağlarlar. Bundan Bacon'ın "düşün ve gör" (*cogitare videre*) şeklindeki felsefi yöntemi çıkar. Böylelikle, felsefi ispatlarım sayesinde filolojik ispatlarımın otoritesi doğrulanır hatta felsefi ispatlarımın mantığı da filolojik ispatlarımın otoritesi sayesinde doğrulanır.

360. Özetlersek, Yeni Bilim'imın üç ilkesini; tanrısal inayet, evlilik yoluyla tutkuların dindirilmesi ve insan ruhlarının defin işlemleriyle şahadet edilen ölümsüzlüğü olarak belirttim. Ayrıca, tüm insanlar ya da çoğunluk tarafından hissedilen herhangi bir şeyin toplumsal yaşamın bir kuralı haline gelmesi gerektiğine ilişkin kıstası da benimsedim. (Bu ilkeler ve kıstas, gerek tüm kanun koyucuların halk bilgeliği, gerekse de büyük üne sahip filozofların ezoterik bilgeliğiyle bağdaşmaktadır.) Bunlar insan aklının sınırlarıdır ve bunlara karşı gelmek demek bütün insanlığa karşı gelmek demektir.

629. Ulusların oluşumunun, yönetimler teokratik, diyeceğim, ilahi, olduklarında, tanrılar çağında başladığını görmüştük. Bunlar sonradan, ilahi olanlardan bunları ayırt etmek için insanca olarak adlandırdığım, ilk kahramanca yönetimlere doğru gelişme göstermişlerdir. Bununla beraber, tanrılar çağı, bu insanca yönetimler içinde, seyrine hızla devam etmiştir, tıpkı görkemli bir nehrin kabararak akan tatlı sularını uzaklardaki denizlere doğru taşıması gibi. Böylelikle, tanrıların insan eylemlerinden sorumlu olduklarına ilişkin dinsel düşünme biçimini sürdürmüşlerdir. (Görülebileceği üzere, böylece, aile durumunda hüküm süren babalardan Jüpiter'i, ilk şehirlerde bulunan kapalı düzenlerden Minerva'yı, başkaldıran bağımlı ülkelere gönderilen elçilerden Merkür'ü ve kahraman korsanlardan Neptün'ü yarattılar.) İşte ziyadesiyle hayranlık duymamız gereken tanrısal inayet buradadır: çünkü insanlar başka meselelerle meşgul olduklarında, onları bir ulusun ilk ve esas temeli olan tanrı korkusu sardı. Din

insanlara her şeyden önce işgal ettikleri ilk boş topraklarda kalmaları için önderlik etmişti ki bilahare tüm mülkiyet haklarının kaynağı buydu. Çok zorlu devler, devamlı su kaynaklarının yakınındaki dağların tepesindeki toprakları işgal etmişlerdi. Orada tanrısal inayet insanlara, etrafta dolanmayı bırakıp sağlığa yararlı, doğal korunaklı ve su bolluğu içinde olan yerlere yerleşmelerini buyurmuştur ki bu üç özellik bir yerde şehirler kurmak için onusuz olmazdır. Daha sonra tanrısal inayet yine din aracılığıyla, insanlara onlara belli kadınlarla birleşmeleri için ve hayat boyu arkadaşlık etmeleri için önderlik etmiştir. Bilahare, bilinen bütün otoritelerin kaynağı olan evlilik kurumu ortaya çıkmıştır. Ardından, bu kadınlarla, tüm devletlerin fideiği olan yuvalar kurulmuştur. Nihayet, mülteci açılımıyla, patronaj ilişkileri geliştirilmiştir.

915. Yeni Bilim'in ilk ilkelerini 1. Kitapta tesis ettik. 2. Kitapta ise Poetik Bilgelik başlığı altında tüm insan ve pagan eski zaman uygarlıklarının ilahi kurumlarının kökenlerini araştırdık ve keşfettik. Ayrıca 3. Kitapta, Homeros'un destanlarını -Latium'daki ulusların hukukunun en büyük heybetli anıtı olan On İki Levha Kanunlarına karşılık gelen- Yunanistan'daki ulusların doğal hukukunun iki büyük kaynağı olarak, su yüzüne çıkardık. Şimdi de felsefenin ve filolojinin ışığında hatta ideal ebedi tarihe dair 66-96 nolu aksiyomlara dayanarak, 4. Kitapta, *ulusların normal seyrini* irdeleyeceğiz. Zira çeşitli ve farklı töreleri olan uluslar, Mısırlıların en eski tarihlerinde kaydettikleri üç farklı çağ -*tanrılar, kahramanlar ve insanlar çağı*- boyunca sabit ve birörnek olarak ilerlemişlerdir. Ulusların içinden geçmesi gereken, bu üç çağla uyumlu, üçlü aşamalar dizisi var. Her ulus nedenler ve etkilerin aynı sabit ve kesintisiz süreciyle sevk ve idare edildiği için üç tür *doğa* (1) üzerinde geçmesi gerekir. Bu doğılardan üç tür *töre* (2) ortaya çıkar hatta bu törelerden kaynaklanan üç tür *ulusların doğal hukukunu* (3) idrak ederiz. İnsanlar, bu yasaların sonucu olarak, üç tür *hükümet* ya da *devlet* (4) kurarlar. İnsanlar, medeni bir toplumda, üç tür *dil* (5) ve üç tür *sembol* (6) ya da *karakterden* yararlanarak, bu üç tür asli kurumla iletişim kurmaya

çalışır. Hatta insanlar, bu aynı kurumları, üç tür *yargıda* (10) her birine üç tür *otorite* (8) ve üç tür *aklın* (9) eşlik ettiği üç tür *hukuk ilminden* (7) yararlanarak temellendirmeye çalışır. Velhasıl, bu üç tür hukuk bilimi, insanların uluslar olarak hayatlarının akışı boyunca ikrar ettikleri üç *düşünce okuluna* uygun olarak icra edilir. Bu belirli üçlü gruplar sırasıyla bu kitapta ele alacağım daha nicelerini vücuda getirir. Bunlar hep beraber genel bir birliğe öncülük ederler: ulusların dünyasına şekil ve hayat veren tinin birliği olan *ilahi bir tanrının* dinine.

1108. Doğrusu ulusların dünyası insan yaratisıdır. (Bu hakikati filozoflar ve filologlarda bulma konusunda umutsuz olduğumdan, bunu Yeni Bilim'imın su götürmez ilk ilkesi olarak benimsedim.) Gerçi hiç şüphesiz bu dünya insanların kendileri için koydukları çoğunlukla farklı, bazen ters hatta daima belirli hedeflere daha üstün olan tanrısal inayetin zihniyle yaratılmıştır. Tanrısal inayet, insan ırkını yeryüzünde muhafaza etmek için, insanların sınırlı hedeflerini daha büyük hedefler elde etmenin aracı olarak kullanır. Nitekim insanlar kendi bayağı arzularını tatmin etmenin ve çocukluklarını terk etmenin yollarını arasalar da ailelerin üzerine kurulduğu kutsal evlilik kurumunu yerleşik kılarlar. Babalar, her hangi bir sınırlama olmadan babalıktan gelen güçlerini kendisine bağlı olanlar üzerinde uygulamak isteseler bile kendileri de devletlerin üzerinde yükseldiği sivil iktidarlara tabi olurlar. Soyluların saltanat düzenleri plepler üzerinde kendi kibirli özgürlüklerini kötüye kullanma amacı gütseler bile kendileri de halkın özgürlüğünü sağlayan kanunlara boyun eğler. Özgür insanlar kendilerini yasaların buyundurduğundan sıyırmak amacı gütseler de monarkların birer kulu olurlar. Monarklar, her türlü sapkınlık ve ahlaksızlıkla kullarını alçaltarak kendi statülerini güçlendirmek isterler istemesine de onları daha güçlü ulusların kulu kölesi yaparlar. Bu uluslar dağılıp yok olmayı hedefleseler de onlardan geri kalanlar güvenlik için dağlara çekilir ve buradan Zümrüdü Anka kuşu gibi küllerinden yeniden doğarlar. Tüm bunları gerçekleştiren zihindir, zira insanlar akıllarıyla hareket ederler. Bunun yazgıyla alakası

yoktur çünkü insanlar tercih ederek harekete geçerler. Bunun şansla da bir ilgisi yoktur, zira böylesine tutarlı eylemlerin sonuçları hep aynıdır.

1109. *Yeni Bilim*, tanrısal inayetin dünyanın ilk yönetim biçimlerinin kendilerini, ailelerden meydana gelen âlemi tek başına olanaklı kılan dine nasıl dayandırdıklarının nedenini eksiksiz bir şekilde ortaya koymuştur. Buradan destansı sivil yönetim biçimlerine ya da aristokrasilere geçildiğinde, ilk sağlam temeli açıkça din tedarik etmiştir. Daha sonrasında halk idaresine geçildiğinde, insanların demokrasilere erişmesinin bir yolu olarak hizmet eden yine din olmuştur. Nihayet, monarşi yönetim biçimlerine sıra geldiğinde, bu aynı din hükümdarların kalkanı haline gelir. Şu halde, insanlar dinlerini yitirirse, toplum içinde bir arada yaşamalarını sağlayacak hiçbir şeyleri olmaz. Eş deyişle, insanların ellerinde ne bir savunma kalkanları ne bir karar verecekleri dayanak ne bir güven temeli ne de kendisiyle dünya üzerinde varlıklarını sürdürebilecekleri bir biçim kalır.

1112. Son çözümlemede, bu eserde kapsanan tüm saptamalardan tek bir sonuç çıkar. Benim Yeni Bilim'im sağlam bir biçimde dindarlık araştırmasıyla ilgilidir; buna göre, kişi dindar olmadığı sürece, gerçekten bir bilge olamaz.

Georg W. F. Hegel (1770-1831)

Hegel'e göre diyalektik her türlü zorunlu hareketi belirleyen ilkedir ve Hegel ona metot adını da verir. Hegel, Tarihte Akıl adlı eserinde tarihi üç ana başlık altında ele alır ve inceler. Bunlardan ilki Aslî Tarihtir; bu tür tarihleri kaleme alan tarihçiler, gözlerinin önünde olup biten ve tinini paylaştıkları durumları, olayları ve eylemleri betimler ya da anlatırlar. Thucydides ve Herodotus gibi tarihçiler bu tip tarihçilere örnektir. Bu tarihçiler yaşadıkları dönemde kendilerinin şahit oldukları olayları kayda geçmişlerdir. Başka deyişle, bu tarihçiler ve anlattıkları olayların Tini bir ve aynıdır. Hegel'e göre ikinci bir tarih türü Refleksiyonlu Tarihtir; bu tür tarih söz konusu olduğunda, tarihçinin tini ile anlattığı olayların tini bir ve aynı değildir. Bu demektir ki, bu tür tarihte tarihçi içinde yaşadığı zamanın ötesine gider. Şu halde tarihçi burada kendi tininden farklı bir tinsel içerik taşıyan malzemeyi işler; yani, tarihçi bugünden hareketle geçmişe bakar ve onu tasarlar. Bu tarihin ilk biçimi genel tarihtir; bu tarih biçimi bir ülkenin tarihini veya dünya tarihini betimleme amacı güder. Tarihçi burada olayların tasvirini sanki onların seyircisiymiş gibi anlatır. Eş deyişle, tarihçi genel tarihte bir halkın, bir ülkenin ya da genel olarak dünya tarihine ilişkin bir görüşe varmayı amaçlar. Burada tarihsel malzemenin işlenmesi esastır; tarihçi tini farklı olan bu malzemeyi kendi tiniyle ele alır. Genel tarih, geçmişe ilişkin tekil ya da bireysel tasarımları gerçekten var olmuşlar gibi sunma çabası içinde olmalı ve anlattığı zamanın tinini belirleyip anlamlandırmalıdır. Refleksiyonlu tarihin ikinci biçimi pragmatik tarihtir ve burada güdülen amaç geçmişten ders almaktır. Pragmatik tarih, yöneticilere, devlet adamlarına ve uluslara tarihten dersler çıkarmayı öğütler. Buna göre, insanlar kimi durumlarda tarihten ders almalı ve ondan türetilen ilkelere göre eylemelidirler. Refleksiyonlu tarihin üçüncü biçimi eleştirel tarihtir; burada güdülen amaç tarihsel anlatıların doğru olup olmadıklarının eleştirel bir gözle soruşturulmasıdır. Burada yapılan iş aslında tarihin tarihidir. Refleksiyonlu tarih ni-

hayet parçalı bir yapı gösteren ve soyut bir tutumu öne çıkaran kısmî tarihle son biçimini alır. Hukuk, din, sanat vb... tarihleri buna örnektir; bunlar meseleleri soyutlayıcı ve genel bakış açılarıyla ele aldıklarından aynı zamanda üçüncü ve en önemli tarih türü olan Felsefi Tarih'e geçmek için köprü vazifesi görürler. Felsefi tarih daha önce anlatılan tarih türlerinden farklıdır, çünkü daha önceki tarihlerin açıklamaya ve temellendirmeye ihtiyaçları yoktur; onların doğası apaçıktır. Öte yandan, Felsefi tarihin temellendirilmesi; betimlenmesi gerekir. Hegel'e göre, en yüksek soyutluk derecesine ulaşan sadece felsefi tarihtir, çünkü felsefi tarihin bakış açısı tinin bakış açısıdır; yani, tin artık kendine bakmaktadır. Hegel burada tarihe düşünceyle bakmaktan söz ediyor. Dolayısıyla tarih felsefesi tarihin düşünceyle ele alınmasından başka bir şey değildir. Bu felsefi tarih insanlığın evrensel bir tarihi olacak ve ilkel çağlardan bugünkü uygarlığa doğru bir ilerlemeyi sergileyecektir. Tarihsel anlatının konusu insan aklının gelişmesiyle aynı şey olan özgürlüğün gelişmesidir ve felsefi tarihin yanıtlaması gereken soru "devletin nasıl ortaya çıktığı" veya "devletin ne olduğu?" sorusudur. Devlet özgürlüğün gelişmesinin son durağıdır ve uygarlık tarihi de tinin ya da aklın gelişmesinden başka bir şey değildir; bu gelişme mantıksaldır. Kısaca tekrarlamak gerekirse, felsefi tarih, tarihin düşünceyle ele alınmasından başka bir şey değildir; felsefi tarih, aklın özgürlüğe doğru ilerlemesinin sergilenmesidir; felsefi tarih, tinin özgürlük bilincinde ilerlemesidir.

Seçme Okuma Metni¹

Yapılabilecek en genel tanım, Tarih Felsefesinin, tarihin düşünceyle ele alınmasından başka bir şey olmadığıdır. Hakikaten düşünce insanlık için gereklidir. Düşünce, bizi vahşi hayvanlar-

¹ Çev. Talip Kabadayı, Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Aydın. *The Philosophy of History*, G. W. F. Hegel, adlı eserden alınmıştır.

dan ayıran şeydir. Algılayış, biliş ve idrak; irade ve içgüdülerimiz durumunda; bunlar gerçek anlamda insani olduğu kadarıyla, Düşünce değişmez bir unsurdur. Gelgelelim, Düşüncenin bu bağlamda tarihle olan bağlantısı konusunda ısrarcı olmak, pek doyurucu gelmeyebilir. Düşünce, bu bilim içerisinde, verilmiş şeylere ve olgusal gerçekliklere tabi olmak zorundaymış gibi görünebilir; yani, bu ona temel oluşturur ve ona rehberlik eder. Bununla beraber, Felsefe, gerçekliği hesaba katmadan, kendi kendine üretilmiş ideler alanını mesken tutar. Nitekim tarihe yaklaşım zihinleri meşgul etmiştir. Spekülasyonun onu salt edilgen bir malzeme olarak ele aldığı sanılabilir; hatta onu kendi doğal hakikatiyle baş başa bırakmak şöyle dursun, onu zalimce bir düşünceyle uyum içinde olmaya zorlamak ve onu tefsir etmek, deyim yerindeyse, “*a priori*”dir. Lakin, tarihin yaptığı iş, olan ve olmuş, gerçek olayları ve işlemleri kayıt altına almak olduğundan ve kendi verilerine sıkı sıkıya bağlı olduğu için kendi karakterine kısmen sadık kaldığından, Felsefede, vakanüvisin geçtiği sürecin tastamam karşıtı bir süreçle karşı karşıya kalırız. Bu çelişki ve netice itibarıyla spekülasyonu sorumlu tutmak izah edilecek ve aksi ispatlanacaktır.

Felsefenin Tarih tefekkürüne kattığı tek Düşünce, yalın *Akıl* kavramıdır; eş deyişle, Aklın Dünyaya Egemen olduğu düşüncesidir; dolayısıyla, dünya tarihi bize akli bir süreç olarak sergilenir. Bu inanç ve önsezi, tarih ve benzer alanlar içerisinde bir varsayımdır. Felsefe alanında ise hiç de bir varsayım değildir. Burada, Aklın – bu terim burada, Evrenin İlahi Varlıkla ilişkisini soruşturmaksızın bize yeterli gelebilir – *Töz* ve aynı zamanda *Sonsuz Güç* - kendisinin kaynaklandığı doğal ve tinsel hayatların hepsinin altında yatan *Sonsuz Materyal* ve bu materyali harekete geçiren *Sonsuz Biçim* - olduğu spekülatif bir bilmeyele kanıtlanır. Bu, özellikle onun kendine has varoluş temeli ve mutlak nihai hedef iken aynı zamanda bu amaca ulaşmada enerji verici bir güçtür; yalnızca Doğal olgular içinde değil aynı zamanda Tinsel Evrene, eş deyişle, Dünya Tarihine ait olgular içinde de bu amacı ilerletici bir güçtür. Bu, “İde” veya “Aklın”; *Doğru, Son-*

suz, mutlak *güçlü* bir öz olduğu; kendisini Dünyada sergilediği ve bu Dünyada bu ve bunun onur ve zaferi hariç başka hiçbir şeyin ortaya konmadığı, evvelce belirttiğimiz gibi, Felsefe içerisinde kanıtlanmış bir önermedir ve burada ispatlanmış bir önerme olarak ele alınmaktadır.

Akılla ilgili açık bir fikir henüz zihinlerde yeşermediyse, Evrensel Tarih çalışmasına başlarken en azından Aklın orada mevcut olmadığına dair sağlam, yıkılmaz bir inanca sahip olmalıyız. Gerçi inancınıza dair böylesi bir ön talepte bulunmaya hakkım yok. Geçici bir şekilde söylediklerim ve ayrıca söylemek zorunda olduğum şeyler *kendi* bilim dalımızla ilgilidir; bunlar hipotetik olarak görülmezler, daha ziyade bir bütünün bir özeti olarak, peşinde olduğumuz bir *araştırmanın* sonucu olarak kabul edilirler. Bütün alanı baştan sona kat ettiğim için benim bildiğim bir sonuçtur bu. Burada aşağıdaki konulardan bahsetmemiz gerekir:

- 1) Tinin doğasının soyut karakteri.
- 2) İdesini gerçekleştirmek için Tinin kullandığı araçlar.
- 3) Nihayet, Tinin varsaydığı mükemmel somutlaşmanın şeklini –Devleti- göz önünde bulundurmalıyız.

Tinin doğası ilk bakışta tam karşıtı olan *Madde* ile anlaşılabilir. Maddenin özü Yerçekimidir; buna karşın, tözün, eş deyişle, Tinin özünün, Özgürlük olduğunu öne sürebiliriz. Bunların hepsi, diğer özellikler arasında, Tine Özgürlük bahşedildiğine dair öğretiyi can atarak kabul eder; gelgelelim, felsefe Tinin bütün niteliklerinin sadece Özgürlük aracılığıyla var olabileceğini; hepsinin Özgürlüğe ulaşmak için birer araç olduğunu; her şeyin sadece ve sadece bunun peşinden koşup bunu ortaya koyduğunu öğretir. Özgürlüğün Tinin yegane hakikati olması spekülâtif Felsefenin bir sonucudur. Tin, *kendi kendine yeter bir varlıktır*. İşte Özgürlük tam olarak budur. Zira başkasına bağlıysam eğer varlığım ben olmayan bir şeye ait sayılır; harici bir şeyden bağımsız bir şekilde var olmam mümkün değildir. Buna mukabil, varlığım bana bağlı olduğunda özgürümdür. Tinin bu kendi kendine yeten varlığı, öz-bilinçten, demem o ki, kişinin kendi bilincinin farkında olmasından başka bir şey değildir. Bilinçte

iki şey birbirinden ayırt edilmelidir; ilki *bildiğimdir*; ikincisi ise *ne bildiğimdir*. Bunlar öz bilinçte tek bir şey içerisinde toplanır; zira Tin kendisini bilir. Aynı zamanda kendini realize etmeyi sağlayabilecek bir enerji olarak kendisini *olanak* halinden *gerçeklik* haline geçirirken kendine özgü doğasının değerini bilmeyi de içerir. Bu soyut tanıma göre, Evrensel Tarih'ten şöyle bahsetmek mümkün olabilir: Evrensel Tarih, Tinin olanak halinde sahip olduğu bilgiler üzerinde çalışarak kendisini sergilemesidir. Tohumlar kendi içlerinde ağacın tüm doğasını, meyvelerinin tat ve şekillerini barındırdığı gibi, Tinin ilk izleri de neredeyse onun Tarihinin bütününe içerir. Doğulular, Tinin –aynı şekilde İnsanın– özgür olduğu bilgisine erişmemişlerdir; işte bunu bilmedikleri için özgür değillerdir. Onlar sadece *bir kişinin özgür olduğunu* bilirler. Gelgelelim, bu yönden, bu kimsenin özgürlüğü geçici bir hevesten ibarettir; gaddarlık, tutkuların acımasız pervasızlığı yahut da arzuların ılımlılığı ve uysallığı gibi yukarıdakinden pek de farkı olmayan, Doğanın rastlantısı geçici bir hevesten ibarettir. Bu yüzden bu kimse, sadece bir Despottur; *özgür bir insan* değildir. Özgürlük bilinci önce Yunanlar arasında doğmuştur ve bu yüzden onlar özgürdü; fakat onlar ve benzer şekilde Romalılar insanın değil, sadece *bazılarının* özgür olduğunu biliyorlardı. Platon ve Aristoteles bile bunu bilmiyordu. Dolayısıyla, Yunanların köleleri vardı; onların bütün hayatı ve muhteşem özgürlüklerinin korunması köleliğin kurumsallaştırılmasını içeriyordu. Bir yandan bu özgürlüğü rastlantısal, geçici ve sınırlı bir gelişim haline getirirken öte yandan da sahip olduğumuz ortak doğanın, İnsanın kesin bir şekilde köleleştirilmesini sağlayan bir olguydu bu. Hristiyanlığın etkisi altındaki Alman milletler insanın insan olarak özgür olduğunun bilincine erişen ilk insanlardır: bu kendi özünü oluşturan Tinin *özgürlüğüydü*. Bu bilinç ilk olarak dinde, Tinin en içteki bölgesinde, ortaya çıkmıştır; fakat gerçek dünyanın çeşitli ilişkilerine bu ilkeyi yerleştirmek, bu basit hatırlatmadan daha kapsamlı bir problem içermektedir; çözümü ve hayata geçirilmesi sıkı ve uzatılmış bir kültür süreci gerektiren bir problemdir bu. Bunu ispat ederken köleliğin

Hristiyanlığın kabul edilmesiyle derhal sona ermediğine dikkat çekmemiz gerek. Mamafih, Devletlerde daha az özgürlük vardır, Hükümetler ve Anayasalar ussal bir yapı benimsemişlerdir veya özgürlüğü kendi kaynakları olarak kabul etmektedirler. Bu ilkenin siyasi ilişkilere uygulanması, bu ilkenin yardımıyla toplumun anayasasının kapsamlı bir şekilde biçimlendirilmesi ve yoğrulması bizatihi tarih ile ayrı bir süreçtir. Dikkatlerinizi burada, böyle bir ilke ile onun *uygulanması* arasındaki farka zaten çektim; eş deyişle, onun gerçek Tin ve Hayat fenomenlerine tanıtılması ve icra edilmesi. Bu, bilimimizde devamlı asli olarak muteber kılınması gereken merkezi öneme haiz bir noktadır. Hatta benzer şekilde, öz-bilince –özgürlüğe- dair Hristiyan ilkesi nedeniyle bu ayrım dikkati üzerine çekmiştir; ayrıca genel olarak Özgürlük ilkesinden dolayı kendisini asli bir ayrım olarak da gösterir. Dünya Tarihi, Özgürlük bilincinin ilerlemesinden başka bir şey değildir; işte bizim araştırma konumuz kendi doğasının ihtiyacına göre gelişen bu ilerlemedir.

Özgürlük bilincindeki çeşitli seviyeleriyle ilgili olarak yukarıda sunulan genel ifade–ki bizler bu ifadeyi ilk aşamada Doğulu milletlerin sadece *bir kişinin* özgür olduğunu bilmeleri; Yunan ve Roma dünyasının sadece *bazılarının* özgür olduğunu bilmeleri; bizlerin de tüm insanların (insan olarak insanın) kesinlikle özgür olduklarını bilmemize ilişkin olguya uygularız–bize Evrensel Tarihin doğal bölümlenme şeklini sunmakta ve tartışma yöntemini gözler önüne sermektedir.

Özgürlüğün kendisini bir Dünya ile alakalı bir şekilde geliştirmesini sağlayan *araçlar* hakkındaki soru bizi Tarihin kendisi olgusuna yönlendirmektedir. Özgürlük temel olarak gelişmemiş bir fikir olmasına rağmen, kullandığı araçlar dışsal ve olgusal-dır; bunlar kendilerini Tarih içerisinde bizim duyuşal görüşümüze sunarlar. Tarihe ilk bakış bizi insanoğlunun eylemlerinin kendi ihtiyaçlarından, tutkularından, karakterlerinden ve yeteneklerinden doğduğuna ikna etmekte ve bu tür ihtiyaçların, tutkuların ve ilgilerin tek eylem kaynağı, diyeceğim, eylem aları içerisindeki etkin unsurlar olduklarına dair düşünceyle bizi etkile-

mektedir. Bunlar arasında muhtemelen cömertlik veya yüce vatanseverlik gibi liberal veya evrensel türden amaçlar olabilir; gelgelelim bu gibi erdemler ve genel görüşler Dünya ve onun şeyleriyle kıyaslandığında önemsizdir. Ola ki bu tür hedefleri benimseyenler içinde ve kendi etki alanları içerisinde gerçekleşmiş Aklın İdealini göreceğiz; lakin bunlar insan ırkından mürekkep kitle karşısında sadece önemsiz bir orana sahiptir ve dolayısıyla bu etkinin alanı sınırlıdır. Beri taraftan, tutkular, özel gayeler ve bencil arzuların doyurulması en etkili eylem kaynaklarıdır. Bunların sahip olduğu güç, adalet ve ahlakın onlara getirdiği sınırlamaların hiç birine uymamalarında ve doğal dürtülerin kanun ve ahlak gibi emretmeye ve kısıtlayıcı olmaya yatkın yapay ve sıkıcı bir disipline kıyasla insanlar üzerinde daha doğrudan etkiye sahip olmaları olgusunda yatmaktadır. Tutkuların bu debdebesine ve onların şiddetinin sonuçlarına; sadece bunların değil bir de (aslında özellikle) iyi amaçların ve doğru hedeflerin ortaklık ettiği Mantıksızlığa bir baktığımızda, insan aklının yarattığı en mamur krallıkların başına gelen kötülüğü ve ahlaksızlığı, yıkılışı gördüğümüzde bu evrensel bozulmanın kokuşmuşluğu karşısında üzülmekten edemeyiz ve bu bozulma sadece tek başına Doğanın işi olmayıp İnsan İradesinin –ahlaki bir küstürmenin– bir işi olduğundan, İyi Tinin bir başkaldırısı (eğer içimizde varsa), düşüncelerimizin bir sonucu olabilir. Bunu bir zihin işkencesi olarak görmenin yanında geçmişte meydana gelenlerin daha başka bir şekilde var olamayacakları hakkındaki düşünce dışında hiçbir savunma veya kaçışa müsaade etmemeye devam ederiz. Hatta tarihi insanların mutluluklarının, Devletlerin bilgeliklerinin, bireylerin erdemlerinin kurban edildiği bir mezbaha tezgahı olarak da görmeye devam ederiz; işte buradan ister istemez bir soru çıkar, bu muazzam kurbanlar, hangi ilkeye göre ve hangi amaca göre sunulmuştur?

Dile getirmek zorunda olduğumuz *ilk* ifade, kaldı ki –şimdiye dek pek çok kez dile getirilmiş olsa da– koşullar onu gerekli kıldığında çok sıkça tekrar edilemeyen bir ifadedir bu, bizlerin

ilke, amaç, yazgı veya Tinin doğası ve idesi olarak adlandırdığımız genel ve soyut bir şeydir. İlkenin -Varoluş Planı- Kanunu gizlidir, gelişmemiş bir özdür ve buna bağlı olarak tamamen gerçek değildir – ama yine de kendi kendinde hakiki olandır. Amaçların, ilkelerin ve benzerlerinin düşünlerimizde, yalnızca öznel amaçlarımızda belli bir yeri vardır; gel gör ki bunların gerçeklik alanında yeri yoktur. Sadece kendisi için var olan şey bir olanaktan, imkandan ibarettir; fakat henüz Varlığa kavuşmamıştır. Gerçeklik kazanması, demem o ki edim, somutluk kazanması için *ikinci* bir unsurun işin içine katılması gerekmektedir ve onun itici gücü İradedir, eş deyişle, en geniş anlamda insan etkinliğidir. Yalnızca bu etkinlik sayesinde bu İde ve genel olarak soyut nitelikler gerçeğe dönüştürülür ve hayata geçirilir; zira bunların kendi başlarına gücü yoktur. Bunları harekete geçiren ve bunlara belirli bir varlık kazandıran itici güç, insanın ihtiyacı, içgüdü, hevesi ve tutkusudur.

O halde, eylemde bulunanların tarafında çıkar olmadan hiçbir şeyin gerçekleştirilemediğini ileri süreriz; eğer bu çıkar diğer bütün gerçek veya muhtemel çıkar ve iddiaları göz ardı etmek pahasına bütün bireysellik iradesinin her bir parçasıyla beraber bütün arzularını ve güçlerini bir nesne üzerinde yoğunlaştırarak ona adandığı için tutku olarak adlandırılırsa *Dünyadaki hiçbir büyük şeyin tutku* olmadan elde edilemeyeceğini kesinlikle iddia edebiliriz. Buna göre, iki unsur araştırma amacımızın kapsamına girmektedir: bunlardan ilki İde, ikincisi ise insan tutkularının bileşimidir. Bunlardan biri saptırmayken diğeri Evrensel Tarihi dokuyan ilmiyelerden biridir. Bu ikisinin bileşimi ve somut aracı, bir Devletteki ahlaklılık koşulları altındaki Özgürlüktür. Şimdiye kadar Tinin doğası olarak Özgürlük İdesinden ve Tarihin mutlak amacından bahsettik.

Bir amacın tarihsel somutlaşmasındaki ikinci asli unsur hakkındaki bu yoruma göre, mevcut devlet kurumuna bir baktığımızda, kendi vatandaşlarının özel çıkarları Devletin ortak çıkarlarıyla uyduğunda, bir kimse kendi çıkarının diğeri tarafından memnuniyetle kabul edilip gerçekleştirildiğini gördüğünde bir

Devletin iyi bir şekilde yapılanmış olduğu ve kendi içinde güçlü olduğu sonucuna varırız. Gelgelelim, bir Devlette, arzu edilen uyumu ortaya çıkarabilmek için birçok kuruma sahip olmak, uygun –gerçekten uygun olanlar keşfedilmeden önce kavrayışla ilgili uzun mücadeleleri gerekli kılan– siyasi düzenlemelerin eşlik ettiği, özel çıkar ve tutkuların rekabetini ve tutkularla ilgili bıkırtıcı bir disiplini içeren pek çok siyasi mekanizma icat etmek gereklidir. Devletin bu uyumlu duruma eriştiği çağ, onun gelişmesine, erdemine, canlılığına ve zenginliğine ait dönemi belirlemektedir. Zaten insanlık tarihi, özellikle insanların kendilerini belli bir amaca yönlendirdiği belirli döngüler söz konusu olduğunda, herhangi bir *bilinçli* amaçla yola koyulmaz.

İnsanların eylemleri, hedeflediklerinin ve elde ettiklerinin, kabullenip arzuladıklarının ötesinde çoğunlukla fazladan bir sonuç ortaya koyarlar. İnsanlar kendi çıkarlarının peşinde koşarlar; ama kendi bilinçlerinde ve kendi niyetlerinde var olmasa da söz konusu eylemlerde gizli olan bir şeye de bu şekilde erişilir.

Sezar, hiç şüphesiz gücünün dorukta olduğu dönem hariç, yine de en azından Devletin başında olanlarla eşit olduğu bir dönemde makamını kaybetme ve kendisine düşman olanlara boyun eğme tehlikesi içindeyken bu sınıfa (dünya tarihsel kişiler sınıfına) aittir. Aynı zamanda kendi kişisel hedeflerinin peşinden giden bu düşmanlar bir anayasa modeline ve adaletin ortaya çıkmasıyla kendilerine verilen güce sahiptiler. Sezar, mevkiisini, onurunu ve güvenliğini sağlamaya uğraşıyordu ve muhaliflerinin gücü Roma İmparatorluğu’nun vilayetleri üzerindeki egemenliği de kapsadığından onun zaferi bütün imparatorluğu fethetmesini sağlıyordu. Hem de böylelikle anayasa modelini terk ederek bir Devlet Diktatörü haline geliyordu. Gelgelelim, ilk bakışta olumsuz bir anlama –Roma Diktatörlüğü– bürünen bir niyetin gerçekleşmesini güvence altına alan şey aynı zamanda Roma ve dünya tarihinde bağımsız bir şekilde gerekli olan bir özellikti. Bu durumda, bu sadece onun şahsi bir kazancı değildi, tam tersine vakti gelmiş bu kazancın gerçekleşmesine neden olan bilinçsiz bir dürtüyü. Böylesi kişiler, şahsi amaçları

Dünya Tininin iradesini meydana getiren büyük meseleleri içeren tarihe mal olmuş büyük insanlardır.

Bu tür kişiler, kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken göz önüne serdikleri genel İde hakkında herhangi bir bilince sahip değildir; tam aksine, onlar becerikli, siyaset adamlarıdır. Bununla beraber, onlar aynı zamanda çağın koşulları –*gelişim için neyin vaktinin geldiği*– hakkında sezgileri olan düşün adamlarıdır. Bu durum, onların dünyasının ve onların çağının yegane Hakikatiydi; tabiri caizse, çağın rahminde çoktan şekillenmiş olan türler sırada bir düzen içerisindeydi.

Dünya Tarihsel bir kişi, düşüncelerini böylecek çeşitli arzulara dâhil olacak kadar akılsızca davranan biri değildir. Başkalarını dikkate almaksızın kendisini Tek Bir Hedefe adamıştır. Hatta böyle insanların başka, hatta kutsal çıkarları tedbirsiz bir şekilde ele alması, aslında ahlaki serzeniş için çirkince olan şeyleri de ele alması mümkündür. Ancak, böylesi güçlü bir modelin yolu üzerindeki birçok nesneyi birçok masum çiçeği ezip parçalara ayırması gereklidir.

Bu nedenle, tutkunun özel çıkarını genel bir ilkenin etkin gelişiminden ayrı tutmak mümkün değildir. Zira Evrensel sonuçlar özel ve belirli olandan ve bunun olumsuzlanmasından kaynaklanmaktadır. Tikellik bunun benzeriyle çekişme halindedir ve konuyla ilgili bazı kayıplar söz konusudur. Bunun muhalefet ve mücadelede var olması ve tehlikeye maruz kalması genel bir ide değildir. Bu henüz dokunulmamış ve zarar görmemiş şekilde arka planda durmaktadır. Bunu *aklın hilesi* olarak adlandırmak mümkündür; öyle ki, kendi varlığını böylesi bir dürtü sayesinde geliştiren kurnazlık cezayı öder ve kayıplara katlanır. Fenomenal varlık konusu çokça ele alındığından bunun bir kısmının hiçbir değeri yoktur, bir kısmı da olumludur ve gerçektir. Özellikle genel olanla kıyaslandığında çoğunlukla tikel bir değere sahiptir: bireyler kurban edilir ve terk edilir. İde, belirli varlığın ve kendisinden olmayan ancak bireylerin tutkularından kaynaklanan bozulmanın cezasına katlanır.

İçerisinde Aklın İdealinin yoğrulduğu materyal nedir? İlk cevap, -Kişiliğin kendisi-, -insan arzuları- genel olarak Öznellik olabilir. İnsan bilgisinde ve isteminde, onun maddi unsuru olarak, Akıl olumlu bir varlığa erişir. Sınırlı tutkularla dolu olan öznel bir irade olarak bağımsızdır ve arzularını sadece bağımsızlık sınırlarında gerçekleştirebilir. Bununla beraber, öznel iradenin de mevcut bir hayatı, bir gerçekliği vardır ve bu hayat içerisinde temel varlık bölgesinde hareket eder ve kendi varoluşunun amacı olarak temel benliğine sahiptir. Bu temel varlık öznel irade ile rasyonel İstencin bir araya gelmesidir: Bu, içinde bireyin kendi bireysel özgürlüğüne sahip olduğu ve ama Bütünde bilinen şekliyle özgürlüğü kabul etmesi, ona inanması ve onu istemesi şartıyla bu özgürlüğün tadını çıkardığı bir gerçeklik şekli olan ahlaki Bütündür, Devlettir. Bu, sosyal birimin öznel iradesinin bu ortak İstenç sayesinde kendi zevkine ve hazzına erişmesi olarak, kendi faydası için sağlanmış araçlar olarak, diğer bireylerle ilişkisinde bireyin bu şekilde, evrensel sınırlama –herkesin ortak bir şekilde sınırlandırılması– her bir kimse için ufak bir özgürlük alanını güvence altına alabilsin diye kendi özgürlüğünü sınırlaması olarak anlaşılmamalıdır. Biz, daha ziyade, Kanun, Ahlak ve Hükümetin tek başlarına Özgürlüğün olumlu gerçekliği ve tamamlayıcısı olduğunu ileri sürüyoruz. Düşük ve sınırlı seviyedeki Özgürlük sadece geçici bir hevesten ibarettir ve kendi uygulamaya alanını belirli ve sınırlı arzulara bulur.

Öznel İrade– Tutku – insanı harekete geçiren, “pratik” kavrayışı etkileyen bir iradedir. İde, eylemin iç kaynağıdır; Devlet fiilen varlığını sürdüren, somutluk kazanmış bir ahlaki hayattır. Zira, bu evrensel, asli İradenin bireysel irade ile Birliğidir, işte bu “Ahlaktır”. Bu birlikte hayatını sürdüren bireyin ahlaki bir hayatı vardır, sadece bu gerçek değerden meydana gelen bir değere sahiptir.

Bu ahlaki Bütünün var olabilmesi, Aklın mutlak çıkarıdır; ne kadar kaba olsalar da devletleri kuran kahramanların gerekçeleri ve meziyetleri burada yatar. Dünya tarihinde, sadece devlet kuran insanlar dikkatimizi çekebilirler. Devlet, Özgürlüğün, ya-

ni mutlak nihai amacın gerçekleştirilmesidir ve kendi yararına varlık göstermektedir. Buna ilaveten anlaşılması gereken şey, insanoğlunun tüm değerlere, tüm tinsel gerçekliklere sadece Devlet vasıtasıyla sahip olabileceğidir. Onun Tinsel gerçekliği buna dayandığından, onun kendi özü, diyeceğim, Akıl, nesnel bir şekilde kendisine sunulur, öyle ki akıl onun için nesnel bir varlığa sahip olur. Bu yüzden, sadece insan kendisi tamamen bilinçlidir; sadece kendisi ahlak sahibidir, adil ve ahlaki bir toplumsal ve siyasi hayatın bir parçasıdır. Hakikat, evrensel ve öznel İradenin birliği olduğundan; Evrensel olan Devlet içerisinde, onun yasalarında, bunun Evrensel ve rasyonel düzenlemelerinde bulunur. Devlet, Dünyada varlığını sürdürürken İlahi bir İdedir. Bu yüzden, eskisinden daha belirgin bir biçim içinde Tarihin nesnesine sahip oluruz hatta Özgürlük burada nesnellik kazanır ve bu nesnellikten faydalanılması esnasında hayatını sürdürür. Yasa, Tinin nesnelliği olduğundan, isteme de kendi gerçek şekli içindedir. Sadece yasaya uyan irade özgürdür; zira bu irade kendisine itaat eder –bağımsızdır; dolayısıyla da özgürdür. Devlet veya ülkemiz bir varlık topluluğu meydana getirdiğinde, insanoğlunun öznel iradesi kanunlara boyun eğdiğinde, Özgürlük ve İhtiyaç arasındaki çelişki ortadan kalkar.

Karl Marx (1818-1883)

Marx'a göre, şimdiye kadar ki bütün toplumların tarihi, sınıf çatışmaları tarihidir. Madde zihnimizin dışında ve bizden bağımsız olarak varlığını sürdürür hatta sürekli hareket halindedir. Marx bu noktada Hegel'den farklı olarak kendi diyalektik yönteminin Hegel'inkinden hem farklı hem de onun tam karşıtı olduğunu ileri sürer. Diyalektik materyalizm olarak bilinen bu anlayışta, tinin devinimi yerine maddenin devinimi teslim edilir. Buna göre, doğa zihnimizin dışında maddi bir birlik olarak vardır; zihin ise maddi dünyanın bir yansımasıdır. Bir yöntem olarak diyalektiği hem doğaya hem de topluma uygulayan Marx için insanı insan yapan şey emek ve üretilimdir. İnsan doğayı kendi gereksinimleri doğrultusunda emeği ile dönüştürdüğü; yeni alet ve araçlar yaptıkça kendisini yeniden yaratır ve yaratıkça da kendi bilincinin de farkına varır.

Marx tarihi ele alırken, temele mülkiyet biçimlerini ve onların ortaya çıkış koşullarını; üretim güçleri ve üretim ilişkilerini hesaba katar. Hareket noktası, tarihi oluşturan bireyler olduğu için bireylerin yapıp etmeleri sonucu oluşan somut yaşam koşulları ve toplumdur. Tarihteki ilk eylem tarihin olabirirliğinin temel koşulu olan üretilimdir; bu noktada üretim güçleri ve işbölümüyle ilgisinde üretim ilişkileri ortaya çıkar. Toplumların yapısı üretim güçlerinin niteliğine bağılı olarak belirlenir. Önce ilkel-komünal toplum, sonra antik-kölecii toplum, ardından feodal toplum, sonra kapitalist toplum ve nihayet Marx'ın sınıfsız toplum dediğı sosyalist toplum gelir; bunun ardından da komünist toplum gelecektir. Bu toplumlardan bir diğetine geçiş hep devrimle olur.

Seçme Okuma Metni¹

Benim vardığım ve bir kez varıldığına çalışmalarımdaki ana özellik olarak iş gören genel sonuç kısaca şu şekilde özetlenebilir: İnsanlar, sürdürdükleri toplumsal üretimde kendi iradelerinden ayrılması ve bağımsız olması mümkün olmayan belirli ilişkilere girerler; üretimle ilgili bu ilişkiler, onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişim safhasına denk düşmektedir. Üretimle ilgili bu ilişkilerin genel toplamı toplumun ekonomik yapısını –hukuki ve siyasal üstyapıların üzerinde yükseldiği ve toplumsal bilincin bazı şekillerine karşılık gelen gerçek temeli– meydana getirmektedir. Maddi hayattaki üretim şekli, hayatın toplumsal, siyasi ve tinsel süreçlerini belirler. İnsanların varlığını belirleyen şey onların bilinci değildir, tam aksine onların toplumsal varlığı onların bilincini belirlemektedir. Onların gelişimlerinin belirli bir noktasında, toplumdaki maddi üretim güçleri mevcut üretim ilişkileriyle yahut da– aynı şeyin hukuki bir tanımını olan şeyle– önceden beri işleyen mülkiyet ilişkileriyle çatışma haline düşer. Üretim güçlerinin gelişim şekilleri arasından bu ilişkiler onların birer prangası haline gelir. Daha sonra, toplumsal devrim süreci gelir. Ekonomik temelin değişmesiyle beraber bütün o muazzam üst yapı az çok hızlı bir şekilde dönüştürülür. Böylesi dönüşümleri göz önünde tutarken, doğa biliminin kesinliğiyle, hukuki, siyasi, dini, estetik ya da felsefi olanlarla kısacası insanların bu çatışmanın farkına varmasını ve onunla baş etmesini sağlayan ideolojik kalıplarla belirlenebilecek olan üretimin ekonomik şartlarının maddi dönüşümü arasındaki fark her zaman belirlenmelidir. Bir kimse hakkındaki düşüncemizin onun kendisi hakkında düşündüğü şeylerle alakalı olmaması gibi böylesi bir dönüşüm sürecini onun kendi bi-

¹ Çev. Talip Kabadayı, Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Aydın. *Critique of Political Economy, Economic and Philosophical Manuscripts, German Ideology, The Holy Family, Moralizing Criticism, Selected Essays*, Karl Marx adlı eserlerden alınmıştır.

linciyle de değerlendiremeyiz; tam tersine bu bilinç maddi hayatın çelişkilerinden, toplumsal üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki mevcut çatışmadan yola çıkarak açıklanmalıdır. Hiçbir toplumsal düzen, içinde kendisine hiçbir yer olmayan üretim güçlerinin tamamı gelişim göstermeden ortadan kaybolmaz, ayrıca, yeni üst üretim ilişkileri varlıklarına ait maddi şartlar eski toplumun rahminde olgunlaşmadan önce hiçbir zaman ortaya çıkmaz. Bu nedenle, insanlık her zaman sadece çözebileceği sorunları ele alır, zira meseleyi daha yakından ele alarak onun çözümüne yönelik maddi şartlar ortaya çıktığında ya da en azından bu şartların oluşumu sürecinde bu sorunun ortaya çıktığını her zaman fark ederiz. Daha geniş bir şekilde ifade etmek icap ederse, Asya'ya ait, antik, feodal ve modern burjuva üretim yöntemlerinin toplumun ekonomik oluşum sürecindeki dönemler olarak adlandırabiliriz. Burjuvazi üretim ilişkileri toplumsal üretim sürecinin en sonuncu karşıtlık şeklidir –burada karşıtlık anlamı bireysel karşıtlık anlamında değil de toplumdaki bireylerin hayatını çevreleyen şartlardan dolayı ortaya çıkan bir karşıtlık olarak kullanılmıştır; aynı zamanda burjuvazi toplumunun rahminde olgunlaşan üretim güçleri işte bu karşıtlığın çözümüne yönelik maddi şartları oluşturmaktadır. Böylelikle, bu toplumsal oluşum insan toplumunun tarih öncesi devrinin son kısmını meydana getirmektedir.

Günümüze ait ekonomik bir olgudan yola çıkalım. İşçi, daha çok zenginlik ürettikçe hatta üretiminin gücü ve derecesi arttıkça yoksullaşır. İşçi daha çok mal ürettikçe daha ucuz bir meta haline gelir. İnsan dünyasının *değerini yitirmesi* eşyanın dünyasının değerindeki artışla doğrudan bir ilişki içerisinde artış gösterir. Emek sadece mal üretmez, aynı zamanda kendisini ve işçiyi de bir *meta* olarak üretir ve gerçekten de aynı oranda mal üretimini gerçekleştirir.

İşçi, *kendi emeğinin ürünüyle* sanki yabancı bir nesneyle ilintiliymiş gibi bir ilişki içindedir. Zira, işçi, kendisini işinde ne kadar çok tüketirse kendisi karşısında üretmiş olduğu nesnelerin dünyasının daha güçlü bir hale geleceği, kendi iç dünyasında o

kadar yoksullaşacağı ve kendisine daha az bağıllık hissedeceği önermesinde durum gayet açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Tıpkı dinde olduğu gibi. İnsan kendisini Tanrı'ya ne kadar çok adarsa kendisine de o kadar az yönelir. İşçi, hayatı bir nesneye verir ve o zaman onun hayatı artık kendisine değil de o nesneye ait olur. Bu nedenle, onun faaliyeti ne kadar artarsa sahip oldukları da o kadar azalır. İşçinin emeğinin ürününde somutlaşan şey artık ona ait değildir. Bu yüzden, bu ürün ne kadar büyük olursa işçi o kadar zayıflar. İşçinin kendi ürününe karşı *yabancılaşması* sadece onun emeğinin bir nesne haline geldiği anlamına gelmez, aynı zamanda o nesnenin *kendisi* dışında ve kendisine yabancı bir şekilde bağımsız bir şekilde var olduğu, hatta bağımsız bir güç olarak karşısında durduğu anlamına gelir. İşçinin nesneye verdiği hayat kendisini onun karşısına bir yabancı ve düşman bir kuvvet olarak çıkarır.

Emeğin yabancılaşmasını meydana getiren şey nedir? Birincisi, emek, işçiye göre *dışsal* bir şeydir, eş deyişle, işçinin doğasının bir parçası değildir; bu nedenle de işçi kendisini emeğiyle tatmin etmez, ancak kendisini reddeder, refah duygusundan ziyade sefalet duygusuna sahiptir, akli ve fiziksel enerjisini serbest bir şekilde geliştirmez, ama fiziksel olarak yorgun zihinsel olarak da küçük düşürülmüştür. Bu nedenle, işçi, sadece boş zamanında kendisini evinde gibi hisseder, oysa isteyken kendisini evsiz hisseder. Onun emeği gönüllü değil, zorunludur, *zorlanmış bir emektir*. Bir ihtiyacın karşılanması değildir, sadece başka gereksinimleri karşılamanın bir yoludur. Onun emeğinin yabancı karakteri, hiçbir fiziksel veya başka bir zorlama olmadıkça vebaymışçasına ondan kaçınılmasıyla açıkça ortaya konmaktadır. Dışsal emek, yani insanın kendisini yabancılaştırdığı emek, fedakarlığın, aşağılanmanın bir emeğidir. Son olarak, işçiye göre emeğin dışsal karakteri, emeğin işçinin kendi emeği değil de başkası için harcanan bir emek olmasıyla, işçinin işte kendisine değil de başka bir kimseye ait olmasıyla ortaya konmaktadır.

Tıpkı dinde olduğu gibi insanın hayalgücünün, insanın beyninin ve yüreğinin doğal faaliyetleri, bireyin üstündeki tanrıla-

rın veya şeytanların yabancı bir faaliyeti gibi bağımsız bir şekilde tepki verir, bu yüzden işçinin faaliyeti kendisine ait doğal bir faaliyet değildir. Bu başka bir faaliyettir ve kendi doğallığının kaybolmasıdır.

İnsanın (işçinin), yalnızca hayvani işlevlerinde –yemesinde, içmesinde ve üremesinde ya da daha çok bir yere yerleşmesinde ve kişisel donanımında –kendisini serbest bir şekilde faal hissettiği sonucuna varırız, oysa insani işlevlerinde bir hayvan haline gelmektedir. Hayvan insana, insan da hayvana dönüşür.

Yeme, içme ve üreme elbette gerçek insani işlevlerdir. Ancak, soyut bir şekilde ele alındığında insan faaliyetlerinin çevresinden ayrı olarak, son ve nihai neticelere göz atıldığında bunlar hayvani işlevlerdir.

İş bölümüyle, kaldı ki bu, ailede işin doğal bir şekilde bölünmesine ve toplumun birbirine rakip münferit ailelere bölünmesine dayanmaktadır, bölünme ve gerçekten de emeğin, böylelikle mülkün –bu mülkün çekirdeği, yani ilk hali kadının ve çocukların kocanın birer kölesi haline geldikleri ailede yer almaktadır– eşit olmayan bir şekilde paylaştırılması (gerek nicel gerekse nitel) aynı anda sağlanmaktadır. Aile içindeki bu gizli kölelik halen daha çok acımasız olsa da ilk mülktür, ama bu ilk aşamada bile onu başkalarının emek gücünden istifade etme gücü olarak adlandıran günümüz ekonomistlerinin tarifine pekala uygunluk göstermektedir. Dahası, iş bölümü ve özel mülkiyetin paylaşımı benzer ifadelerdir: birinde aynı şey, diğerinde faaliyetin ürünüyle ilişkilendirilerek doğrulanması gibi faaliyetle ilişkilendirilerek doğrulanmaktadır.

Bunlara ilaveten, iş bölümü ayrı bireysel çıkar ya da münferit aile ve birbiriyle ilişki içerisindeki tüm bireylerin ortak çıkarı arasındaki çatışmaya işaret etmektedir. Aslına bakılırsa, bu ortak çıkar “genel iyi” olarak sadece imgelemde değil, tersine işin gerçeği öncelikle emeğin aralarında pay edildiği bireylerin birbirlerine müşterek bağımlılıkları şeklinde var olmaktadır. Nihayet, insan doğal toplum içinde yer aldıkça, demem o ki, özel ve ortak çıkar arasında bir fark var oldukça; dolayısıyla da faaliyet

gönüllü değil de doğal olarak bölünmüş oldukça, iş bölümü insanın kendi eyleminin nasıl da kendisi karşısında, onun tarafından denetim altında tutulmak yerine onu köleleştiren yabancı bir güç haline geldiğine dair ilk örneği bizlere sunmaktadır. Emek paylaştırıldığında, her insanın kendisine zorla verilmiş, kendisini kurtaramadığı ayrı, özel bir faaliyet sahası olur. İnsan bir avcıdır, bir balıkçıdır, bir çobandır ya da ciddi bir eleştirmendir ve geçim yolunu elinden kaybetmek istemiyorsa böyle de kalmak zorundadır, oysa hiç kimsenin kendisine has özel bir faaliyet alanına sahip olmadığı ama herkesin istediği alandaki faaliyeti yerine getirebileceği komünist bir toplumda toplum genel üretimi düzenler ve böylelikle benim bugün başka bir şey yarınsa farklı bir şey yapmamı, sabahleyin avlanmamı, öğleden sonra balık tutmamı, akşamında sığırlara bakmamı, yemekten sonra eleştiri yapmamı, sanki hiç avcı, balıkçı, çoban ya da eleştirmen olmadan kendime özgü bir düşünceye sahip olmamı olanaklı kılar.

Toplumun bu şekilde kristalleşmesi, kendi üstümüzde bulunan, giderek kontrolümüzden çıkan, beklentilerimizi yıkan, hesaplarımızı hiçe çıkaran nesnel güce kattığımız şeyin sağlamlaştırılması şimdiye kadar tarihsel gelişimdeki esas etmenlerden biridir. Bireyin ve topluluğun çıkarı arasındaki bu çelişkinin ötesinde topluluk, bireyin ve topluluğun gerçek çıkarlarından sıyrılmış olan DEVLET olarak bağımsız bir biçim ve aynı zamanda her zaman, her ailede ve kabile yığnında mevcut olan gerçek bağlara (soy ve kan bağı, dil bağı, daha geniş çapta bir işbölümü ve başka çıkarlar gibi) ve özellikle de, daha sonra ayrıntısına gireceğimiz üzere, her bir insan kitlesinin elekten geçirildiği ve bir tanesinin diğerleri üzerinde hakimiyet kurduğu bir işbölümüyle halihazırda belirlenen sınıflara dayanan yanıltıcı bir müşterek hayat biçimi kazanır. Buradan anlaşılacağı üzere Devlet içindeki bütün mücadeleler, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki mücadele, imtiyaz mücadelesi ve bunların benzerleri hep farklı sınıfların birbirleri arasında mücadele ettikleri gerçek mücadeleler içindeki yanıltıcı biçimlerden ibarettir.

Proletarya ve zenginlik birbirinin zıddıdır. Yine de bir bütünü meydana getirirler. Bunlar özel mülkiyet dünyasının iki çeşididir.

Mülkiyet sahibi sınıf ve proletarya sınıfı aynı insani yabancılaşmayı ifade eder. Ancak, birincisi durumdan memnundur, kendisini bu durum içinde yerini sağlamlaştırmış olarak hissederek, kendine yabancılaşmayı kendi gücü olarak kabul eder ve bu nedenle de insan varlığı *görünümüne* sahiptir. İkincisi ise söz konusu kendine yabancılaşma karşısında kendisini ezilmiş hissederek ve bu yabancılaşmayı kendi acizliğinde ve zalimane bir duruma ait bir gerçeklik içersinde bulur.

Bu nedenle, yabancılaşma çerçevesi kapsamında mülkiyet sahipleri *muhafazakar*, proletarya da *yıkıcı* taraftır.

Kendi ekonomik gelişimi seyrinde özel mülkiyetin kendi yıkımına doğru ilerlediği doğrudur, fakat bunu ancak kendisine bağlı olmayan, bilinçsiz ve kendi iradesine rağmen elde edilen bir gelişim yoluyla gerçekleştirir –çünkü, proletaryayı proletarya olarak ortaya koyar ve yoksulluğu kendi ahlaki ve fiziksel yoksulluğunun bilincinde olarak, düşüşü kendi düşüşünün farkında olarak, böylelikle kendisini ortadan kaldırmaya çalışarak ileri sürer. Proletarya, tıpkı ücretli işçiliğin kendisi için yoksulluk diğerleri için de zenginlik yaratarak kendi üzerine aldığı cezayı uygulaması gibi özel mülkiyetin proletaryayı yaratmak suretiyle kendi üzerine aldığı cezayı uygular. Proletarya zafer kazanırsa bu zafer onun toplumun mutlak yapısı haline geleceği anlamına gelmez, zira proletarya ancak kendi zıddını ve kendisini ortadan kaldırmak suretiyle bir zafer kazanmıştır. Bu nedenle, proletarya kendisini etkileyen zıddıyla, özel mülkiyet ile birlikte ortadan kaybolur.

Sosyalist yazarlar bu dünya-tarihsel rolü proletaryaya atfederlerse bunun sebebi proletaryayı *tanrılar* olarak görmeleri değildir. Tam aksine, gelişimini eksiksiz tamamlamış bir proletaryada insanla alakalı olan her şey, insanın *sureti* bile ortadan kaldırılır. Proletaryanın varlığıyla ilgili koşullarda günümüz toplumunun varlığına ilişkin bütün şartlar en zalimane şekilde top-

lanır. İnsan kendisini kaybetmiştir, ancak sadece kendi kaybına dair kuramsal bir bilinç elde etmemiş, aynı zamanda kaçınılmaz, çaresi olmayan, zorlama bir *kahırla* –pratik bir *gereklilikle*– bu zalimliğe başkaldırmaya zorlanmıştır. Bu yüzden, proletarya kendisini bağlarından kurtarabilir ve kurtarmalıdır. Gelgelelim, kendisini yalnızca kendi varlık koşullarını yok ederek kurtarabilir. Kendi varlık koşullarını da ancak günümüz toplumunun varlığına ilişkin tüm insani olmayan koşulları, bu durumla özetlenen tüm koşulları ortadan kaldırmak suretiyle yok edebilir. Proletaryanın çetin ama cesaretlendirici bir *emek* okulundan geçmesi boşa değildir. Bu ya da şu proletaryanın, yahut da bütün proletaryanın, herhangi bir zamanda neleri amaçlar olarak *gördüğünü* bilmek mesele değildir. Mesele, proletaryanın *ne* olduğunu ve *doğası* gereği tarihsel olarak neyi başarması lazım geldiğini bilmektir. Onun amacı ve tarihsel faaliyetleri, içinde bulunduğu durum ve günümüz sivil toplumunun bütünü tarafından onun adına somut ve değiştirilemez şekilde belirlenmiştir.

Tarih hakkındaki düşüncemiz, hayatın basit maddi üretiminden başlayarak gerçek üretim sürecini açıklama ve bu süreçle ilintili ve bu sürecin ortaya koyduğu (örnekse, farklı evrelerdeki sivil toplum) ilişki şeklini bütün tarihin temeli olarak kavrama, hatta bu süreci kendi eylemleri içerisinde Devlet olarak gösterme, böylelikle de buradan hareket ederek bilincin, dinin, felsefenin, etiğin ve benzerlerinin farklı kuramsal ürünlerinin ve şekillerinin tamamına bir açıklık getirme ve bunların kökenlerini, gelişimini –kaldı ki bunlar sayesinde bütün bir şeyi kendi bütünlüğü (ve dolayısıyla da bu çeşitli tarafların birbirleri üzerindeki karşılıklı eylemleri) içerisinde göstermek mümkündür– izleme yeteneğimize dayanmaktadır. İdealist tarih görüşü gibi her dönemde bir kategori aramak zorunda değildir, ama çoğu zaman tarihe ait gerçek zeminde durmaktadır; pratiği fikre göre açıklamaz, ama fikirlerin oluşumunu maddi pratiğe göre açıklar. Eleştiri değil tersine devrimdir tarihin, aynı zamanda dinin, felsefenin ve başka bütün teori türlerinin itici gücünü meydana getiren. İşte bu tarihin “tinin tini” olarak “kendilik bi-

linici" haline getirilmekle son bulmayacağını, fakat bunun içeri-sinde her bir evrede maddi bir sonucun bulunacağını ortaya koymaktadır. Bu sonuç üretim güçlerinin bir özetidir, bireylerin doğayla ve birbirleriyle olan, tarihsel olarak yaratılmış bir iliş-kisidir, bu ilişki her nesile bir önceki nesilden geçer; üretim güç-lerinden, farklı sermaye biçimlerinden ve koşullardan mürekkep bir kitle aslında bir taraftan bu yeni nesil tarafından değiştirilir, ama öte taraftan da kendi hayat koşulları için ona sıkı kurallar koyar ve ona belirli bir gelişim sağlar ve özel bir nitelik kazandırır. İşte bu da tıpkı insanların koşulları meydana getirmesi gibi, koşul-ların da insanları ortaya çıkardığını ortaya koymaktadır.

Tarih, ayrı nesillerin birbiri ardına gelmesinden başka bir şey değildir, bu nesillerin her biri materyalleri, sermaye şekillerini ve kendinden önce gelen nesillerce kendisine aktarılmış olan üretim güçlerini sömürmüştür ve böylelikle bir yandan bu ge-leneksel faaliyetine tamamen değişime uğramış koşullar altında devam etmekte ve öte yandan da tamamen değişikliğe uğramış faaliyetleri yardımıyla eski şartları değiştirmektedir. Bu kuram-sal açıdan çarpıtılmış olabilir öyle ki bir sonraki tarih daha ön-cekli tarihin bir amacı haline getirilir, örneğin, Amerika'nın keş-fiyle alakalı olan amaç Fransız Devrimi'nin ortaya çıkmasını ko-laylaştırmaktadır. Birbirleriyle etkileşim halinde olan ayrı alan-lar bu gelişim sürecine ne kadar çok yayılırlarsa ayrı ulusların temel ayrılığı, gelişmiş üretim ve ilişki şekli ile bu uluslarca do-ğal olarak öne çıkarılan işbölümü tarafından o kadar çok tahrip edilir ve daha çok tarih, dünya tarihi halini alır. Bu nedenle, mesela, İngiltere'de, Hindistan ve Çin'de sayısız işçiyi aç bıra-kacak bir makine icat edilse ve bu imparatorlukların bütün var-lık şekillerini tersine döndürse bu icat dünya tarihine mal olmuş bir icat olur. Tarihin dünya tarihine bu şekilde dönüşmesi as-lında "kendilik bilinci", dünya tını yahut da başka metafiziksel bir hayal adına salt soyut bir eylem değildir tersine oldukça maddeci, deneysel olarak doğrulanabilir bir eylemdir, diğer bir deyişle, ispatını her bir bireyin gelip gittiği, yiyip içtiği ve giyin-diği zaman ortaya koyduğu bir eylemdir.

Yönetici sınıfın fikirleri her dönemde yönetici fikirlerdir: mesela, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf aynı zamanda egemen entelektüel güçtür. Maddi üretim araçlarını kendi elinin altında bulunduran sınıf aynı zamanda zihinsel üretim araçlarına da hükmeder. Böylelikle, genel olarak ifade etmek gerekirse, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların fikirleri de buna tabidir. Hükümrân fikirler, baskın maddi ilişkilerin fikrîsel ifadesinden başka bir şey değildir. Bu yüzden, bu [yönetici sınıfı oluşturan bireylerin] fikirler[i] söz konusu dönemin egemen fikirleridir. Örneğin, krala ait gücün, aristokrasinin ve burjuvazinin egemenlik için yarıştığı ve bu sebeple egemenliğin paylaşıldığı bir çağda ve bir ülkede güçler ayrılığı ilkesi kendisini baskın bir fikir olarak kanıtlar ve "ebedi hukuk" olarak ifade edilir.

Kendisini kendinden öncekinin yerine yönetici sınıf olarak getiren her yeni sınıf sadece kendi amacını gerçekleştirmeye, kendi çıkarını toplumun bütün fertlerinin ortak çıkarı olarak takdim etmeye ve bu amacını ideal bir kılığa büründürmeye zorlanır; bu sınıf kendi fikirlerine evrensellik biçimi kazandıracaktır ve onları geçerli tek rasyonel ve evrensel fikirler olarak gösterecektir. Bir devrim gerçekleştiren bir sınıf, sırf bir *sınıfa* karşı geldiği için en başından beri bir sınıf olarak değil de bütün bir toplumun temsilcisi olarak görünür. Böyle görünmesi normaldir çünkü evvela onun çıkarı gerçekten de yönetici olmayan diğer bütün sınıfların ortak çıkarlarıyla daha fazla ilişki içerisindedir, şartlardan gelen baskılar altında onun çıkarı belirli bir sınıfa özgü bir çıkar olarak henüz gelişmemiştir. Bu nedenle, onun zaferi baskın bir konum elde edemeyen diğer sınıflara ait pek çok bireyin işine yaramaktadır; zaten bu bireyleri yönetici sınıf içerisinde sivrilecek bir konuma getirdiği ölçüde bu bireyler bu zaferden istifade edebilirler. Fransız burjuvazisi aristokrasinin gücünü kırdığında, çok sayıda proletaryanın, elbette burjuvazi haline geldikleri ölçüde, kendilerini proletaryanın üzerine çıkarması mümkün olmuştur. Bu yüzden, her yeni sınıf evvelce egemen olan sınıfa kıyasla daha geniş bir taban üzerinden egemenliğini elde eder, bunun karşılığında, yönetici olmayan sını-

fın yeni yönetici sınıf karşısındaki muhalefeti daha sonrasında daha keskin ve derinlemesine bir şekilde gelişim gösterir. Bunların her ikisi de bu yeni sınıfa karşı verilecek olan mücadelenin sırası geldiğinde yönetici olmanın yollarını arayan daha önceki bütün sınıfların yapabileceğinden daha kararlı ve radikal bir şekilde toplumun sahip olduğu önceki koşulları reddetmeyi amaçlar.

İmdi, proletaryanın burjuvazinin siyasi egemenliğini çökertmesi gerekiyorsa, burjuva üretim şeklini ortadan kaldırmayı gerekli gören maddi şartların ve bunun sonucunda burjuvazinin siyasi egemenliğinin kesin bir şekilde düşürülmesinin tarihsel gelişim içinde gerçekleşmemiş olması halinde proletaryanın zaferi ancak geçici bir zaferden, burjuvazi devrimindeki hizmet içinde bir bölümden ibaret olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, Fransa'daki Terör Dönemi, feodal kalıntıları Fransız topraklarından balyoz darbeleriyle temizlemek dışında hiçbir şey yapmamıştır.

İstekli ve ihtiyatlı burjuvazinin bu işi yapması on yıllar alacaktı. Bu nedenle, halkın bu kanlı eylemi gerekli zemini hazırlamıştır. Benzer bir şekilde, burjuva sınıfının egemenliğine yönelik ekonomik koşullar bu olgunluğa erişmemiş olsaydı, mutlak monarşinin devrilmesi anlık bir olaydan ibaret olacaktı.

İnsanlar kendileri için yeni bir dünya kurmuşlardır ancak bunu dünyevi mallardan değil mahvolmuş dünyalarının tarihsel başarılarından hareketle yapmışlardır. Gelişim süreci gidişatında evvela yeni bir toplum için gereken maddi şartları kendileri yaratmışlardır ve hiçbir iradenin ya da aklın çabası onları kendi kaderlerinden alıkoyamayacaktır.

John Stuart Mill (1806-1873)

Mill on dokuzuncu yüzyıl İngiliz düşünce ve politik söylem şeklini oldukça etkilemiştir. Eserlerinde mantık, epistemoloji, ekonomi, sosyal ve politik felsefe, etik, metafizik, din vb. problemleri ele alıp derinlemesine işlemiştir. Etik ya da ahlak felsefesinde Jeremy Bentham gibi “faydacılığı” savunur; buna göre, eylemlerimizin sonuçları mutluluk ve faydayı eksiltip artırması bakımından değerlendirilir. Babası James Mill oğluna üç yaşında eski Yunanca öğretmeye başlar ve J.S. Mill on dört yaşına geldiğinde klasik Yunanca ve Latince metinleri rahatlıkla okuyabilmektedir. Mill zamanının etkili bir politika figürüdür ve Parlamenteoda kadınlara oy kullanma hakkının verilmesini savunan ilk kişidir. Tarih Felsefesinin, toplumun ilerlemesine dair felsefenin bir doğrulaması ve ilk hali olduğunu kabul etmektedir.

Seçme Okuma Metni¹

1. İki çeşit sosyolojik araştırma vardır. Birincisinde sorulan soru, belirli bir nedeni hangi sonucun izleyeceği, eş deyişle, var-sayılan toplumsal koşulların belli başlı genel bir durumudur. Örnekse, herhangi bir Avrupa ülkesinde mevcut toplum ve medeniyet koşulları altında genel oy hakkı getirilmesinin sonucu ne olurdu? Bununla beraber, ikinci bir araştırma da mevcuttur, demem o ki, bu genel koşulları bizatihi belirleyen yasalar nelerdir? Buradaki asıl soru, belli bir toplumsal durumda belli bir nedenin hangi sonuca yol açacağı değildir, tam tersine, genel olarak Toplum Durumlarını ortaya çıkaran nedenlerin ve onları belirleyen olguların neler olduklarıdır?

¹ Çev. Talip KABADAYI, Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Aydın. J. S. Mill, *System of Logic* adlı eserden alınmıştır.

2. Bu genel bilimin kapsamını adamakıllı kavramak ve onu sosyolojik spekülasyonun alt bölümlerinden ayırmak için "Toplum Durumu" tabirine eklenmiş fikirler oluşturmak gerekir. Toplum durumu denilen şey daha büyük toplumsal olguların ya da fenomenlerin tamamının eşzamanlı durumudur. Bunlar; sanayi, zenginlik ve zenginliğin dağıtımıyla ilgili olan durumlardır; cemiyetin alışlagelmiş meşguliyetleri, bunların sınıflara ayrılması ve bu sınıfların birbirleriyle olan ilişkileri, paylaştıkları ortak inançları; hükümet biçimleri ve daha da önemlisi yasaları ve gelenekleridir. Toplum durumları ve bunları doğuran nedenlerden bir bilimin konusu olarak bahsedildiğinde, bu farklı unsurlar arasında doğal bir korelasyon olduğuna; bu genel sosyal olguların kombinasyonunun her çeşidinin mümkün olmadığına tersine sadece belirli kombinasyonların mümkün olduğuna işaret edilir; uzun lafın kısası, çeşitli toplumsal fenomenlerin durumları arasında Birlikte var olmanın Tekdüzelikleri bulunur. İşte hakikat böyle bir şeydir. Bununla beraber, nedenlerin etkileri olan fenomenler arasından sağlanan birlikte var olmanın tekdüzelikleri (sıkça gözlediğimiz üzere) kendisiyle bu fenomenlerin belirlendiği nedensellik yasalarının doğal sonuçları olsa gerek. Toplumun her durumunun farklı unsurları arasındaki karşılıklı korelasyon, bir toplum durumuyla diğeri arasındaki silsileyi düzenleyen yasalardan çıkartılan türetilmiş bir yasadır: zira toplumun her durumunun en yakın sebebi bu durumdan hemen önce gelen toplum durumudur. Bu yüzden, sosyal bilimi nasıl problemi, kendilerine dayanarak herhangi bir toplum durumunun kendisinden sonra gelen ve kendi yerini alan durumu doğurduğu yasaları bulmaktır.

3. Tarihsel olayların birbirini izlemesinin değişmez kanunlara tabi olduğunu ilk kavrayan ve analitik tarih araştırmasıyla bu kanunları keşfetmeye çabalayan düşünürlerden biri olan, *Scienza Nuova* adlı eserin ünlü yazarı, Vico, insan toplumu fenomenlerini bir yörünge üzerinde dönen; periyodik olarak aynı değişiklikler dizisinden geçen döngüsel bir şey olarak tasavvur etmiştir. Bu görüşe biraz inandırıcılık katma eğiliminde olan

şartlar noksan olmasa da, bu görüşün yakından bir irdelemeye dayanabilmesi mümkün değildir. Üstelik Vico'nun halefleri bu tür spekülasyonlarda bir yörünge ya da döngüsellik anlayışı yerine, evrensel olarak ilerleme ya da çizgisellik fikrini benimsemişlerdir.

İlerleme ve İlerlemecilik sözcüklerinin burada gelişme ve gelişmeye yatkın sözcükleriyle eş anlamlı olarak alınmaması gerekir. İnsan doğasına ilişkin yasaların, gelişmeler olarak görülmesi mümkün olmayan, insan ve toplumdaki birtakım değişiklikler dizisini belirleyebilecekleri kuvvetle muhtemeldir. Genel eğilimin, daha iyi ve daha mutlu bir duruma yönelik bir eğilim, nadir ve geçici istisnaları, ki bunlardan bir tanesi gelişimdir, koruduğu ve korumaya devam edeceğine yürekten inanıyorum. Gelgelelim, bu mesele, sosyal bilimin bir yöntem sorunu değildir, tam tersine bizatihi bilimin bir teoremidir.

İnsan ırkının ilerlemeciliği, son zamanlarda sosyal bilimde felsefe yapma yönteminin, üzerine inşa edildiği bir temel haline gelmiştir. Bu yöntem, tarihin genel olgularının araştırılması ve analiziyle, ilerleme yasasını keşfetme çabasına dayanır. Son yıllarda, Fransa'da tarihsel spekülasyonun asıl amacı bu yasayı ortaya çıkarmak olmuştur. Gel gör ki, bu ekol tarafından tarihsel bilgiye sunulan devasa hizmetleri memnuniyetle karşılasam da bunların çok temel bir yanlış anlamayla suçlanabileceklerini düşünmekten kendimi alamıyorum. Bu, tarihin bize sunduğu farklı toplum ve medeniyet durumları arasında izini sürebileceğimiz, doğa yasası olabilecek, bir sıra düzeni varsaymaya dayanır. Bu yalnızca empirik bir yasa olabilir. İnsan düşüncesi ve insan toplumu durumlarının birbirini takip etmesinin kendine özgü bağımsız bir yasası olamaz. Bunun, insanlar üzerinde koşulların ve koşullar üzerinde de insanların etkimesini sevk ve idare eden psikolojik ve etolojik yasalara bağlı olması gerekir. Yeni-tarihsel ekol arasında, tarihten gelen bütün genellemelerimizin insan doğası yasalarıyla bağlantısının kurulması gerektiğini bir tek M. Comte görmüştür.

4. İmdi, tarihten kalkarak herhangi bir genellemeyi sosyal bilimin içine katmamak zorunlu bir kural olmakla beraber, insan doğasında bunun için sağlam gerekçeler gösterilmediği sürece, insani gelişimin içinde gerçekleşmesi gereken *a priori* düzeni saptamak üzere insan doğasına ait ilkelerden ve türümüzün konumuna özgü genel koşullardan yola çıkarak herhangi bir kimsenin böyle bir şeyin mümkün olabileceğini iddiasında bulunacağını sanmıyorum. Koşullar ve İnsan arasındaki eylemler ve teamüller zinciri öylesine uzundur ki giderek daha büyük sayıdan ve daha çok parçadan oluşan her bir ardışık dönem, muhtemelen onu doğuran temel yasalar yüzünden insan yetile-riyle hesaplanamaz.

Bu nedenle, bir bütün olarak ele alındığında, sonuçlar dizisi bizatihi herhangi bir düzenlilik sergilemediğinde, genel bir toplum bilim inşa etmede boşa kürek çekmiş oluruz. Gerçi, mantıklı bir şekilde incelendiğinde, Tarih, Toplumun Empirik Yasalarını bulabilir. Üstelik, genel sosyolojinin asıl problemi, bu nihai yasaların doğal sonuçları olması beklenen türetilmiş yasaların böyle olduklarını gösteren çıkarımlarla, bu yasaları ortaya çıkarmak ve bunların insan doğasına özgü yasalarla bağlantısını kurmaktır.

Aslına bakılırsa, tarih türetilmiş bir yasayı işaret ettikten sonra bile, bunun, içinde insan doğasına ait yasalarla tutarlı bir şekilde ortaya çıkartılmış olması olanaklı olan sonuçların yer aldığı yegane ardıl düzen veya birlikte var olma dizisi olduğunu *a priori* olarak ispatlamak neredeyse hiç mümkün değildir. Olsa olsa bu şekilde bir beklenti için güçlü *a priori* delillerimiz olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Genellikle bunu bile yapamayız; vuku bulan şeyin olası *a priori* olduğunu bile gösteremeyiz, fakat sadece onun olanaklı olduğunu gösterebiliriz. Yine de bu gerçek bir doğrulama sürecidir. Empirik yasaların birkaç örneğin sonucu olmaları gerekir, zira pek az millet bunların tamamına erişebilmiştir hatta hala çok azı kendilerine has bağımsız gelişimini gerçekleştirmiştir, eş deyişle, toplumsal ilerlemenin yüksek bir aşamasına erişebilmiştir. O halde, şayet bu çok az örnekten bir ya da ikisi yetersiz bir şekilde bilinse ya da eksik bir şekilde

ögelerine ayrıştırılrsa ve dolayısıyla diğer örneklerle yeterince kıyaslanmasa, doğru bir empirik yasa yerine yanlış bir empirik yasanın belirmesinden daha olası hiçbir şey yoktur. Tek denetleyici ya da düzeltici şey psikolojik ve etolojik yasalarla sürekli doğrulamadır. Buna şunu da ilave etmek mümkündür: bahsi geçen yasalar konusunda son derece ehil olan kişi dışında hiç kimse tarihsel genelleme için materyal oluşturmada yetkin değildir.

5. Toplumun Empirik Yasaları iki çeşittir: Bazıları birlikte var olmanın tekdüzelikleri; bazıları da ardıllıktır. Bilimin birinci kolu toplumsal birlikteki istikrarın koşullarını belirlerken, ikincisi ilerleme yasalarını ortaya çıkarır. Toplumsal Dinamik ilerlemeci bir hareket durumunda düşünülmüş Toplum teorisidir; Toplumsal Statik ise karşılıklı eylemlerin ve eşzamanlı sosyal fenomenlerin teamüllerinin teorisidir.

6. Toplumsal dinamiklerle ilgili çalışmada amaç toplumsal koşulların art arda gelmelerini gözlemlemek ve açıklamaktır. Her kuşağın başı çeken genel şartlarından her biri, o kuşağın hemen öncesinde gelen kuşaktaki nedenlere kadar takip edilebilseydi, sosyal bilimin bu kolu mümkün olduğunca eksiksiz olurdu. Gelgelelim, bir kuşaktan bir diğerine aktarılmada mesele herhangi bir parçanın parçayı meydana getirmesinden ziyade bütünü doğuran şeyin yine bütün olmasıdır. Bu nedenle, kuşakların aktarılmasında, ilkin toplum ilerledikçe bu yasalar uyarınca toplum durumlarının bir diğerini doğurduğu, mevcut ya da türetilmiş yasaları saptamaksızın, yani, Genel Sosyolojinin ortanca aksiyomlarını, doğrudan insan doğasına özgü yasalar üzerinden çok az ilerleme kaydedilir.

Genelleme yoluyla tarihten kolaylıkla elde edilen bu empirik yasalar buna denk düşmezler. Bunlar kendi başlarına "ortanca ilkeler" değildir lakin böylesi ilkelerin oluşturulmasına yönelik kanıtlar ortaya koyarlar. Bunlar toplumda idrak edilmesi muhtemel belli birtakım genel eğilimlerden ibarettir. Mesela, dışa bağımlı olmayan insanlığın bir kısmının tamamının işgali başta tamamen askeri olsa da toplum giderek üretim işlerine kendini daha çok kaptırmaya başlar hatta askeri ruhun giderek yerini

sanayi ruhuna bıraktığı kolayca görülür; buna daha pek çok benzer hakikat veya gerçeklik eklemek de mümkündür.

7. Daha iyi empirik yasalar elde etmek için gerek farklı unsurların ilerlemeci değişimlerini gerekse bunların her birinin eşzamanlı şartlarını hesaba katarak, toplumsal fenomenlerin statik görüşünü, dinamik olanla harmanlamak ve böylece bu unsurların gerek simultane durumlar gerekse simultane değişimler arasındaki uygunluk yasasını empirik olarak elde etmek elzemdir. Usulüne uygun şekilde *a priori* olarak doğrulanan bu uygunluk yasası, gelişimin gerçek bilimsel türetilmiş yasası olacaktır. Toplumsal insanın kompleks varoluşundaki az buçuk unsur, toplumsal hareketin baş aktörü olarak diğerlerinin hepsinden üstün oluvereydi, açıkçası bu büyük bir katkı olurdu.

İmdi, tarihin ve insan doğasının tanıklığı, çarpıcı bir dürüstlük örneği sergileyerek, bir şekilde diğerleri üzerinde baskın olan tek bir sosyal ögenin gerçekten mevcut olduğunu göstermek üzere birleşirler. İşte insanoğlunun spekülatif yetilerinin durumu budur; kendileri ve etraflarını saran dünya hakkında herhangi bir yöntemle oluşturdukları inançların doğası da buna dahil. Yaşam sanatlarında etkimiş çoğu iyileştirmelerin karşısındaki zorlayıcı güç, artmış maddi konfor arzusudur; gelgelelim, herhangi bir zamandaki bilginin durumu, o zamanki olanaklı endüstriyel iyileştirmelerin sınırındır; hatta sanayinin ilerleyişi bilginin ilerleyişini takip etmeli ve ona dayanmalıdır. Üstelik, işlenmemiş veya yarı işlenmiş insan doğasının en kuvvetli temayülleri bizatihi insanlığın birliğini bozma yönünde meyil ederken, toplumsal varoluş bir tek ortak bir fikirler sistemine dayanan daha güçlü eğilimlerin disipline edilmesiyle mümkündür. Gerçi, insanoğlunun kendi eylemlerini herhangi bir fikirler öbeğiyle uyumlu hale getirebilmesi için insanların bu fikirlere inanmaları şarttır. İşte bu yüzden daha önce fiziksel durumu belirlediğini gördüğümüz üzere, akılla tasvip edilen önermelerin karakteri esasen toplumun ahlaki ve siyasi durumunu da belirler.

İnsan doğasının yasalarından türetilen bu sonuçlar tarihin genel olgularıyla tam bir uyum içindedir. İnsanlığın herhangi

bir kısmının durumunda bizim için tarihsel olarak bilinen her önemli değişiklik –sebebi harici bir güç olmadığında– insanların bilgilerinin durumunda veya egemen görüşlerinde orantılı ölçüde bir değişiklik tarafından öncelenir.

Bu deliller yumağına dayanarak, insanın her bakımdan ilerlemesinin düzeninin esasen insanoğlunun entelektüel fikirler bakımından ilerlemesinin düzenine bağlı olduğu sonucunu haklı olarak çıkarıyoruz. Geriye bu yasanın belirlenip belirlenemeyeceği sorusu kalır: ilk önce tarihten yola çıkarak empirik bir yasa olarak saptanıp saptanamayacağı meselesi; sonra da onun insan doğası ilkelerinden *a priori* bir şekilde türetilerek bilimsel bir teoreme dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği meselesi.

8. Benim böylecene betimlemeye çalıştığım araştırma işine sistemli olarak şimdiye dek sadece M. Comte koyulmuştur. Kendimi M. Comte'un insan bilgisinin ilerlemesinin temel yasası olarak gördüğü önemli bir genellemeyi zikretmekle sınırlayacağım. Ona göre insanın soruşturduğu her konuda insan aklı ardışık üç aşamadan geçer; bunlardan ilkinde insan aklı fenomenleri doğaüstü güçlerle açıklama eğilimi gösterirken, ikincisinde bu fenomenleri metafizik soyutlamalarla izaha girişir ve nihayet kendisini üçüncü safhada ardılık ve benzerlik yasalarıyla sınırlı tutar. Bana göre, bu genelleme, insan zihninin yapısından türetilmiş olasılıklarla birlikte tarihin endikasyonlarının kesişiminden türetilen yüksek derecede bilimsel kanıta sahiptir. Böylesi bir önermenin dile getirilmesinin tüm tarihin akışı üzerine nasıl bir ışık demeti tuttuğunu anlamak da ola ki kolay bir şey değildir.

İmdi, tek bir sorgulayıcının vardığı sonuçlar hakkında yetkili hakimler nasıl bir karara varırlarsa varsınlar, burada sunulan yöntem, kendisiyle toplumsal düzenin ve toplumsal ilerlemenin türetilmiş yasalarının aranması gerektiği yöntemdir. Bu yöntemin yardımıyla faydalı olduğu ölçüde doğal ilerlemeyi hızlandırmak için hangi suni araçların ne dereceye kadar kullanılabileceğinin belirlenmesinde ve türümüzün maruz kaldığı ilerlemenin getirdiği lüzumlu olayların haricinde kazalara ya da tehlikelere karşı korunmak için bundan sonra başarıya erişebiliriz.

Spekülatif sosyolojinin en üst kolunda oluşturulan böylesine pratik direktifler Siyaset Sanatının en soylu ve en faydalı kısmını oluşturacaktır.

Bu bilimin ve sanatın temellerinin henüz atılmaya başlandığı yeteri kadar açıktır. Gerçi daha keskin kavrayışa sahip olanlar söz konusu hedefe zaten büsbütün yönelmektedirler. Evrensel tarihin olgularını kuramlarla bağdaştırmak gerçekten de bilimsel düşünürlerin amacı oluvermiştir. Bunun, elde veriler olduğu sürece tarihin esas olgularını açıklaması gereken genel bir toplumsal öğreti sisteminin şartlarından biri olduğu kabul edilmektedir; hatta Tarih Felsefesinin genellikle Toplumun İlerleme Felsefesinin bir doğrulaması ve ilk hali olduğu da teslim edilmektedir.

Wilhem Dilthey (1833-1911)

Dilthey tarihsel ve/ya toplumsal gerçekliği konu alan bilimleri tin bilimleri olarak adlandırır ve tin bilimlerini tüm bilimlerin temeline yerleştirir. Ona göre tek tek bilimler bağımsızlıklarını kazanmaya ortaçağın sonlarında başlamalarına rağmen, tarihi ve toplumu konu alan bilimler, onsekizinci yüzyıla kadar metafiziğin; sonra da doğa bilimlerinin güdümüne girmişlerdir. Alman Tarih Okulu, tarih bilimini metafiziğin boyunduruğundan kurtarmayı başarsa da onun doğa bilimlerinin sultanı altına girmesine engel olamamıştır. Şu halde, tin bilimlerinin öteki bilimler gibi bağımsızlıklarını kazanmaları için felsefece temellendirilmeleri gerekir. Dilthey bu noktada doğa bilimlerinin (pozitivizmin) karşısına açıklama ve anlama arasında bir ayrım yaparak çıkar. Ona göre en az iki gerçeklik ve iki bilimden söz etmek gerekir. Doğa bilimlerinde açıklama söz konusuysa, insanın söz konusu olduğu alana ilişkin olan tin bilimlerinin yöntemi anlama ve yorumsamadır. İnsanın kendisi için yarattığı bu alan mekanik, fiziksel, nedensel bağlantılardan değil; imgelerden, simgelerden, idelerden, normlardan, kurallardan, yasalardan ve düşüncelerden oluşan bir dünyadır. Tinsel olan bunlar açıklanacak değil anlaşılacak şeylerdir. Açıklama bize nedensel, fiziksel ve mekanik bağlantılar kurarken, anlama duygudaşlık kurar.

Tarihsel ve/veya toplumsal gerçeklik sadece insana özgü bir gerçeklik olduğu için bu tinsel dünyada doğada rastlanmayan bir amaç-eylem bağlantısı söz konusudur. Bu gerçekliğe dışarıdan değil içeriden bakılabilir; bu da yaşamayla olur. Tin dünyası deneysel bir realite değil bir anlam dünyasıdır. Tarihsel bilginin ilk şartı tarihi araştıran kişinin aynı zamanda tarihin içinde olması; tarihin hem öznesi hem de ürünü olmasıdır. Dolayısıyla, geçmişe yönelen kişi, iç deneyimine, başkalarıyla bir arada yaşama sonucu edindiği izlenimlerine, sezgilerine, belleğine ve anılarına dayanarak geçmişi kavrayıp anlamaya çalışır. Burada geçmişi yeniden yaşama ve yeniden kurma söz konusudur. Aslında Dilthey tarihsel gerçeklikten yaşam ifadelerini kastederek,

zira tarih başka kişileri ve onların yaşam ifadelerini anlamayla uğraşır. Tarih bilimi söz konusu oldukça verilmiş olan hep içinden çıktıkları yaşamdan bağımsız olarak şimdi ve burada olan yaşam ifadeleridir. Yaşam ifadelerinin birincisi kavramlar, yargılar ve büyük düşünce örüntüleridir; ikincisi eylemlerdir ve üçüncüsü ise yaşantı ifadeleridir. Bir tarihsel döneme damgasını vuran değerler o dönemin anlamlarının taşıyıcısı olarak dilde saptanabilir. Bundan ötürü, tin bilimlerinin temel malzemesi hep dilsel ürünler olan yazılı eserlerdir. Yazılı eserler hem de insanların geçmişte nasıl bir tinsellik içinde yaşadıklarını anlamak için başvurulacak ana malzemedir.

Seçme Okuma Metni¹

Özel bilimler özgürlüklerini Ortaçağ'ın sonunda kazanmaya başlamışlardır. Gelgelelim, bunlardan bazıları, tarih ve toplum bilimleri, uzun bir süre boyunca, geçtiğimiz yüzyıla dek, metafiziğin eski bir kölesi olarak kalmışlardır. İşin kötüsü, doğa bilimlerinin giderek artan gücü bu bilimleri eskisine kıyasla hiç de daha az baskıcı olmayan yeni bir itaat ilişkisine sürüklemiştir. Bu cümleyi geniş bir anlamda ele alırsak, tarih bilincinin ve tarih biliminin özgürlüğünü kazanmasını sağlayan şey tarih ekolüdür. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda gelişimini sağlamış olan doğal hukuku, doğal dini, soyut siyaset kuramını ve soyut siyasal ekonomiyi ihtiva eden toplumsal fikirler dizgesi Fransa'da pratik sonuçlarına Devrimde ulaşırken hatta Devrim Orduları, binlerce yıllık tarihin nefesiyle harabeye dönmüş olan eski ve köhne yapısıyla beraber Alman İmparatorluğu'nu kuşatıp parçalarken, bizim ülkemizde tarihsel gelişime dair bir görüş, akla ait tüm gerçeklerin ayyuka çıktığı bir süreç olarak şeklini çoktan almıştı ve bu görüş söz konusu toplumsal fikirler dizge-

¹ Çev. Selvihan Selvi, Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Aydın, Alan Doanagan, *Philosophy of History* adlı eserden alınmıştır.

sinin yanlışlığını gün yüzüne çıkartmıştı. İster hukukla, ister siyasetle isterse de dinle ilgili olsun Avrupa toplumundaki çatışmalarda bu görüş onsekizinci yüzyılın fikirleriyle her yerde düşmanca bir temas kurmuştur. Bu ekolde, gerçeklere ilgi duyan belli bir empirik göz, tarihsel sürecin ayrıntılarını aşkla kavrama, sadece gelişimde bir rol oynayan belirli bir gerçekliğin değerini belirlemenin yollarını arayan tarihe karşı evrensel bir bakış açısı ile geçmişe dair çalışmalar içerisinde günümüz hayatıyla alakalı bir açıklama ve rehberlik arayan ve son çare olarak aklın hayatını her bakımdan tarihsel bir ürün olarak değerlendiren sosyolojide tarihsel bir şevk vardı. Yeni fikirler sayısız kanal vasıtasıyla tüm özel bilimlere bu ekolden yayılmıştır.

İmdi, tarih ekolü şimdiye kadar kendi kuramsal gelişimini ve hayat üzerindeki etkisini aksatan iç sınırlamalarını aşamamıştır. Bu ekolün tarihsel fenomenleri incelemesi ve değerlendirmesi, bilinç olgularının analiziyle ilişkilendirilmedi ve dolayısıyla da son çare olarak yegane güvenilir bilgiye dayandırılmadı; kısacası, felsefi bir dayanaktan yoksundu. Epistemoloji ve psikolojiyle de sağlıklı bir ilişkisi yoktu. Bundan ötürü, açıklayıcı bir yöntem geliştirmek konusunda da başarısızlığa uğradı: hal böyle olunca tarihsel tefekkür ve karşılaştırmalı yöntemler kendi başlarına ne insan bilimlerinin bağımsız bir sistemini inşa edebilirler ne de yaşam üzerinde bir etki yaratabilirler. Bu nedenle, Comte, J. S. Mill ve Buckle doğa bilimlerinden ilkelerin ve yöntemlerin nakledilmesiyle tarihsel dünyanın sırrını çözme girişimlerini yenilediklerinde ne sağlam temellere sahip olan ne de kendisini anlatmaya gücü olan daha derin ve daha canlı bir bakış açısı, çözümleme kabiliyetine sahip daha aşağı derecedeki ve daha sefil bir bakış açısına karşı sadece geçersiz bir itirazda bulunabilir.

Bu yüzden, insan bilimlerinin temellerinin incelenmesi için duyulan bir ihtiyaç ve plan anında aklıma geldi. Tarihçinin yargısına benzer olarak bir iktisatçının çıkarımlarının ve bir hukukçunun görüşlerinin temelini oluşturan ilkeler dizgesi nedir ve bunların ağırlığını saptamayı olanaklı kılan şey nedir? Bunların kökleri metafiziğe kadar uzanır mı? Metafizik görüşlere daya-

nan bir tarih felsefesinin ya da bir doğa yasasının var olması mümkün müdür? Ya da bunu reddetmek mümkünse özel bilimlere kesinlik kazandıran ve onlarla bağlantı sağlayan bir ilkeler dizgesine sağlam bir dayanak nereden bulunabilir?

Bana öyle geliyor ki Comte ve pozitivistler, J. S. Mill ve deneyciler tarafından bu sorulara verilen cevaplar tarihsel gerçekliği doğa bilimlerinin fikirlerine ve yöntemlerine uydurmak adına onu bozmaktadır. Lotze'nin *Mikrokosmos*'unun ustaca temsil ettiği gibi, buna karşı gösterilen tepki bana göre, özel bilimlerin haklı bağımsızlığını, onların empirik yöntemlerinin verimli gücünü ve temellerinin sağlamlığını, bilginin kalbin doyumunu sağlayan bir yol olduğu, yitip gitmiş günleri hatırlatan hüznü bir hasret olan, aklın duygusal çerçevesi için feda etmektedir. İçsel deneyim, eş deyişle, bilinç olguları, dışında hiçbir yerde düşüncelerime sağlam bir dayanak bulamadım ve bu konudaki iddiamın gücünden hiçbir okurun kaçmasının mümkün olmayacağına inanma riskine giriyorum. Tüm bilgi deneyimin bilgisidir, fakat tüm deneyimin kökensel birliği ve bundan kaynaklanan geçerlilik, bilinci içinde doğduğu şeyle, demem o ki, doğamızın bütünüyle, aynı potada eriten faktörler tarafından koşullandırılır. Bu koşulların arkasına ulaşmanın, sanki göz olmadan da görmenin ya da bilginin bakışını gözün ardına yönlendirmenin imkansızlığının sürekli olarak farkında olan bu bakış açısını ben epistemolojik bakış açısı olarak adlandırıyorum; modern bilgi başka bir tanesinin farkına varamaz. Nitekim, sonrasında, bu bakış açısından hareketle, insan bilimlerinin bağımsızlığının kendisine, tarih ekolünün gerektirdiği gibi, bir temel bulması benim için daha da açık hale geldi. Zira, sadece içsel deneyimde verilen bilinçle ilgili olgularda gerçekliğe olduğu haliyle sahip olmamıza rağmen, bu bakış açısına göre tüm doğa dünyasına ilişkin görüşümüz, bizden saklanan bir gerçeklik tarafından yaratılan bir gölgeye dönüşür. Bu olguların analizi insan bilimlerinin merkezinde bulunmaktadır ve bu nedenle tarih ekolünün bakış açısına uygun bir şekilde zihin dünyasını yöne-

ten ilkeleri özümseyerek o dünyanın içinde kalırız ve insan bilimleri kendi başlarına bağımsız bir sistem inşa ederler.

Anlama her zaman kendi amacı için bireysel bir şeye sahip olmuştur. Kişinin gizemi, kendi hesabına bizleri anlamak için yeni ve daha derin girişimlere davet eder. Üstelik, böylesi bir anlamada insanları ve onların yarattığı şeyleri kucaklayan bireylerin dünyasıyla karşılaşırız. Anlama tarafından insan bilimlerine verilen en özgün hizmet de işte burada yatmaktadır. Nesnel tin ve bununla beraber bireyin gücü zihnin dünyasını belirler. Tarih, her ikisinin kavranmasına bağlıdır.

Lirik bir şiir dizelerinin sırası sayesinde yaşanmış deneyimlerden meydana gelen birbiriyle alakalı bir yığını yeniden yaşamamızı sağlar: bu, şairi güdüleyen gerçek deneyim değil, söz konusu deneyim temelinde şairin ideal bir kişinin diliyle yansıttığı deneyimdir. Bir oyundaki sahnelerin sırası oyunda temsil edilen kişilerin hayatlarından parçaları yeniden tecrübe etmemizi sağlar. Bir romancının ya da bir tarihçinin tarihsel süreci takip eden anlatısı bizim o süreci yeniden yaşamamızı sağlar. Bir sürecin parçalarının doluluğu sayesinde önümüzde kesintisiz bir bütün olduğunu düşünmemiz yeniden yaşamamanın zaferidir.

Hatta bu yeniden yaşamada tarihçiye ve şaire borçlu olduğumuz zihinsel bir hazinenin önemli bir parçası yatmaktadır. Yaşam süreci her insanda devamlı bir belirlenim sağlar; bu yolla her insanda içkin olarak bulunan olanaklar sınırlı hale gelir. Onun doğasının billurlaşması mütemadiyen onun daha ileri gelişimini belirler. Kısacası, insan kendi koşullarının değişmezliğini ya da edinilmiş deneyiminin biçimini temaşa etse de etmese de yaşama dair yeni bakış açılarından ve kendi karakterindeki içsel değişimlerden meydana gelen dairenin sınırlı olduğunu daima görür. Bununla beraber, anlama ona, gerçek yaşamının belirleniminde kendisine verilmeyen geniş olanaklar alanını açar. Günümüze kadar birçok insan için olduğu gibi benim için de kendi adıma dini deneyimleri yaşama olanağının çerçevesi dar bir şekilde çizilmiştir. Ancak, Luther'in mektuplarına ve yazılarına, çağdaşları tarafından anlatılanlara, dini müzakerelerin ve kon-

seylerin kayıtlarına ve onun resmi faaliyetlerine baktığımda muazzam bir güçten ve enerjiden müteşekkil, yaşamın ve ölümün mesele edinildiği, günümüz insanının kişisel herhangi bir deneyim olanağının ötesinde yer alan, dini bir süreci yaşıyorum. Hiç olmazsa bunu yeniden yaşayabilirim.

Kendi içinden belirlenmiş olan insan, birçok başka varoluş aracılığıyla imgelem içinde yaşayabilir. Koşulların sınırlandırdığı insanın önünde dünyadaki tuhaf güzellikler ve asla erişmeyeceği yaşam yolları açılır. Genelleştirmek gerekirse, yaşam gerçeği tarafından sınırlanan ve belirlenen insan sıklıkla gösterildiği gibi sadece sanat tarafından özgür kılınmaz, aynı zamanda tarihe ilişkin anlamayla da özgür kılınır. Üstelik, en yeni aleyhtarlarının bile fark edemediği tarihin bu etkisi tarihsel bilincin daha geniş aşamalarında enginleşir ve derinleşir.

İnsan bilimlerini doğa bilimlerinden çok net kriterler yardımıyla ayırabiliriz. Bunlar doğal-bilimsel bilgiyle karışıklık içinde insan bilimlerinin nesnesi oluşturan zihnin tutumlarında bulunur. İnsanlık, sadece algıyla ve algıya dayalı bilgiyle kavranırsa bizim için fiziksel bir olgu halini alır ve böyle olmakla da sadece doğal-bilimsel bilgiye açık hale gelir. İnsan durumları yalnızca bilinçli olarak yaşandığı, yaşayan söylemlerde ifade edildiği ve bu ifadeler anlaşıldığı sürece insan bilimlerinin nesnesi haline gelir. Elbette, bu yaşam ifade ve anlayış ilişkisi, insanların sadece iletişim kurarken kullandığı jestleri, bakışları ve kelimeleri ya da yaratıcının zihninin derinliklerinin kendisini izleyicilere açtığı dayanıklı zihinsel yaratımları ya da kendisi aracılığıyla insan doğasının ortak zemininin parladığı ve bizim için sürekli olarak görülebilir ve kesin olduğu zihnin sosyal yapılarıdaki daimi nesneleştirmelerini kapsamakla kalmaz. Yaşamın zihin-beden birimi, yaşanmış deneyimin ve anlamının benzer çifte ilişkisi yoluyla kendisini bilir, şimdide kendisinin farkına varır, hafızasında kendini bir zamanlar varolmuş bir şey olarak yeniden keşfeder; fakat, sıkı durmaya ve durumlarını anlamaya çalıştığında, dikkatini kendisine yönelttiğinde kendilik bilgisine ilişkin böylesi bir iç gözlem yönteminin dar sınırları kendilerini

hissettirir. İnsan, yalnızca kendi eylemlerinden, sabit söylemlerinden, ötekiler üzerindeki etkisinden, kendisi hakkında bir şeyler öğrenebilir; böylelikle dolaylı anlama yoluyla kendini tanımayı öğrenir. Bir zamanlar ne olduğumuzu, nasıl gelişme gösterdiğimizi ve bu hale nasıl geldiğimizi, ne tarzda eylemiş olduğumuzdan, bir zaman izlediğimiz planlardan, kendimizi uğraşımız içinde ne tarzda hissettirdiğimizden, eski mektuplardan, uzun zaman önce bizim hakkımızda verilmiş yargılardan öğreniriz. Uzun lafın kisası, anlama süreci yoluyla derinliği içinde yaşam kendisine açık hale gelir ve öte yandan ancak yaşanmış deneyimimizi kendimizin ve başkalarının yaşamlarının her türlü ifadesine aktardığımızda kendimizi ve başkalarını anlarız. Bu yüzden, her yerde, yaşanmış deneyim, ifade ve anlama arasındaki ilişki, bizim için, kendisiyle insanın, insan bilimlerinin nesnesi haline geldiği uygun prosedürdür. O halde, insan bilimleri; yaşanmış deneyim, ifade ve anlama arasındaki bu ilişki üzerine kurulur. İlk defa işte burada, kendisine dayanarak insan bilimlerinin sınırlarının kesin olarak çizileceği oldukça açık bir kriterle karşılaşırız. Bir çalışma; şayet nesnesi yaşam, ifade ve anlama arasındaki ilişkiye dayalı olan bir yaklaşım üzerinden bizim için erişilebilir olursa, insan bilimine aittir.

İnsan bilimlerinin, doğa hakkındaki bütün bilgiler üzerinde bir üstünlüğe sahip olduğu doğrudur, çünkü insan bilimlerinin nesnesi algılarla verilen bir fenomen, gerçek bir şeyin bilincinde ortaya çıkan salt bir refleksiyon değil, dolaylımsız içsel gerçekliğin kendisidir, aynı zamanda bu nesne kendi içinde birbirine bağlı bir sistem halindedir. Gerçi, bu gerçekliğin *içsel deneyimde* verilme şekli onun nesnel bir şekilde kavranmasında büyük güçlüklerle sebep olmaktadır. Ancak kendimi ötekilerle kıyaslar larken bendeki bireysel şeyi deneyimleme imkanı yakalarım; ancak o zaman başkalarından farklı olan kendi varlığımın farkına varırım. Diğerlerinin varlığı ilk aşamada sadece, duyumların olgusallığında, jestlerde, seslerde ve eylemlerde yani dışarıdan bize verilir. Yalnızca belirli işaretlerde duyumlarımızın gözlemi altına düşenleri yeniden inşa etme süreci yoluyla bu içsel

gerçekliği ekleriz. Her şey –bu yorumsal ilavenin içeriği, yapısı ve en özgün özellikleri– kendi hayatımızdan nakledilmelidir. Şimdi, kendisine has özgün bir biçime sahip bir bilinç nasıl olur da böylesi bir yeniden yapılandırma türü yoluyla başka ve oldukça farklı bir şekilde kurulmuş bir bireysellik hakkında nesnel bilgiye erişebilir?

Duyulara dışsal olarak verilen işaret aracılığıyla içsel gerçekliği bildiğimiz işleme *anlama* deriz. Anlama ile kastettiğimiz şey duyulara verilen işaretler yardımıyla psikik gerçekliğin –bu gerçekliğin kendisini göstermesi bu işaretler yoluyla gerçekleşir– farkına varmamızı sağlayan süreçtir.

Bu anlama, bir çocuğun ağzından çıkan ilk kelimelerin anlaşılmasından tutun da *Hamlet* ve *Saf Aklın Eleştirisi*'nin anlaşılmasına kadar uzanır. Taşlar, mermerler, müziksel olarak oluşturulmuş sesler, jestler, kelimeler ve yazılar, eylemler, iktisadi kurumlar ve yapılardan hareketle aynı insan zihni bizlerle konuşur ve yorum çağrısında bulunur. Hatta bu tarz bir bilgi ortamı ve ortak koşullar tarafından belirlendiği müddetçe bu anlama sürecinin her yerde ortak işaretlere sahip olması gerekir. Bu temel hususlar söz konusu olduğunda da durum aynıdır. Anlama sürecinde örneğin Leonardo'yu anlamaya çalışırken, eylemlerin, tabloların, resimlerin ve yazıların yorumu homojen bir birleştirme süreci içinde uyumlu bir şekilde çalışırlar.

Anlamanın farklı dereceleri vardır. Bunlar ilk önce ilgi tarafından koşullanır. İlgi sınırlı ise anlama da sınırlı olacaktır. Bir açıklamayı ne kadar da sabırsız bir şekilde dinleriz! Konuşmacının içsel hayatına karşı zerre kadar ilgi göstermeksizin bizim için pratik bir öneme sahip olan bir noktaya takılıp kalırız. Başka durumlarda ise her bir yüz ifadesinden ve her kelimeden konuşmacının iç dünyasına ulaşmaya can atarız. Gel gör ki, hayatın görünümünü tekrar tekrar kendisine dönebileceğimiz kadar sabitlenmiş olmadıkça, en keskin dikkat bile bünyesinde kontrol edilebilir bir nesnellik derecesine ulaşılmış mahirane bir sürece dönüşmez. *Hayatın sürekli olarak sabitlenmiş görünümleri hakkında böylesi mahirane bir anlamaya tefsir ya da yorumlama diyoruz.*

Bu yorumlama sanatı, örneğin doğayı deneyle sorgulama sanatı kadar yavaş, düzenli ve aşamalı bir şekilde gelişim göstermiştir. Bu sanat, yetenekli bir dilbilimcinin kişisel ustalığında kendisini ortaya çıkarır ve hayatını sürdürür. Böylelikle, genelde büyük tefsir üstadıyla ya da onun eseriyle kişisel bir ilişki kurmak yoluyla bu sanat başkalarına aktarılır. Fakat aynı zamanda her sanat *kurallara* göre ilerleme gösterir. Bunlar bizlere zorlukların nasıl üstesinden gelineceğini öğretir. Kişisel beceriyle elde edilen kazanımları devrederler. Böylece, yorum sanatından dolayı ilkin onun *kurallarının serimlenmesi* biçimlenmeye başlamıştır. Ayrıca, bu kurallar arasındaki çatışma, hayati öneme haiz eserlerin yorumu hakkındaki çeşitli eğilimler arasındaki mücadele ve bunların sonucunda bu kurallara bir temel bulma gereksinimi neticesinde hermeneutik bilimi ortaya çıkmıştır. Bu bilim *yazılı belgeleri yorumlama tekniğidir*.

R. G. Collingwood (1889-1943)

Robin George Collingwood için felsefe, refleksif düşünmedir; bu bağlamda, bilim denen şeyler arasında olan tarih, bir tür araştırma ve/veya soruşturmadır. Her bilim belli bir konuda kendi bilgisizliğimizi bilmekle başlar ve bilmediğimiz bir şeye yönelip, onu keşfetmeye çalışmaktan oluşur. Bilim, şeyleri aramadır ve tarih bu anlamda bir bilimdir. Tarih diğer bilimlerden *res gestae*'yi (olmuş bitmiş şeyler / insanların geçmişteki eylemleri) aramasıyla ayrılır. Yine, tarih algılanan ve belge denen şeylerin ortak adı olan kanıtın yorumlanmasıyla işler. Tarih insanın kendisini bilmesi, tanınması içindir; onun değeri kendini bilmede yatar. Kendini bilme, bir insan olmanın anlamını bilmedir; şimdi olduğumuz gibi bir insan olmanın anlamını bilmedir; hatta kendi olmanın ve başka biri olmamanın anlamını bilmedir. Kendini bilme kişinin yapabileceklerinin sınırını bilmedir. Hiç kimse bir denemeden önce ne yapabileceğini bilmediğinden, bu konudaki tek ipucu ne yaptığıdır. Eş deyişle, insan geçmişte ne yaptıysa şimdi odur; geçmiş şimdide yaşar. İnsan her şeyi bilmek isterken aslında kendini bilmeyi ister; zaten insanın kendine ilişkin bilgisi eksikse, diğerleri de yetersiz demektir. Çünkü o şeyi bilmeksizin bir şeyi bilmek ancak bir yarı bilmedir ve bildiğini bilmek kendini bilmektir. Öyleyse, insanın kendine ilişkin bilgisi diğer bütün bilgilerin doğrulanması için gerekli koşuldur. İnsanın kendinin bilgisi ise kendi aklına, anlama yetisine ve diğer bilme yetilerine ilişkin bir bilgidir. Bu bağlamda, geçmiş bir olayı soruşturan tarihçi, soruşturduğu olayın içi ve dışı arasında bir ayrıma gider. Bu dünyadaki her şey "olayın dışı"; buna mukabil düşünce aracılığıyla betimlenecek şeyler "olayın içi"dir. Tarihçi bunlardan hiçbirini dışarda bırakamaz, zira tarihçi sadece olayları değil eylemleri de irdeleyip soruşturur. Halbuki bilim insanı için doğa olayları sadece olaylardır; ona göre doğa yalnızca bir görünüştür. Bilimde olay algı konusudur; ayrıca doğa bilminde "neden" sınıflandırma ve diğer şeylerle ilişkileri araştırılarak bulunabilir. Tarihçi için ise tarihsel olaylar dışarı-

dan değil içeriden bakılacak şeylerdir. Bu noktada, Collingwood'a göre, tarihçi salt olayı değil o olayda dile gelen düşüncüyü keşfetmeye çalışırken, olguları belirler; tarihçi ne olup bittiğini anlayınca, nedenini de zaten bilir. Buna göre, tarih süreçleri doğa süreçleri gibi salt olayların ard ardılığı diye tarif edilemez, çünkü onlar eylem süreçleridir. Tarihçi düşüncelerin dışsal ifadeleri olan olaylarla ve ancak düşünceleri dile getirdikleri sürece ilgilenir. Tarihsel bilgi aklın geçmişte ne yaptığının bilgisi-
dir. Tarihçi araştırma ve soruşturma sırasında geçmişteki olayı zihninde yeniden canlandırabildiği ölçüde başarılı olur. Collingwood'a göre, tarihsel yöntem, bir başkasının zihnini, bir toplumun veya çağın ortak zihnini bilmenin biricik yoludur. Tarihin değeri bize insanın ne yaptığını ve dolayısıyla insanın ne olduğunu öğretmesidir. Tarihçi elindeki geçmişe ait kanıt ve belgelerde dile gelen düşünceye erişmeye çabası güden kişidir ve tarihçinin zihninde yeniden canlandırılabilen şeylerin tarihsel bilgisi olanaklıdır. Collingwood'un önerdiği yöntemin adı soru ve cevap mantığı yöntemidir ve bu yöntem, araştırma ya da etkin düşünme süreçlerinin her aşamasında yer alır. Collingwood soru ve cevap mantığını, önermeler mantığını takviye etmek için getiriyor gibi görünüyor. İnsanı diğer canlılardan ayıran şey de aslında soru ve cevap mantığının kullanımıdır. Nasıl ki doğa bilimcisi tabiata sorular soruyorsa, (tarih) filozofu da kanıt kutusuna yetkelerini koyarak ve onları çapraz sorguya tutarak soru ve cevap mantığını kullanmalıdır. Felsefede ve diğer bilimlerde, matematik de dahil, soru ve cevap mantığı kullanılır. Aslına bakılırsa, soru ve cevap mantığı bir tür yorumsama olarak bile görülebilir.

Seçme Okuma Metni¹

Tarih ve Bilim Farklı Bilgi Türleri midir?

Mantık ve bilgi kuramı açısından Tarih ve Bilim olarak adlandırılan iki bilgi türü arasında nispeten bir ayrıma gidilmeli midir?

Genellikle böyle bir ayrıma gidilir: Biz bu ayrımın yanılısına olduğuna ileri sürüyoruz. Platon hiçbir yerde açıkça ifade etmese de Platoncu felsefenin tüm amacı örtük bir biçimde budur bence. Gelgelelim, Aristoteles sadece bu durumu belirtmekle kalmaz, rastlantısal olsa da, bir bakıma onun bilindik olduğuna da işaret eder. Aristoteles, *Poetika* adlı eserinin, herkesçe bilinen bir parçasında, şiirin tarihten daha bilimsel olduğuna dikkat çeker, çünkü şiir tümelle ilgilenirken -örnekse, genelleştirilmiş bir durumda genelleştirilmiş bir insan türünün ne yapabileceği (işte Aristoteles bunun, *tümelin bilgisi* olarak, bilim olduğuna işaret eder)- tarih tikel olgularla ilgilenir -örnekse, belirli bir duruma ilişkin belirli bir kişinin söyledikleri. Dolayısıyla tarih *tikelin bilgisi*dir.

I. Tikelin bilgisi olarak tarih ve tümelin bilgisi olarak bilim arasındaki ayrım herkesin ortak malı haline gelmiştir ve genellikle sorgusuz sualsiz kabul edilmektedir. Bu anlayışı eleştirmeyi öneriyoruz: bir ön hazırlık olarak takibini yapmayacağımız iki güçlüğü belirtelim.

a) Bunun ima ettiği şey iki varlık türü, *tümel* ve *tikel*, arasındaki metafizik bir ayrımdır, öyle ki herhangi bir biliş bir diğerinden ayrı olanın bilgisi olabilir. Tümelin müstakil bir nesne olarak tikelden ayrılarak, tümelliğini nasıl da kaybettiğine ve sırf bir başka tikele dönüştüğüne işaret ettiğinde, Platon'un *Parmenides* diyalogunda eleştirdiği öğretisi tam da bu ikiliktir.

¹Çev. Selin ÇELİKBAŞ, Uzman, BAP Koordinasyon Birimi, Adnan Menderes Üniversitesi, "Are History and Science Different Kinds of Knowledge?", R.G. Collingwood, *Mind*, Vol. 31, No: 124, 1922.

Ortaçağ adçıları bu durumu realistlerin ele aldıkları bir biçimde ele alarak tekrar eleştirmişlerdir: hatta Berkeley bunu soyut fikirler öğretisinde bir kez daha eleştirmiştir. Bu üç savdan herhangi biri, tarih ve bilim arasındaki ayrımın metafizik temeli üzerindeki yıkıcı etkiyle yönlendirilebilir: fakat söz konusu savlar tamamen yıkıcı olduklarından, hatta tüm yıkıcı savlar gibi yalnızca inanan kişinin inancını uyaracakmış gibi görünen 'güçlükler'in yalın örneklerinden ayrı şekilde dalgalanacak olduklarından, biz bu görevi üstlenmeyeceğiz.

b) Böylesi bir ikiliğin dengesizliğini yeterince açık gösteren bir deneyime itiraz edebiliriz ve metafiziğe son verebiliriz. İnsanlar her nerede bilim ve tarihi farklı bilgi türleri olarak almışlarsa, birini sözde bilgi durumuna indirgeme ve diğerini de sahici bilgi konumuna çıkarma eğiliminde olmuşlardır.

i) Yunan düşüncesinde bilim ya da tümelin bilgisi sahici bilgidir ve tarih ya da tikelin bilgisi sadece yarım bilgidir. Platon için tikel varolan ve varolmayan arasında bir orta yoldur ve bu yüzden buna ilişkin bizim en olanaklı bilişlerimiz bilgi ve bilgisizlik arasındaki orta yoldur. Bunlar bilgi değildir: bunlar yalnızca sanıdır. Aristoteles için tarihten daha bilimsel olarak şiirin (ve bu yüzden *a fortiori* bilimin) niteliği, şiirin tarihe kıyasla bilgi idealini doyurmaya daha yakın olduğunu gösterir. Bu durum gelenek halini almıştır ve ondokuzuncu yüzyılda ilginç bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde tarihin bilim derecesine yükseltilmesi gerektiğini ileri sürmek yaygındı: Bunun anlamı tarihin yalnızca tikeli tanıdığı için şimdiye dek bir bilim olmadığıdır fakat artık bu serzeniş giderilmiştir ve uygun Baconcu yolda harcanan uzun bir çıraklık döneminden sonra, tarih, olguları toplarken, genel yasaları düzenleme göreviyle taltif edilmiştir ve dolayısıyla kimya ve mekanik gibi diğer bilimler arasında kendisine yakışan yerini almak üzere uygun bir bilim haline getirilmiştir. Bu öneri, tarihi, değeri düşürülmüş altbilimsel konumdan kurtarmak için, on dokuzuncu yüzyıl deneyiciliğinin ve pozitivizmin düzenli programın bir parçası haline gelmiştir hatta önceden olduğu şekline dönüştürülen bu bilim

muhtelif olarak Antropoloji, Ekonomi, Siyasal ya da Sosyal Bilim, Tarih Felsefesi ve Sosyoloji başlıklarını almıştır.

ii) Karşıt eğilim ortaya çıkmakta gecikmiştir fakat gecikmesini telafi etmiştir. Son nesilde Avrupa felsefesinin baş özelliği, bilimi bilginin sözde biçimine indirgeme ve tarihteki gerçek biçimi bulma eğilimi içinde olan on dokuzuncu yüzyıl pozitivizminden gelen tepki hareketi olmuştur. Süreç, hareket, değişim ve oluş olarak realitenin metafizik kavramı, tarihi bilginin merkezine yerleştiren bir epistemolojide kendi arka yüzüne (ola ki aslında önyüzüne) sahiptir. Bu konuda, açık olmasa da örtük bir biçimde, Mach'ın, Bergson'un, James'in ve Croce'nin ekolleri hemfikirdir: hatta bu düşünürler bilimin hiç de bilgi olmadığı, tam aksine eylem olduğu, doğru değil tersine kullanışlı olduğu, epistemolojiye değil etiğe ait bir tartışma nesnesi olduğu konusunda apaçık hemfikirdirler. Herhangi bir bilişin(bu okullarda ortak olan Berkeleyci ilkeymiş gibi geliyor) tikel hakkında olması gerekir hatta bu yüzden onun tarih olması lazım gelir: tümelin bilgisi denen şey hiçbir biçimde bilgi olamaz tam tersine o bir eylem olmalıdır. Onlar bu analizle bilimin *değerini* yadsıma anlamında bilime 'tenzili rütbe' amacı gütmeyenler: zira onlara göre bilim kullanışlıdır: onların yadsıdıkları şey basit bir şekilde bilimin hakikatidir.

II. Bilim insanının yaptığı şeyin, onun bir bilim insanı olması bakımından, genellemek olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Onun yapabileceği her bir şeyin bu amaç için bir araç olduğu (o bir bilim insanı olduğu ölçüde) düşünülür. Bu başarıldığında bilim insanının işi tamamlanmış olur ve onun için yoluna devam etmek ve yeni bir genelleme oluşturmak dışında yapacak başka bir şey yoktur. İşte bilimin tümelin bilgisi olduğuna dair yaygın değişin anlamı budur. İyi de bunun aslı astarı var mıdır?

Bu yaygın bir görüş olarak bir diğeriyle karşı karşıya kalabilir. Genellemeler okumayla ya da kulaktan dolmayla öğrenilebilirler: örneğin, fosillerin listesini ezberleyerek ya da belli bir anlayışın özelliğini yansıtan bir kitaptan basitçe alarak öğrene-

bilirsiniz. Şimdilerde bir kişinin bilimde kitaplardan öğrenebileceği ve yine de bu alanda yetersiz olabileceği görüşü yaygınca devam etmektedir. Bir yerbilimci fosillerin isimlerini bilebilir, fakat biz onu gerçek bir manzaranın önüne ya da o gerçek bir taşocağının karşısına koyarsak ve bize belirli bir nesnenin jeolojik açıklamasını sunamazsa biz o kişiye düzenbaz deriz. Bu kişi bize jeoloji biliminin *omurgasını* oluşturduğunu (genellikle düşündüğümüz) tüm genellemeleri olduğu gibi tekrarlayabilir, lakin bu genellemeleri uygulayamazsa, o kişi iyi bir yerbilimci değildir.

Doğa bilimlerinin dostları ve düşmanları, doğa bilimlerinin niteliğinin genellemelerin *uygulanması* olduğunu düşünmek de hemfikirler; öyle olsa da, genel olarak düşünülen yol tam olarak bu değildir. 'Bilim' onun pratik ya da ekonomik değeriyle övülür ya da yerilir; ayrıca bir yerbilimci, kömürün nerede aranacağını bize söyleyebilmesiyle saygınlık görür ya da küçümsebilir. Jeolojinin, yalnızca genellemeleri bilmek değil bu genellemeler ışığında belirli olguları yorumlamak anlamına da geldiği ifade edilir: bu aslında 'benim jeoloji bilgim bende bu kumtaşının altında kömür olduğu inancını doğuruyor' diyebilmektir. Üstelik bunu söyleyen kişinin genel önermeleri sadece ezberden okuyan kişiye kıyasla yerbilimci adını daha çok hak ettiği ifade edilir.

Bilimin esasen faydalı ya da kullanışlı olduğu yollu yaygın görüş bütünüyle hatalı değildir; o önemli bir hakikati perdeler, şöyle ki, bir bilimsanının genel kavramlarının ışığında somut olguları yorumlarken yalnızca bir bilim insanıdır ve bu kavramların oluşturulması, onların uygulanmasından ayrı bir şey olarak kabul edilirse, bilimin amacı değil aracıdır. Yerbilimci, genelleştirilmiş doğruları tekrarlamakla ya da çıkarsamakla dolu olan birisi değildir tersine yerbilimci ülkeye bir yerbilimcinin gözünden bakmayla, onu ona bakarken jeolojik olarak kavramayla ya da jeolojik kavramlarını gördüğü şeyi yorumlamak üzere "işe koşmakla" meşgul olan birisidir. Bu kavramlara, onları uygulamaksızın, sahip olmak (bilimi genellemeyle ilişkilendiren görüşün işaret ettiği gibi) gerçek bir yerbilimci olmak değildir, gelgelelim en ziyade potansiyel bir yerbilimci olmak için bir

yerbilimcinin aletlerine, onları kullanmaksızın, sahip olmak gerekir. Gel gör ki biz burada vahim bir hatanın tehlikesi içindeyiz. Potansiyel yerbilimci yalnızca mitolojik bir soyutlamadır: O gerçekten var olamaz: 'aletin' bir kavram ve onun 'kullanımının' onun aracılığıyla tikel bir olgunun yorumu olduğu yerde, alete boşta sahip olunamaz. Bu metaforu zorlamak olurdu. Yorum ayrı olarak verilmiş malzeme (olgu) üzerinde önceden yapılmış bir aletin (kavram) çalışması değildir: ne kavram ne de olguya diğerinin varlığı dışında (sırasıyla *düşünüliüp gözlemlenirler*)" sahip olunur. Bir kavramı düşünmek yada ona sahip olmak, bir olguyu onun açısından yorumlamaktır: bir olguyu gözlemlemek ya da ona sahip olmak, onu bir kavram açısından yorumlamaktır.

İşte bilim bu yorumlamadır. Bir bilim insanının hayatını yaşamak, kişinin kendi bilimi bakımından etrafındaki dünyayı anlamayı içerir. Bir yerbilimci olmak, manzaraya jeolojik olarak bakmak demektir: bir fizyolog olmak organizmalara fizyolojik olarak bakmak demektir. Bilim insanının bildiği nesne bir 'tümel' değil hep tikel bir olgudur; onun genelleme etkinliğinin varoluşu için olmasaydı, olgu boş ve anlamsız duyu verileri olurdu. Bir bilim insanı olarak onun etkinliği, karşılıklı kavramlarla duyu verilerini *anlamak*, duyumdaki kavramları *farketmek*, sezgilerini "düşünmek" yada düşüncelerini "sezmek" olarak betimlenebilir. O bu süreçte, önündeki nesneleri, bu ya da şu türden varlık olarak kabul eder: hatta bazen bu kabul, onların ekonomik olarak değerli olduklarının keşfiyle sonuçlanır, demem o ki, eylem için bir temel teşkil eder. Bilhassa faydacı bilim tasarımının altında yatan gerçek şudur: eğer biz teknik detayları kullanırsak, faydanın onun *özü* değil, onun *ilineği* yada en fazla onun *özelliği* olduğunu söyleriz, çünkü bir kimsenin dünyasını kullanma becerisi ola ki zorunlu olarak onu anlamaktan çıkar. Üstelik her bilim ayrı karaktere sahiptir: sadece yerbilim ve fizyoloji değil en soyut bilimler olarak görmeye alıştığımız bilimler bile. Nitekim, kimyager olmak yalnızca genel formülleri bilmekten değil, bu formüller aracılığıyla vuku bulduklarını gözlediğimiz tikel değişiklikleri yorumlamaktan geçer: mekanik bi-

limi, gözlenen hareketlerin benzer şekilde yorumlanmasına dayanır: matematik bile yalnızca soyut formülleri ve denklemleri içermekle kalmaz, bunların bizim kendi matematiksel işlemle-
rimizin yorumlanmasında işe koşulmalarını da içerir.

Tikel ve tekil, önceki salt bir soyutlama olarak, beriki somut olgu olarak, iki zıt soyutlamanın sentezi, tikel ve tümel, arasında genellikle bir ayrım yapılır. Şayet bu kullanıma uyarsak, ne tikel ne de tümelin bilgisi diye bir şeyin olmadığını yalnızca tekilin bilgisi olduğunu belirterek, görüşümüzü ortaya koymuş olacağız: duyu verisi (salt tikel) ve kavram (salt tümel) ayrı ayrı ele alındıklarında yanlış soyutlamalardır; somut bir bilgi nesnesindeki unsurlar olarak, tikel yorumlanmış olgu, analitik olarak ayırt edilebilir yeterliliktedir. Bu durum endüktif mantığın yanılışıyla gösterilebilir. Endüktif mantıkçı; bilimin işinin genellemeler yapmak, evrensel yasalar oluşturmak olduğunu hatta hareket noktasının basit gözlem olguları olduğunu varsayar. Şu halde, endüktif mantığın sorunu şudur: tikel olgulardan yola çıkarak, evrensel yasalara nasıl ulaşırız? Endüktif mantık bu işlemi detaylı olarak anlatmaya çalışır: lakin bunu yaptığında, insan, kendisinden hareket edilen sözüm ona tikelin asla salt tikel olmadığını gelgelelim onun zaten genellik içinde özel bir yeri olduğunu görmeden edemez. Söz konusu işlemin yorumlanmamış salt duyu verisiyle başlaması gerekirdi. Bu işlem, iki mükemmel gerekçeyle, endüktif mantıkçıların tarif ettikleri şekilde asla başlamaz: bir kere bir soyutlama dışında böyle bir salt duyu verisi yoktur ve işte bu yüzden bir işlemin somut bir başlangıcı olamaz; üstelik olsaydı bile kişi tümele ulaşmak için asla onun ötesine geçemezdi. Bu yüzden, endüktif mantıkçı, itinayla aşamalı deneylerle ya da akıllıca kaydedilmiş gözlemle -hiç de *tikel* olmayan ama *tekil* olan- kavramsal yorumlamalarla dolu somut bir gerçekle, bu işlemi başlatır; ve zaten kavramı içeren ve önceden varsayan bu noktadan hareketle, el altından varsaydığı kavramdan yola çıkarak tüme varmaya devam eder. Hem böyle yapıp bir de ardından hangi yüzle Aristo mantığını suçlaması gizemini korumaktadır.

İmdi, bilim insanının amacı, 'tümeli bilmek' değil, tekili bilmektir, kavramlarla sezgileri yorumlamaktır ya da sezgilerdeki kavramları farketmektir. Bilim insanının amacının genellemeler yapmak olduğunun bu kadar sık düşünülmesinin sebebi belki de sanatın resimlerde yer almasını beklediğimiz gibi bilimin de ders kitaplarında yer almasını beklememizdir. Sanat resimlerde bulunmaz tersine nesnesi için resimlere sahip olan etkinliğimizde bulunabilir: bilim de bilimsel ders kitaplarını kullanan etkinliğimizde bulunabilir bizatihi ders kitaplarında değil. Öğrencisine bir ders kitabı veren öğretmen şunu söylediğinde anlaşılmalıdır: 'Ben sana bilimi vermiyorum, bilime götüren anahtarı veriyorum: burada yazılan bilgi bilim değildir, onu nasıl kullanman gerektiğini bulduğunda, kendi zihninde bir etkinlik -ki bu etkinlik tek başına bizatihi bilimdir- oluşturmak için sana yardım edecek olan şeydir bilim'.

III. Bilim insanı genelleme yapar şüphesiz: fakat genelleme bir bilim insanının esas işi olan tikel olgunun yorumlanmasına bağlıdır, diyeceğim, genelleme ikincildir. Halbuki tarihçi genellenenin altındaki düşünce seviyesinde kalmaz: O da genellemeler yapar hem de tamamen aynı amaçla. Ondördüncü yüzyıl elyazmalarının türleri ve niteliği, sözleşmeler, ortaçağ elyazmaları, lonca kurumları vb. gibisinden genellemeler; kendileriyle bir vadinin jeolojik tarihini çözümleyen bir yerbilimcinin kullandığı kavramlar olan fosiller, Jurassic fauna, Portland yataklarına özgü deniz kabukları vb. gibisinden bir şehrin tarihindeki halka olarak yerini alan bir parşömen döküntüsünün yorumuna uzanır. Son zamanlarda, tarihçinin kavramları kendilerini, bağımsız bilimler, eski yazı bilimi, madeni paralar, arkeoloji ve benzerleri gibi görünen şeyler içine giderek artan oranda gruplandırma eğilimine girmişlerdir. Şayet, her zaman olduğu gibi, onlar mukaveleli veya imtiyazlı toplumlarla birleşmiş olarak işlerinin en iyisini yaparlarsa, iyi hoş ama onların işi tikel olgunun yorumlanmasıdır, tarihsel anlatının yeniden inşasıdır: üstelik kesin bir tehlike var; eleştirdiğimiz yanlış bilim kuramının etkisi altındaki arkeolog bunu unutabilir. Hatta zavallı eski tarihin ye-

rine tamamen onun kendine has biliminin geçtiğini bile düşünebilir ve amaçları tekilleştirmek değil genelleştirmek olan başkaları bundan hoşlanabilir: 'Agricola'nın bu kaleyi inşa ettiğini şu an iddia edebiliriz' biçiminde değil de '29 şeklindeki Samian kaselerinin milattan sonra yaklaşık 80 yılında kullanım dışına çıktığını şu an öne sürebiliriz' biçiminde sonuçlara ulaşmak. Beriki tam da içinde birçok değerli monografinin sonucunun ortaya çıktığı biçimdir: Fakat bu durum, bir bütün olarak monografinin, onun yazar ve okuyucularının bilimsel yaşamlarında sadece tek bir olay olmasından kaynaklanır ki bu önemi tikel olguların yorumlanmasıyla ilgisinde olan bir olaydır. Monografiler arkeoloji değildir: yok eğer öyleyseler, o vakit arkeoloji yanlış bir soyutlama halini alır hatta monografilerin tarih olmadıklarını da söylememiz gerekir, zira tarih onları üreten ve kullanan somut bir etkinliktir.

IV. Epistemolojik terimlerle bilim analizi, tarih analizi ile ayırdır ve bunlar arasında farklı bilgi türleri olarak ayırım yapmak bir yanılsamadır. Bu yanılsamanın sebebi düşünce tarihinde aranmalıdır. Antik düşünürler tarihsel düşünceden çok daha yüksek türde bilimsel bir düşünce geliştirmişlerdir: matematik, fizik, mantık, astronomi gibi bu tür bilimler, Yunanlıların elinde, on yedinci yüzyıla kadar tarihin rekabet edemediği, mükemmellik aşamasına erişmişlerdir. Onların felsefi refleksiyonları, bu yüzden, tarihin daha az kayda değer başarılarına değil, bilimsel düşünceye yoğunlaşmıştır: ve o zamandan on dokuzuncu yüzyıla kadar, bilimin ve tarihin epistemolojisi arasındaki denge eksikliği var olmaya devam etmiştir. Bu durum şu sonucu doğurmuştur: Tarih kuramı kendisini düşüncenin tamamlanmış ürünüyle, tamamen derlenmiş tarihsel anlatıyla meşgul ederken, bilim kuramında dikkatler her zaman yorumlamanın kavramları ya da ilkelerine çekilmiştir ki düşüncenin etkin çalışması bunlara uygun olarak ilerler. Tarih ve bilim arasında olduğu iddia edilen tüm farklılıkların kökeni budur. Bu nedenle, tarihin sadece geçmişi kaydettiği; bilimin ise tahminlerde bulunduğu söylenmektedir. Bizim bilimi (yalnızca soyut genelleme olarak)

gelişigüzel adlandırmamız, endüktif mantığın doğrulama için adlandırdığı şeyde kendi tümlemesini dört gözle bekleyen düşünce sürecindeki ilk aşamayken, tarihi, -tarihçinin onun üzerine çalışmayı bıraktığında bitmiş olan anlatı- gelişigüzel adlandırmamızın eksiksiz ve değişmez olması dışında bu doğru değildir (yerbilim geçmişini kaydeder, tarih, şeffaf-yeşil çömlekçiliğin ortaçağ harabelerinde bulunabileceğini tahmin eder).

Yine, bilimin baş etkeninin eleştirel düşünce, tarihin baş etkeninin otorite olduğu söylenir. *Başlangıç aşamasındaki* bilimden ve *tamamlanmış* tarihten söz etmedikçe, bu da düpedüz yanlıştır: zira sonuca ulaşılmadığı sürece, her tür çalışma eleştireldir ve ulaşıldığında, dogmatiktir. İş başındaki bir tarihçi, iş başındaki bir bilim insanı kadar aynı derecede eleştireldir ve bir sonuca ulaşan bilim insanı, o sonucu, herkes bilir ki, Papa kadar dogmatik bir biçimde, ifade eder: böyle yapmasaydı, oldukça ukala ve ikiyüzlü bir davranış sergilerdi.

Bu ve diğer hayali ayrımlar, tarihe dıştan bir bakış ile bilime içten bir bakışı -düşüncenin gerçek işlemi olarak bilim ile ölü, bitmiş bir eşya olarak tarihi- karşılaştırmının bir sonucudur. Her ikisi de gerçek araştırma alanları olarak görüldüklerinde, yöntem ve mantık farkı tamamen ortadan kalkacaktır. Belirttiğimiz geleneksel ayrımın kaynağı, epistemolojik bir ikilikte değil, basit bir tarihsel olguda yatmaktadır; buna göre, bilim, tarihten çok daha önce, felsefi refleksiyonun bir nesnesi olmuştur. Böyle bir epistemolojik ikilik inşa etmek, bilginin her bir asli unsurunu -tekilleştirme unsuru ya da genelleştirme unsuru- hükümsüz kılarak gerek bilimi gerekse tarihi çarpıtmaktır: işte bu şekilde hükümsüz kılındığında, şu anki tarihin, şu anki bilimin, geçersiz bilgi biçimi olarak görülmeleri sürpriz olmasa gerek.

Karl R. Popper (1902-1994)

Popper tarihsel gelişmenin yasa ve/ya ilkeleri bulunduğunu ileri süren öğretilere karşı çıkar ve sosyal bilimlerin tüm amacının geleceğe yönelik tahminlerde bulunma olduğunu savlayan görüşlere tarihselcilik (historisizm) der. Tarihselcilik, tarihin görevinin tarihsel tahminlerde bulunmak olduğunu ileri süren ve bu tahminlerin tarihte bulunduğuna inanılan eğilimlerin, yasaların, ritimlerin ve örüntülerin açığa çıkarılmasıyla yapılabileceğini teslim eden yaklaşımların genel adıdır. Popper tarihselciliği boş ve işe yaramaz bir yöntem olarak niteler ve tarihin gelecekteki gidiş yönünü tahmin etmenin imkan harici olduğunu ileri sürer, zira bilimsel bilginin gelişimi insanlık tarihinin gidişini büyük ölçüde etkiler. Tarihselcilik bilimsel olmaktan çok uzaktır ve bilimsel olarak değeri yoktur çünkü Popper'e göre bir kuramın bilimsel olmasının ölçütü söz konusu kuramın yanlışlanabilirliği ve/ya çürütülebilirliğidir.

Seçme Okuma Metni¹

Bilimde olduğundan daha az olmamak üzere tarih alanında da bir bakış açısından kaçınamayız; bundan kaçınabileceğimiz inancı kendimizi aldatmamıza ve eleştirel yaklaşımdan mahrum kalmamıza yol açar. Elbette bu durum, herhangi bir şeyi yanlışlamaya ya da hakikatle ilgili meseleleri hafife almaya müsaa-demiz olduğu anlamına gelmez. Tarihsel olguların herhangi bir izahı –söz konusu izahın doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında karar vermek ne kadar zor olursa olsun– basitçe doğru ya da yanlış olacaktır.

Şimdiye dek, tarihin konumu doğa bilimlerinin konumuyla, örneğin fiziğin konumuyla, benzer tutulmuştur. Gelgelelim, şa-

¹ Çev. Mustafa Güllübağ, Adnan Menderes Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Aydın.Alan Donagan, *Philosophy of History* adlı eserden alınmıştır.

yet 'bakış açısının' tarihte oynadığı rol ile 'bakış açısının' fizikte oynadığı rolü mukayese edecek olursak, o vakit, büyük bir farklılıkla karşılaşırız. Fizikteki 'bakış açısı', daha önce gördüğümüz üzere, çoğunlukla yeni olgular ararken sınanabilecek bir fizik kuram tarafından sağlanmıştı. Tarih söz konusu oldukça mesele bu kadar basit değildir.

Öncelikle, fizik gibi bir doğa bilminde kuramların oynadığı rolü biraz daha yakından inceleyelim. Kuramların, burada, bir-biriyle bağlantılı birkaç görevi söz konusudur. Bunlar bilimi birleştirmeye yardımcı olurlar hatta olayları tahmin etmenin yanında açıklanmalarına da destek olurlar. Açıklama ve tahminle ilgili olarak belki eserlerimin birinden alıntı yapabilirim: "Belli bir olaya *nedensel açıklama* getirmek demek, o olayı izah eden bir önermeyi (bu *öngörü* olarak adlandırılacaktır)*başlangıç koşulları* olarak adlandırabileceğimiz belli tekil veya spesifik tümcelerle birlikte, bazı *evrensel yasalardan* tümdengelimini öncülleri olarak yararlanmak suretiyle, tümdengelimli bir şekilde çıkarmak demektir. Örnekte, belli bir ipin ancak 450 gramlık bir yükü kaldırabileceğini bilirsek ve bu ip üzerine 900 gramlık bir yük bindiğini öğrenirsek, bu ipin kopmasına nedensel bir açıklama getirdiğimizi pekala söyleyebiliriz. Bu nedensel açıklamayı çözümllediğimizde, bu açıklamanın bünyesinde iki farklı unsur ihtiva ettiğini görürüz. (1) Evrensel doğa yasaları niteliğinde bir takım hipotezler varsayarız; verdiğimiz örnekte, bu belki: "her ne zaman belli bir ip, bu ipin taşıyacağı yükten daha fazla bir yüke maruz kalırsa, bu ip kopar" şeklinde ifade edilebilir. (2) Söz konusu bu olayla ilintili bazı spesifik önermeler (*başlangıç koşulları*) farz ederiz; incelediğimiz örnekte elimizde muhtemelen iki önerme var: "Bu ipe özgü olarak, ipin kopabileceği asgari yük 450 gramlık ağırlığa eşittir" ve "Bu ipin üzerine binen yük 900 gramlık bir ağırlıktır". Böylelikle elimizde, birlikte tam bir nedensel açıklamaya götüren iki farklı önerme türü var, demem o ki, (1) *doğa yasaları niteliğinde tümel önermeler* ve (2) *söz konusu özel durumla ilintili spesifik önermeler, başlangıç koşulları*.

Bu nedensel açıklamanın irdelenmesiyle, bir takım şeylerin farkına varabiliriz. Bir defa neden ve etki hakkında mutlak bir

şekilde asla konuşamayız; bununla beraber, bir olay, etkisi olan bir diğer olayın, evrensel bir yasayla ilgili olarak nedenidir. Nedir, bu evrensel yasalar çoğu zaman (bizim de örneğimizde olduğu gibi) öylesine küçük ve önemsizdir ki onları bilinçli bir şekilde kullanmak yerine genellikle sorgusuz sualsiz kabul ederiz. İkinci bir husus da spesifik bir olayı *tahmin etme* amacıyla bir kuramdan faydalanmak, onun böylesi bir olayı *açıklama* amacıyla kullanılmasının bir diğer yönüdür. Üstelik, bir kuramı, tahmin edilen olayları gerçekten gözlemlenmiş olaylarla kıyaslayarak sınıadığımız için, analizimiz, kuramların nasıl *sınanabileceklərini* de gözler önüne sermektedir. Bir kuramı açıklama ya da tahmin etme ve yahut da sınama amacıyla kullanıp kullanmayacağımız, ilgimize ve hangi önermeleri verilmiş ya da varsayılmış olarak kabul ettiğimize bağlıdır.

Nitekim, (fizik, biyoloji, sosyoloji ve benzeri gibi) kuramsal ya da *genelleyici bilimler* durumunda, ağırlıklı olarak evrensel yasalarla ya da hipotezlerle ilgileniriz. Bunların doğru olup olmadıklarını bilmek isteriz hatta bunların doğruluğundan hiçbir zaman açıkça emin olamayacağımızdan, yanlış olanları eleme yöntemini benimseriz. Spesifik olaylara karşı ilgimiz, mesela, başlangıç koşulları ya da öngörüler tarafından betimlenen deneylere karşı olan ilgimiz biraz sınırlıdır; bunlara, esasen belli amaçlara götüren araçlar olarak ve kendileriyle evrensel yasaları sınayabildiğimiz araçlar olarak ilgileniriz; öyle ki bu evrensel yasalar kendi başlarına ilginç ve bilgimizi birleştiren şeyler olarak düşünülürler.

Uygulamalı bilimlerde ilgimiz farklıdır. Bir köprü inşa etmek için fizikten yararlanan mühendis daha çok bir öngörüyle ilgilenmektedir: (başlangıç koşulları tarafından) betimlenen belli türden bir köprünün belli bir yükü taşıyıp taşımayacağıyla ilgilenir. Evrensel yasalar, mühendis için, bir amaca götüren araçlardır ve sorgusuz sualsiz kabul edilirler.

Dolayısıyla, salt ve uygulamalı genelleyici bilimler nispeten evrensel varsayımların sınanmasıyla ve spesifik olayların tahmin edilmesiyle ilgilenmektedirler. Gelgelelim, başka bir ilgi alanları daha vardır; spesifik ya da belirli bir olayı açıklamaya da ilgi

duyarlar. Böyle bir olayı, mesela bir yol kazasını açıklamak istersek, o vakit, genellikle, oldukça önemsiz bir dolu evrensel yasayı (belli bir zorlama altında bir kemiğin kırılması ya da bir insana belli bir şekilde çarpan herhangi bir motorlu aracın bir kemiğin kırılması için yeterince basınç oluşturacağı gibi) zımnen aklımıza getiririz ve genelde başlangıç koşullarıyla ya da bu önemsiz evrensel yasalarla beraber söz konusu olayı açıklayan nedenle ilgileniriz. Ondan sonra, genellikle belli başlangıç koşulları hipotetik bir şekilde varsayarız hatta hipotetik olarak varsayılmış bu başlangıç koşullarının doğru olup olmadıklarını öğrenmek amacıyla daha fazla kanıt bulmaya çabalarız; eş deyişle, bu spesifik hipotezleri, onları gözlenebilir olgularla karşılaşılabilecek yeni tahminlerden (başka bir takım hatta genellikle de eşit derecede önemsiz evrensel yasaların yardımıyla) türetmek suretiyle sınarız.

Çok nadiren de olsa kendimizi bu tarz bir açıklamada içeren evrensel yasalar hakkında kaygılanmak durumunda buluruz. Beklenmedik kimyasal bir tepkime gibi birtakım yeni ya da tuhaf olayları gözlemlediğimizde başımıza gelen budur. Eğer böyle bir olay yeni hipotezlerin oluşturulmasına ve sınanmasına mahal veriyorsa, o vakit bu durum esasen bazı genelleyici bilimlerin bakış açısından hareketle ilgi çekicidir. Gerçi, şayet genellikle spesifik olaylarla ve bu olayların açıklanmasıyla ilgileniyorsak, ihtiyacımız olan pek çok evrensel yasanın tamamını sorgusuz sualsiz kabul ederiz.

İmdi, spesifik olaylara ve onların açıklanmasına ilgi gösteren bilimler, genelleyici bilimlerin aksine, *tarihsel bilimler* olarak adlandırılabilir.

Bu tarih görüşü pek çok tarih öğrencisinin ve tarih yönteminin, onları ilgilendiren şeyin belirli bir olay olduğu ve evrensel tarihsel yasalar denilen şeyler olmadığı konusunda niçin ısrarcı olduklarını açığa kavuşturmaktadır. Zira, bizim bakış açımıza göre, tarihsel yasalar diye bir şey olamaz. Tarihin işi olan spesifik olaylara ve onların nedensel açıklanmasına ilgi duyan alandan çok net bir şekilde ayırt edilmesi gereken genelleme, düpedüz farklı bir ilgi alanına aittir. Yasalara ilgi duyanların yüzlerini ge-

nelleyici bilimlere (örneğin, sosyolojiye) çevirmeleri lazım gelir. Bizim görüşümüz tarihin niçin genellikle "gerçekten cereyan ettikleri için geçmişe ait olaylar" olarak betimlendiğine de açıklık getirmektedir. Bu betimleme, her ne kadar ona karşı yapılacak bir takım itirazlarımız olsa da, genelleyici bir bilim öğrencisinin aksine tarih öğrencisinin spesifik ilgisini çok net bir şekilde açığa çıkarmaktadır. Üstelik, bizim görüşümüz, tarihte, onun "sonsuz konu alanının problemleriyle", genelleyici bilimlere kıyasla, niçin çok daha fazla karşı karşıya kaldığımızı da açıklamaktadır. Genelleyici bilimin kuramları ya da evrensel yasaları, "bakış açısı" yanında birliği teşvik ettiklerinden, bunlar her genelleyici bilim için araştırma, mantıksal kurgulama ve sunum alanlarının yanı sıra ilgi merkezlerini ve problemlerini de yaratırlar. Gel gör ki, tarihte böylesine birleştirici kuramlarımız yok; daha doğrusu işe koştığımız önemsiz evrensel yasalar yığını sorgusuz sualsiz kabul edilmektedir; bunlar resmen ilgisizdir hatta konu alanına bütünüyle düzen getiremezler. Örneğe, Polonya'nın 1772 yılındaki ilk paylaşılmasını; Rusya, Prusya ve Avusturya'dan oluşan karma güce karşı Polonya'nın direnmesinin ola ki mümkün olmadığını ileri sürerek açıklarsak, o vakit: "Eşit seviyede silahlandırılmış ve komuta edilmiş iki ordudan biri asker sayısı bakımından büyük bir üstünlüğe sahip olursa, o zaman ötekisi hiçbir zaman savaşı kazanamaz" gibi bazı önemsiz evrensel yasalardan zımni bir şekilde istifade ediyor oluruz. (Burada 'asla' ya da 'hemen hemen hiç' ifadelerini kullanmak, bizim amaçlarımız açısından, H.M.S. *Pinafore* gemisinin kaptanı için yaratacağı fark kadar fark yaratmaz.) Böylesi bir yasa askeri gücün sosyolojisi yasası olarak betimlenebilir; gerçi, bu, sosyoloji öğrencileri için ciddi bir probleme yol açmak ya da onların dikkatlerini çekmek için çok önemsizdir. Yahut da, şayet Sezar'ın Rubicon Nehri'ni geçme kararını, diyelim ki onun hırsı ve enerjisiyle açıklamaya çalışırsak, o zaman da bir psikoloğun dikkatini bile güçlükle cezbedebilecek çok önemsiz bir takım psikolojik genellemeleri işe koşmuş oluruz.

Paul Weiss (1901-2002)

Paul Weiss'a göre, insanların tarih çalışmasıyla meşgul olmasının pek çok sebebi vardır. İnsanlar, kendi geçmişlerini öğrenmek maksadıyla tarihe bakarlar. Hepimiz böylesi bir bilgiden keyif alırız. Bir şeyi gözümüzde canlandırdığımızda dahi kendimizle ilgili doğru olan ve öğrenmemizin bizim için iyi olacağı bir şeyi ifade ederiz. Kökenlerimiz soyluysa gerçekleşen zaferleri okuruz, ama gerçekleşmiş olan şeylerin hala daha kendi varlığımızın bir köşesinde bir şekilde muhafaza edildiğinin pek farkına varmayız. Ayrıca, kendi fikirlerimizi geliştirmeye ve kendi komşularımızı etkilemeye özenir, bu sebepten dolayı gerçekleşmiş olan şeyleri abartma eğilimi gösteririz. Kendi kökenlerimiz sıkıntılı, acınacak bir halde ve pişmanlıklarla dolu olduğunda dahi kendi ataları talihsiz, aptal, günahkar ya da şaşkın olan tek insan olmadığımızı öğrenmekten duyulabilecek bir memnuniyet vardır. Yalnız olmadığımızı, tek bir bütünlüğün bir parçası olduğumuzu, bir bakıma uzun bir süre yaşamış olduğumuzu öğrenmekte de keyif duyulacak şeyler vardır. Gerçekleşen olayları kendimizin ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğimizde bir çeşit ölümsüzlüğe erişmiş oluruz. Geçmişin zaferleri hakkında derin düşüncelere dalmaktan da keyif duyarız. Kimi zaman bir işin iyi yapıldığını görmek bize memnuniyet verir. İnsanlığın başarılarına, bunlar yapabildiklerimizle sadece uzaktan alakalı olsa da, kulak vermekten hoşnut oluruz. Başkalarının dağları ya da arktik alanları keşfetmesinden bir şekilde memnuniyet duyduğumuz gibi kendi kültürümüzle doğrudan bağlantılı olmayan kültürlerin başarılarına dikkat kesilmekten de keyif alırız. Tarih, hatalar ve çelişkiler arasında gidilip gelen bir araştırmanın bir sonucudur. Araştırma kolay değildir, hatalar ve çelişkiler keyif alınacak şeyler değildir. Tarih çalışmalarıyla meşgul olmak, eleştirilmek, aldatılmak, mağlup olmak ve hayal kırıklığına uğramaktır; çok fazla acı ve korkuyla karşı karşıya kalmaktır.

Tarih, alınan değil kazanılan bir şeydir. Tarihin verdiği keyif

genellikle geçmişin yeniden keşfedilmesine dair tesadüfi bir sonuçtur. Tatiller ve kutlamalar, gösteri alayları, hatta anıtlar, türküler ve folklor bir zamanlar gerçekleşmiş olan şeyleri bizim için yeniden canlandırırlar. Bu yeniden canlandırmalar, kendi varlığımızın gerçek doğasının farkına varmamızı sağlar ve aynı zamanda sıradan benliklerimizden ve vazifelerimizden bizleri kopararak bir an için büyük olayları ve büyük şahsiyetleri yaşamamıza imkan verirler. Tarih, hatırlanabilir geçmişi önümüze getirmek suretiyle bugün arzu edilen yeniden canlandırmalar için bizlere malzeme sağlamaktadır. Geçmiş, muhteşem olduğu ve kontrolümüzde kaldığı müddetçe yeniden canlandırma tarihinin araştırılması için iyi bir sebep ortaya koymaktadır. Tarih, bir araştırma olduğu kadar aynı zamanda bir sonuçtur. Tarihinin aktardığı hikaye kendi öncelikli ilgi alanı olan bir faaliyetin kısmen tesadüfi bir kalıntısıdır. İnsanların belirli bir süre boyunca üzerinde hemfikir oldukları herhangi bir mesele tetikte olan tarihinin merakını kamçılar, onun araştırmaya girişmesine, sorular sormasına, meslektaşlarının ve kendinden öncekilerin incelenmesi, eleştirilmesi, belki bir kenara itilmesi yahut da değiştirilmesi gereken şeyleri kabul etmeye birden bire adım atıp atmadıklarını görmeye iter. Bir bilim insanı, filozof ve yargıç gibi tarihçi de neyin doğru olduğunu bilmek ister; bilinen, kabul görmüş, varsayılan ya da inanılan şeylerle yetinmekten memnun olmaz. Onun meseleleri elbette farklıdır. Bir olayın yerini ve zamanını belirlemeye, doğruluğunu ve güvenilirliğini saptamaya, gerçekleşen bir şeyi var olanlarla ilişkilendiren ipucunu bulmaya çabalar. Ancak, diğer araştırmacılar gibi tarihçi de meselenin ne olduğunu öğrenmek ister; bunun tam olarak farkına vardığında ise ne yapacağını ve nereye bakacağını belirlemek için kendinden önceki hiçbir söze, hiçbir otoriteye, kurulu hiçbir düzene ya da sınıra kulak asmadan acımasızca araştırmasını sürdürür. Onun görevi dürüst, sistemli, eleştirel olmak ve diğer disiplinler tarafından kabul gören benzer nesnellik ve bütünlük talepleriyle uyum içinde hareket etmektir.

Seçme Okuma Metni¹

Tarihi dünya, nesnel tarihin dünyasıdır; bunun anlatısı da tarihtir. Tarih ve tarihi olan, nesnel tarih ve onun araştırılması ve anlatılması çoğu zaman bir arada gerçekleştirilir. Tarihin elbette tarihi bir anlamı olabilir; tarihe genel bir rol verilebilir ve tarihi varoluşun bir parçası olabilir. Daha sonrasında ise yazılı bazı tarihin konusu haline gelebilir. Hakkında yazıldığı üzere birinci tarihin iki rolü olacaktır; tarihi olan bir şeyler hakkında tarihi bir şeyler anlatacak ve ikinci tarihin bahsettiği tarihi varoluşun bir parçası olacaktır. Tarih, ancak olayları tarif etmeyi ve bunların kronolojisini tutmayı reddederek bunun yerine olayları yeniden değerlendirerek, açıklayarak, yeniden tasarlayarak, yeniden kurarak ve yorumlayarak olayın gerçekte ne olduğunu bizlere söyleyebilir. En açık, en doğru olmak, olayın ne olduğunu tam olarak söylemek için insanın sorgulamanın üzerine ışık tuttuğu yalın olguları üzerine giymesi gerekir. Bu yalın olgulara bir bağlam kazandırılmalı, güç verilmeli ve bunlar saptanan şartlar ve olası neticelerle alakalı olmalıdır. Tarihçiler aynı zamanda şimdiki zamanın geçmişin bir sonu olduğunu da bilirler. Şimdiki zaman içinde önemli hiçbir şey gerçekleşmese dahi bu doğrudur. Mesele açıktır, sürekli yanlış anlaşılır ya da görmezden gelinir ve büyük bir önem taşımaktadır. Tarihçi oldukça açık bir şekilde mevcut olan şeylerle yola koyulur. Bunu gerçekleştirmekten kaçınamaz. Verilerinin hepsi oradadır. Şimdiki zamandan başka bir zaman içerisinde gözlemleyemez, algılayamaz ve düşünemez. Şimdiki zaman, geçmişin bir sonu olduğundan ve önemli hiçbir şeyin gerçekleşmediği bir şimdiki zaman mümkün olabileceğinden, geçmişi yanlış yorumlamaya ve geçmişin tamamının birbirine eşit derecede alakalı olduğunu düşünmeye meylederiz, işte bu temel üzerindeki parçalardan

¹ Çev. Talip Kabadayı, Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Aydın. *History: Lived and Written* P. Weiss adlı eserden alınmıştır.

meydana gelen tek bir yığındır. Buna karşın, şimdiki zamanda önemli hiçbir şey gerçekleşebilecek olmasa da, tarihçilere göre, bazı parçalar öncüllerine yönelik bir arayışı teminat altına alarak her zaman orada diğerlerinin üzerinde durur. Şimdiki zaman, geçmişin sonudur ve geçmişte ve şimdiki zamanda aslında, tarihçiye göre, zirveler, vadiler, kırılma noktaları, ayrı sonlara yönelik onlarla alakalı başlangıçlar vardır.

Tarihçi teleolojik fikirlidir, kısmen daha sonra ortaya çıkan şeylerle tanımlanan geçmişe bakan biridir tarihçi. Ayrıca onun yaklaşımı tarihi dünyanın var edilmesine de kısmen bir karşılık vermektedir. Tarihçinin araştırması gibi tarihi dünya –bu eserin ileriki kısımlarında daha anlaşılır bir hal alacağı üzere– kendinden önce gelen şeye bir değer, bir yön ve anlam kazandıran son bir sebep tarafından idare edilir. Bununla beraber, tarihçi, çok sayıda nesneye ve olaya odaklandığı şimdiki zamanda (şimdiki zaman akıp gitmektedir) işe başladığında, tarihi dünya insanlığın tarihi bir rol edinme uğraşısıyla ilgili her bir varoluşa imkan sağlayan daimi ve kapsamlı bir son tarafından idare edilir. Tarihçi kronolojik olarak yazılarını kaleme almadan evvel teleolojik olarak düşünür, tarihi olan kronoloji içine konduğunda teleolojik olarak yönlendirilmiş olur. Her iki durumdaki teleolojik hareket çoğunlukla göz ardı edildiğinden ya da küçümsendiğinden gerçeğe bir an olsun dikkat edilmesi arzu edilir.

Tarihçilerin davranışları, incelenmemiş tecrübelerin ve çıkarların bir işlevidir. Bir tarihçinin davranışı, ayrıntıda, bir diğerininkinden farklı olsa da ve farklı zamanlarda önemli konularda diğerininkinden farklı olabilse de tarihçinin bazı çok önemli olaylara ve değerlere yönelik ilgisini yansıtan, hepsinde ayırt edilen devamlı bir öz vardır. Mesela, bütün tarihçiler doğumun, evliliğin, ölümün önemine, gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemlerindeki hızın farklılığına, barış, savaş, bolluk, kriz, rekabet, güç, zenginlik ve yoksulluk gibi olguların merkeziliğine dikkat kesilirler. Hepsi insanların korktuğunu ve umut ettiğini, hiçbir zaman iyi ya da tamamen kötü olmadıklarını, çeşitli dürtülerle harekete geçtiklerini, bazen bencil ve özgecil, beklenmedik za-

manlarda hassas ve aptal olduklarını bilirler. İletişimi neyin ya-vaşlattığı, güvensizliği neyin beslediği, gücü neyin desteklediği hakkında biraz bilgi sahibidirler. Tarihçi, kendi toplumundaki diğer olgun insanların sahip olduğu akıl ve bilgi ile donanmış mantıklı bir insandır. En önemlisi, gerçekleşen şeylere sadece bir koşul olarak değil aynı zamanda onların ardından gelenler üzerinde etkili, bunlar içinde mevcut ve bunların biriktirdiği bir şeyler olarak bakar.

Günümüzde felsefi tarih çalışması, bilim ve tarihin her ikisinin birden, farklı teknikler ve usullerden istifade ederek bizlere aslında neyin doğru olduğunu söyleyen temel disiplinler olmayacağına dair bir inanç şeklideki büyük bir engelle karşılaşmaktadır. Günümüzde pek çok insan, tarihin de bilim kalıbına girmesini ya da tahmin ve fikirlerden meydana gelen bir yumaktan başka bir şey olmadığını kabul etmesini ısrarla ileri sürmektedir. Onların bakış açısı, Descartes'ın üç yüz yıl önce zorla ve ikna ederek ortaya koyduğu bakış açısıyla aşağı yukarı aynıdır. Matematikçilerin ve matematiksel bilimlerin çıkarımlarını kabul ederek ya da onların yöntemlerini takip ederek hakikatin doğasına karşı adil davranmanın çok yakınına geldiğimizi düşünmek konusunda onunla hemfikirdirler. Bazı düşünürler, özellikle Vico, Croce ve Collingwood, ancak matematikte ya da bilimde ifade edilenlerin esas olduğuna ve başka şeylere indirgenemez olduğuna dair genel bir varsayımın haksız yapısını açık bir şekilde görmüşlerdir. Tarih, konu, mesele, usul, sınav ve sonuçlar açısından bilimden farklıdır. Ne bilim ne de tarih kaba gerçekliklerle ya da bunların tarifiyle meşguldür. Hiçbiri ne salt varsayımlar dizisidir ne de vaka hakkında basit bir bilgidir. Her bilim, işlevi insanın olguların yapısını, birbirleriyle olan etkileşimini ve gerçekleşmesini anlamasını sağlayan hipotezler, yapılar, kanunlar ortaya koyar; her tarih ise mevcut kanıtlara kulak verir ve yorumlarını eleştirilere, sert ve güvenilir değerlendirmelere açar. Her ikisinin de konusu vakanın ne olduğuyla alakalıdır. Ancak, bilim, etkileşimleri biçimsel bir düzen içerisinde sergilenebilecek unsurların kullanılmasıyla vakayı anla-

maya çalışırken tarih vakasının ortaya çıkmasına neden olan süreci takip ederek onu anlamının yollarını arar. Eşyanın tekrarlanabilir özelliklerine ilişkin bilimde bir vurgu mevcuttur ve tarihteki vurgu ise gerçekleşmiş olanlar ve bir kez gerçekleşebilecekler üzerindedir. Buradan hareketle, bilimin sadece kanunlarla ilgili olduğu ve tarihin ise yalnızca her bir olayla ilgili olduğu sonucuna varamayız. Bazen bilim de tek bir olaya bakar, bir novanın patlaması ya da nesli tükenmiş bazı türlerin evrimi gibi tekrarı olmayan olaylarla kendisini meşgul eder.

Bilimin konusu tarihinkinden farklıdır. Bir biliminsanına göre konu, değişim sürecinde örneklenmiş olan faktörler, kanunlar ya da ilkelerken bir tarihçiye göre mesele gerçek sürecin neye benzediğini bilmektir. Biri bir sürecin devam ettirdiği bir kalıpla ilgiliyken diğeri bir kalıbı örneklendirebilecek bir süreçle ilgilidir. Aynı dönemle karşı karşıya geldiklerinde kendilerini bunun oldukça farklı taraflarıyla meşgul ederler. Bilim ve tarih, bir öbürünü ilgilendiren yanları idrak etmeyi sürdürmekle ilgilenseydi her ikisi de birbiriyle bağıntısı olan disiplinler olurdu. Ancak, tarihçi, mümkün olan en kısa zamanda yapıdan gerçek süreci değerlendirmeye yüz çevirirken bilim insanı mümkün olan en kısa zamanda süreçten yapıyı değerlendirmeye yüzünü çevirir. Tarihçi bir kanundan bahsederse sadece süreci katılaştırır ve genelleştirir. Bir bilim insanı bir tarih belirlerse bu tarih soyut, geçici olmayan bir şimdiki zamana, artı ve eksi sayılardan meydana gelen bir diziyle ilgili sıfır noktasına yönelmiştir.

Tarihçi, bir şeyin nereden nereye nasıl geldiğini görmek isterken, bilim insanı gerçekleşen süreç içerisinde geçerli olan ilkeleri öğrenmek ister. Bilim ve tarih, biri yapılara diğeri de süreçlere odaklandığından, sadece farklı konularla ilgilenmekle kalmazlar, aynı zamanda kısmen farklı konulara sahip olduklarından farklı sorunlara da sahiptirler. Bilim insanının bilmek istediği şey eşyada hangi öğelerin var olduğu; bunların mantıksal olarak birbirleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu; salt gözleme dayalı nesneleri bizlere sunmak için nasıl anlaşılacakları; tahmin edilebilir olaylar dizisi tarafından hangi genel kanunların

ortaya konduğu ve bir insanın bir varlığı nasıl bir ötekine dönüştürebileceğidir. Bilim insanı, sadece birbirleriyle bağıntısı gündelik olarak dikkat edebileceğimiz nesnelerin ve olayların çeşitliliğine bir açıklık getirecek olan biçimsel terimlerle tarif edilebilecek esasların peşindedir. Bilim insanı kendisini tekrar edilemeyen şeylerle ve bir sürecin hayati önem taşıyan hareketiyle meşgul etmez, bunların yerine sadece bu sürecin ortaya koyabileceği mantıkla meşgul olmaktadır.

Her iki disiplinin de yöntemleri farklıdır. Bununla beraber her ikisi de bulgulara dikkat eder ve çıkarımla ilgilenir (bazen araştırmayı yapan kişinin bulunduğu yerden ve zamandan uzak bir şekilde verilere ve sonuçlara ulaşırlar). Ayrıca, her ikisi de tahminde bulunur, riskleri göze alırlar, hipotezler öne sürerler, tasavvur ederler, bir şeyler ortaya koyarlar, ama bunları oldukça farklı hatlar üzerinde gerçekleştirirler. Bilim insanı, gözlemlerinin diğer bilim insanlarıyla birlikte kabul ettiği bir çerçeve içerisine sığmasına gayret gösterir. Bu çerçeve ise bilim insanının içine yerleştirdikleriyle kısmen değiştirilebilir. Onun yöntemi temel olarak soyutlayıcı ve analitiktir; gözlemleri, hipotezleri, çıkarımları ve tahminleri ise kesin, biçimsel, planlı bir açıklamaya ve gerekçeli tahminlere erişme arzusunun altında yer almaktadır. Buna karşın tarihçi ise kendi gözlemlerini, hipotezlerini, çıkarımlarını, tahminlerini ve varsayımlarını geçmişin doğasını yeniden ele geçirme arzusunun ve bir sürecin geçmişteki bir noktadan daha eski bir noktaya doğru olan hareketi kapsayan belirli bir yolun keşfedilmesinin altında tutar. Tarihçi de kendi gözlemlerini diğerleri tarafından kabul görmese de bir sürecin başlangıcının o sürecin sonucuna çevrilmesine mantıklı bir anlam verebilmesini sağlayan tek bir çerçeve içerisine sığdırır.

Bilim insanı, neyle yola koyulduğunu mantıklı bir şekilde gösterebilecek bir şeyin peşindeyken tarihçi onun varlığıyla ilgili olan şeyin peşindedir. Biri, eninde sonunda kavramdan veriye erişmeyi ümit ederek veriden kavrama, sonrasında da kavramdan kavrama varırken, diğeri bir zaman dilimi içinde neyin gerçekleştiğini görme gayreti içerisinde mevcut veriden geçmiş-

teki önemli olaya doğru hareket eder ve daha sonrasında bundan (genellikle geçmişteki olay dışında yolun sadece bir kısmına) geriye doğru gelir.

Tarihçi, geçmişini yeniden keşfetmenin yollarını arar. Tarihi olan şeylerin seyrini öğrenmeye çabalayarak somut, sağ duyuya ait olan, gözlemlenebilir şeylere dikkat kesilir. Tam tersine bilim insanı ise bir kalıbın peşindedir ve bazı olayların işaret ettiği, yerini belli ettiği ya da diğer anlaşılır özlerle ilişki kurmasına yardımcı olduğu anlaşılır bir öz olarak işlev göstermesine çabalar. Varsaydığı unsurları, kalıbın tahmin edilmesine müsaade etmediği ya da uyum sağlamadığı şeyleri bir kenara iterek bir kalıp içindeki birimler olarak ele almaya çalışır. Tarihçi, aynı noktada çakışan çıkarımlarda bulunma işine kendisini kaptırmıştır. Tarihçinin açıklamaları tutarlı olmalı, mevcut verilere karşılık verebilmelidir ve onun geçmiş hakkında söyledikleri şeyler geçmiş hakkında gelecekte öğrenebileceği şeyler tarafından haklı çıkarılmalıdır. Bilim insanı, dünyanın büyük ihtimalle daha sonrasında kanıtlayacağı bir açıklama isterken tarihçi hali hazırda gerçekleşmiş olanla ilgili bir açıklama ister. Tarihçi, çok sayıda araştırmacı hemfikir olduğunda gerçekleşen şeyi bilmek ister; bilim insanı ise olaylar varsayımlarla uyumlu olduğunda neyin doğru olduğunu bilmek ister. Bir tarihçinin bireysel çalıştığı ve biliminsanlarının yardıma hazır oldukları elbette doğrudur. Buna karşın, tarihçi bireysel olarak çalıştığında farklı pozisyonlara girerek sosyal bir rol üstlenir; biliminsanı işbirliği içinde çalıştığında ise herhangi bir kimsenin bile büyük ihtimalle keşfedebileceği, kullanabileceği ve öğrenebileceği bir kalıp ortaya koyarak nötr bir pozisyon kazanır.

Bilim insanının ve tarihçinin çalışmalarının neticesi de farklıdır. Biri gerçekleşecek şeylerin kontrolüne açık olan nötr bir dilde ifade edilebilir formüller ortaya koyarken ötekisi sadece aynı bakış açısına sahip bir kimse tarafından anlaşılabilir olan gayri resmi bir dilde sosyolojik amaçlı bir anlatı ortaya koymaktadır. Biri, dünyanın neye benzediğini biçimlendirilmiş bir kılık içinde ifade ederken ve böylelikle gözlemlenmesi mümkün

olan olaylardan bazılarının yapısını tahmin edebilmesine imkan verirken bir ötekisi şimdiki zamanda ve onunla alakalı olan geçmiş zamanda kök salmıştır ve akla yakın, mantıklı, istikrarlı fikirler ışığında insanın ne olduğuna dair kavradıklarını bir düzene koyar ve geçmişin şimdiki zamanın içinde ve dışında korusuna altına alındığı bir dünyada hareket ettiklerinde bunların hangi sonuçları ortaya çıkardığını söyler. Tarihçi, geçmişte şimdi üzerinde durduğu unsurların varlığına neyin katkıda bulunduğunu bilmek ister. Ona göre tarih sadece geçmişteki şimdiki zamandan ibaret değildir, aynı zamanda o geçmiş zaman içinde daha sonra gelenleri açıklayan şeylerdir. Bilim açısından önemsiz ya da tesadüfi olan ne varsa, kendisinden sonra gelenlere yönelik öncül bir koşul olarak hareket ettiği zincir içinde bir birim rolü üstlenmesi hasebiyle, tarihçinin ilgisini çekebilir. Tarihçi tesadüflerin ve diğer olayların öneminin farkındadır; daha sonra gelenlerin ışığında önemli olanlarla önemsiz olanları birbirinden ayıklar. Bir tarihçinin geçmiş hakkında, geçmişi yaşayanlardan daha çok şey bilebileceğini söylemek konusunda niçin haklı olduğumuzun sebeplerinden birisi de budur. Tarihçi çoğu zaman, gerçekleşmeyen sebepler harekete geçseydi nelerin gerçekleşmiş olabileceği hakkında yorumlar yaparak gerçeklerin tam tersine olan koşullardan faydalanır. Pascal'ın gözlemlediği üzere Cleopatra'nın burnu biraz kısa olsaydı dünyanın tarihi farklı olacaktı. Yahut da Toynbee'nin dediği gibi Augustinus'un görevi başarısızlıkla sonuçlansaydı Batı dünyası şimdi farklı bir dine sahip olacaktı.

Tarihçi herkes gibi şimdiki zamanla işe koyulur ve en sonunda da şimdiki zamana geri döner. Kendi bulgularını burada bulur. Bu bulguların var olabileceği başka bir yer yoktur zaten. Dünyadaki en yaşlı nesne, böyle bir şey mevcutsa, başka her şey gibi şu an tamamen buradadır. Bunun bir yaşının olduğunu söylemek şimdiki zaman içinde var olmadığını ve kendisiyle ilgili öncüllerinin olduğunu ima etmektir; şimdiki zaman dışında herhangi bir yere yerleştirilebileceğini ima etmemektir. Tarihçiye göre şimdiki zaman gözlemlenebilir olaylarla başlayan, alı-

şıldık değişimlerden geçen ve dönüşümlere tabi olan ve gözlemlenebilir olaylarda son bulan süreçlerin bir sonudur. Geçmiş, işte bu şimdiki zamandan varılır. Tarihçinin gayesi, eleştirel disiplinli bir sorgulama yoluyla geçmiş hakkında ne öğrenilebileceğini bilmek ve bildirmektir. Langlois'nın kelimeleriyle "tarihi hiçbir gerçeklik yoktur" ve "tarihi nitelik, olaylarda değil, onları bilme şeklinde saklıdır" demek tarihçinin tarihi yarattığını varsaymaktır. Bu, tarih yazmayı yazının konusuyla karıştırmaktır. Tarihi hiçbir gerçeklik olmasa tarihi bir metni tarihi bir romandan ayırt etmek mümkün olmazdı. Böylesi bir metin başka bir metinden daha doğru olmasa da bundan daha tutarlı, etkili ya da eğlendiricidir. Tarihçi, şimdiki zamandan geçmişe doğru hareket eder. Tarihçinin meseleleri yapay olmadığı müddetçe şimdiki zamandaki bir şey yüzünden geriye doğru hareket etmeye zorlanmalıdır. Tarihçi, onun öne çıkardığı kanunlara, onun mümkün kıldığı dünyaya ya da onun sahip olduğu komşulara dikkat kesilmeden, ama onun nasıl ve ne için var olduğunu öğrenerek onu anlamaya çalışır. Şimdiki zamandaki herhangi bir olay diğerlerine uymayan bir olay olarak görülebileceğinden tarihi aslında herhangi bir olayın bakış açısından kelleme almak mümkündür. Bazı tarihçilere göre, bu ya da öteki olay günümüzdeki diğer olaylarla düzgün bir şekilde uyuşmadığından tarihçi kendi araştırmasıyla meşgul olmayı gerekli görür. Tarihçinin, gerçekleşmiş olan şeylerle ilgili çıkarımlarını gerekçelendirmek için çoğu zaman şimdiki zamandan seçtiği olaylar bu tuhaf olaylardır. Aslında, önceki olaylarla ilgili bir araştırmaya başlamak için bunlardan herhangi birini seçebilir. Tarihçi de, aynı dikkat ve gayretkeşlikle demir gibi faydalı ve bereketli elementlere sahip nadir toprakları inceleyen bir kimyacı gibi olabilir pek ala. Ancak, diğer her araştırmacı gibi tarihçi de sadece birkaç olayı araştırma konusu olarak seçer.

Tarihçi genellikle günümüzde akla uygun olarak ya da imkanlar dahilinde üretilebilecek başka şeylerin tam tersine insanlar tarafından yapılan nesnelere ve sanat eserlerine karşı ilgi duyar. Tarihçi, yeni yapılmış nesnelerin özelliklerinden farklı izler taşıyan bazı güncel nesnelerle karşılaştığında nabızı hızlanır. Ev-

rakın çoğu zaman kaleme alındığında eskidiğini ve insanların genellikle yaşayan bir dilin dağarcığından ve anlatımdaki mevcut kalıplarından istifade ederek boş bir kağıt üzerine taze bir mürekkeple yazı yazdıklarını, evrak üzerindeki toz ve örümcek ağlarının birikmesinin zaman aldığını, belirli bir zaman dilimine has giyim, sanat, mimari, fikir ve ülkülerin var olduğunu bilerek işe koyulmakla beraber tarihçi, karşılaştığı şeylerle alakalı evveliyatı belirlemeye çabalar. Şimdiki bir olaya dair hazırlığın, üretimin ve iddiaların hesabını vermek ve mevcut şeklindeki varlığı hakkında bilgi sunmak maksadıyla geçmişe bakar. Bir ordu bir seferinde bir yerde öteki seferinde başka bir yerdeyse tarihçi verdiği kararını destekleyecek hiçbir delile sahip olmasa da bu ordunun aradaki bir zamanda orta bir yerde bulunmuş olduğunu bilir ve söyler. Hareketler, ordular, yerler ve zamanlar hakkında bildiklerine dayanarak boşlukları doldurur. Herhangi bir kimsenin hayatın bir cilvesi olarak zaten bildiği hareket tarzlarına başvurur, ancak bu bilgisi anlamsız ve belirsiz olabilir. Herhangi bir olay bir tarihçi için önemli *olabilir*. Bu husus, tarihi siyaset ya da fikirler ya da güç yahut da ekonomi gibi sınırlı birkaç bakış açısından değerlendiren bazıları tarafından görülmez. Tarihçiler çok yönlü ve açık fikirli olmalı, temelde mevcut herhangi bir olayla yola koyulabilmeli ve geçmişteki bir olayı tarihi bir rolü olan bir olay olarak kabul edebilmelidir. Bununla beraber, farklı olayların birbirleriyle farklı ilişki dereceleri vardır ve bunlardan bazıları belirli bir olayın ortaya çıkmasına hiç de yardımcı olmazlar ve tarihi zamanın gidişatını yavaşlatmak suretiyle çoğu zaman bir engel vazifesi görebilirler. Söz konusu sonuçla ne kadar uzaktan ya da yakından alakalı olursa olsun her bir olaya kendi açıklamasını getirmeye çalışanlar bu gerçekliği kaçırmazlar. Sadece önemli ile önemsiz ve nedensel olarak anlamlı ile nedensel olarak anlamsız arasındaki farka duyarlı olan bir tarihçi tarihine neyi ekleyeceğini ve tarihinden neyi çıkaracağını bilir.

Tarihçinin en önemli ve en zor vazifesi kanıksanmış bir olayı meydana getiren geçmişteki bir sürecin yapısını keşfetmektir. Tarihçi, her biri birbiriyle uyumlu verilerden mürekkep birimlere ayrılmış olan zamanın her anına, başka anlardaki özel bi-

rimlerle açık bir ilişki içerisinde hakim olsa nispeten daha az bir güçle karşılaşır. Gelgelelim alakalı olayların sadece bir kısmının ve bunların kendilerini takip edenler üzerindeki etkisinin farkındadır. Bu nedenle, hakkında bir şeyler bildiği olaylar arasında bir çizgi çekmekle ve sonrasında ise bilmediği ve haklarında hiçbir bulguya sahip olamayacağı araçlar hakkında malul bir malumat sunmakla yetinmelidir. Onun kabullendiği araçlar, kendinden önce gelenler kendi zamanındaki ve aynı şekilde başka zamanlardaki bir sonuca sebep olsa elzem hale gelecek olan araçlar olmak zorundadır. Aksi takdirde, onun sunduğu malumat mantıktan yoksun olacak ve meseleyi aydınlatabilecektir. Tarihçi, gerçek bir tarihi süreci bu sürece yapılan tesadüfi ilavelerden tastamam ayıramayacağından tarihi malumatın sürekli olarak yeniden kaleme alınması gerekmektedir. Geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki mesafe tarihçiyi ilgilendirmektedir. Tarihçi, geçmişin aslında ne olduğunun, geçmişin esasen sahip olduğu gücün çeşidinin ve bu güç nedeniyle varlıkların kanıksanmış bir şimdiki zamana dek maruz kaldıkları dönüşümlerin farkına vardığı müddetçe bu mesafenin ayır-dına varır. Tarihçi geçmiş şimdiki zamana bakarak inşa etmez, bunun yerine deliller için şimdiki zamana ve geçmişin şimdiki zamanda nasıl muhafaza edildiğini bilmesini sağlayacak bir gaye için geleceğe bakarak geçmiş yeniden inşa eder.

Yaşanmış (nesnel) tarihe karşı ilgisi olan bir filozof aslında neyin gerçekleştiğini keşfetmeye kalkışmaz ya da düşündüğü şeylerin dünyanın gidişatına dair şeyler olduğunu söyleyip durmaz. Her zaman olmasa da birbiriyle uyumlu iki yoldan biriyle – bazı temel güç ve kategorileri açıklamak zorunda olan ya da açıklama gerektiren bir yolla ya da tarihi olmayan unsurların etkileşiminin bir neticesi şeklinde ortaya çıkan bir yolla – tarihi ele almaya çalışır. Bir yaklaşım felsefi tarihi ortaya çıkarırken bir ötekisi tarihin tahmine dayalı bir felsefesini ortaya çıkarır. Tarih felsefesinin konuları felsefi tarihi ilgilendiren konulardan daha basittir ve felsefi tarihçiler tarafından öne sürülen iddiaları desteklemesi ya da doğrulaması gerekmez. Tarihi dünya, harici güçlere sahip insan gruplarının oldukça yeni olan birleşimleri-

nin bir neticesidir, tarihi dünya dayatılan zorunlulukların bir neticesi değildir. Daha kesin söylemek gerekirse tarih içindeki varlıkların tarih dışında da gerçeklikleri vardır. Gelgelelim, bunlar ancak tarih içinde kaldıkları müddetçe tarihi dünyanın alması gereken şekle karar verebilirler. Hem bunlar farklı şekillerde, zamana, yere ve koşullara bağlı olarak birbirleriyle ilişkilidirler.

Tarih felsefesi, iki ana kısımdan meydana gelmektedir. Yazılmış tarih, tarihçinin rolüyle, varsayımlarıyla ve faaliyetleriyle ve onun neticede kaleme aldığı tarihiyle ilgilenirken, ötekisi nesnel (yaşanmış) tarihi ortaya çıkaran unsurların tecrit edilmesiyle ve bu unsurların neticelerinin değerlendirilmesi ve nitelendirilmesiyle ilgilenmektedir. Yaşanmış tarih söz konusu olduğunda, tarihi dünyada, bu dünyanın içinde ve dışında bir gerçekliğe ve hayata sahip olan varlıkları da belirlememiz gerekmektedir. Kimi zaman, tarihteki varlıkların tarih dışında bir gerçekliğe sahip oldukları hakkındaki iddianın tarihi dünyaya ait kategorilerin, yöntemlerin, faaliyetlerin ya da serüvenlerin dışarıdaki gerçekliğe ait olanları yankılaması gerektiğine dair varsayıma neden olduğu düşünülmektedir. Tarih, zamana bağlı varlıklarla ilgili bir alan olduğundan değişimin bir kral gibi karşılandığı bir gerçekliği önceden varsayması beklenmektedir. Tarihi dünyanın varlığı tarihe değil de varlıkların mevcudiyetine bağlı olduğundan gerçektışı ya da anlaşılmasız olarak nitelendirilmez; sabit ve hatta sürekli gerçekliklerin varlığı tarihi bir dünyanın özerk bir şekilde hareket etmesini engellemez. Tarihi dünyanın kendisine ait bir mantığı ve farklı özellikleri vardır; bu dünya karakteristik bir yapıya ve gelişime sahip başka bir şeylere indirgenmesi mümkün olmayan bir dünyadır. Bu dünyanın güvendiği varlıklar mantıken bireysel akıl, kozmik öze ait yaratıklar, kader veya Tanrı olabilir. Ancak, mesele bundan ibaret olsun yahut olmasın, tarihi dünya, farklı geçici yönelimi, zamansal birlikteliği ve anlaşılabilir bir ömrü olan bir gerçekliktir. Tarihi dünya, evreni oluşturan temel gerçekliklerin birbirleriyle ilişkilerinden kaynaklanan bir neticedir.

Kaynakça

- Bochenski, J. *Çağdaş Düşünce Yöntemleri*, çev. Talip Kabadayı, Mustafa Irkmacı, Ankara: BilgeSu Yayınları, 2008.
- Collingwood, R. G., *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996.
- Kabadayı, Talip, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, 2. Baskı, Ankara: BilgeSu Yayınları, 2011.
- Nash, Ronald H., *Ideas of History*, Vol. I., II., New York: E. P. Dutton & Co., Inc., 1969.

Augustinus'tan Paul Weiss'a

Tarih Felsefecileri

Seçme Okuma Metinleriyle

Tarih felsefesi, iki kısımdan, yani yapılmış edilmiş şeyler ile bunların “hikaye” edilmesinden oluşan tarih hakkında, genellikle şöyle sorulara cevap bulmaya girişen bir felsefe dalıdır. Tarihin gidişinde bir örüntü var mıdır? Tarihin bir amacı var mıdır? Doğabilimleri ile tarih arasında nasıl bir ilişki vardır?

Augustinus'tan Paul Weiss'a Tarih

Felsefecileri bu sorulara felsefe tarihi boyunca filozofların vermiş olduğu cevapları, yine kendilerinden alınmış kısa metinlerle serimlemektedir.

ISBN: 978-9944795968

9 789944 795968

BilgeSu